ASAF HALET ÇELEBİ

MEVLÂNA

VE

MEVLEVÎLİK

MEVLÂNÂ ve MEVLEVİLİK

ASAF HÂLET ÇELEBİ

MEVLÂNÂ ve MEVLEVİLİK

Nâşiri: Turgut Atasoy ve Ortağı Matbaacılık Şti.
Ankara Caddesi 48

Basıldığı yer: Nurgök Matbaası
İstanbul
1957

En aziz, en rahîm ve alvî insan

ANNEM

Beyzâ Hâlet Çelebi'ye

ÖN SÖZ

On sekiz sene evvel neşrettiğim **Mevlânâ hayat ve şahsiyeti**'nin ikinci baskısını düşünürken ayrıca Mevlevilik hakkında **Türk Yurdu**'nda çıkan makalelerimi de bu kitaba ikinci bir kısım olarak eklemeyi de düşündüm.

Birinci kısma bazı ilâveler yapmaya karar verdim ve bahisleri genişlettim. İlk kitabımda da söylediğim gibi maksadım kısa, fakat esaslı bir vesika vermekti. Daha ziyade bugünkü nesle bu zevki tattıracak bazı tercemeleri de ilkinde olduğu gibi buraya ilâve ettim. Bu mevzuda yaptığım bazı tahlillerle vesikalara dayanan tertipli bir monografi verebilmekti. Bunun için dört esas üzerinde yürüdüm:

1. — Mevlânâ'yı anlatmak için hayatının mühim taraflarını belirterek lüzumsuz tafsilâttan ve **hagiographie**'ye kaçan menkıbelerden mümkün olduğu kadar uzak kalmakla beraber, lâzım olunca muhtelif kaynakların tetkik ve tenkidlerini ihmal etmedim.

2. — Mevlânâ'nın şahsiyetine ve eserlerine hasrettiğim kısımda a) tasavvufî şahsiyetini, b) edebî şahsiyetini, c) eserlerinin mevzu ve mahiyetini belirttim.

3. — Bundan sonra da eserlerinden bazı örnekler çevirerek edebî ve tasavvufî zevkinden bir şemme duyurmaya çalıştım. Bu usulü Mevlânâ'dan sonra neşrettiğim **Molla Câmi** adlı kitabımda da tatbik etmiştim. Fakat daha sonra yazılan bu kitabı birincisinden daha fazla işleyebilmek ve üzerinde çalışmak imkânlarını bulabildiğim için daha çok istediğim gibi olabilmişti. Şimdi bu kitabımla ilk çıkarttığım Mevlânâ adlı eserimin de eksiklerini tamamlamış bulunuyorum.

4. — **Mevlevi terbiyesi** adı altında çıkan (Türk Yurdu 1955 - 1956) daki makalelerimde bir Mevlevinin ne gibi şartlar altında yetiştiğini, nasıl bir disiplin terbiyesi gördüğünü, Mevlevilere ait âyin ve

sema'ların nasıl yapıldığını, dede ve muhibleri, bunların aralarındaki ıstılahları anlatmıştım ki bu yazıları da kitabıma ikinci bir kısım olarak ekliyorum.

Son zamanlarda garpte pek haklı olarak ona verilen ehemmiyetin çoğalmakta olduğunu ve takdirkârlarının yarım asır evveline nisbet edilmeyecek derecede arttığını görüyoruz. Mesnevî'nin birçok garp lisanlarına tercemesi yapıldığı gibi, CLEMENT HUART, NICHOLSON, REDHOUSE WHINFIELD... ilh.. gibi müsteşrikler tarafından Mevlânâ hakkında muhtelif denemeler neşredilmiştir. Zamanımızda bu çalışmalar yeni imzalar, yeni isimlerle daha da genişlemiş bulunuyor. İran'da FURÛZAN FÂR Mevlânâ üzerindeki geniş araştırmalariyle meşhur olduğu, Pakistan'ın büyük şairi İKBAL'in büyük bir Mevlânâ hayranı oluşu da ayrıca kaydedilmeğe değer.

Bu hayranlık onun muhit ve havasına uymaya müsait olanlar arasında değil, meselâ MAURICE BARRES gibi koyu katolik olduğu kadar NİETZCHE'nin de sadık bir şakirdi olan koyu Fransız milliyetçisi bir muharrirde bile görülüyor. Keza bizde de **athésime**'i ile tanınmış olan ABDULLAH CEVDET bile en güzel eseri olarak telâkki ettiğim **Dilmesti-i Mevlânâ**'sını sırf ondan mülhem olarak yazmıştı.

FUAT KÖPRÜLÜ'den sonra Profesör HİLMİ ZİYA ÜLKEN de Mevlânâ mevzuu ile alâkalı tetkikler yapmıştır. Onun soyundan gelen değerli âlim Profesör Dr. FERİDUN NÂFİZ UZLUK bilhassa dedesinin mühim eserlerinden Mecalis-i Seb'a ve Mektubat'ını neşretmiş, ayrıca **Sultan Veled** divanını, daha birçok Mevlevi kaynaklarını neşretmek himmetinde bulunmuştur.

Yine bu mevzuda yazanların arasında bilhassa HASAN - ÂLİ YÜCEL Bey, Milliyet gazetesindeki fıkralarında sık sık bahseden Mevlânâ torunlarından kıymetli dostum REFİ' CEVAD ULUNAY Bey, ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI, hanımlardan NEZİHE ARAZ ve Türkçe CEMİLE ATLI imzasiyle yazan Profesör ANNE MARIE SCHIMMEL ve ayrıca Eflâkî'nin menakıbını neşreden TAHSİN YAZICI bilhassa üstünde durulacak etüdler yapmış, makaleler neşretmişlerdir. Keza Fransız kadın romancılarından MYRIAM HARRI de bundan on sene evvel Mevlânâ adıyle hayranlık ve heyecan dolu bir eser neşretmişti.

Mevlânâ hakkında kitap, broşür, makale neşreden gerek ecnebiler, gerek bizim aramızda o kadar çoğalmıştır ki bunların hepsinden bahsedebilmek için büyük bir bibliyografi etüdü yapmak icabeder.

Burada küçük bir hâtıradan bahsederek bir temennide bulunmaktan kendimi alamıyacağım:

Bundan dokuz sene evvel bir gün merhum HAKKI TARIK US Bey tarafından aldığım bir davetiye üzerine harap olan Kulekapı [Beyoğlu] Mevlevihanesi yakınındaki Süreyya fotoğrafhanesine gittim. Dergâhta medfun olan büyük şair GALİP DEDE için **(Galibi sevenler)** adıyle bir cemiyet kurulması konuşulacaktı. Orada TARIK Beyden başka merhum İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL Bey, HASAN - ÂLİ YÜCEL, OSMAN ŞEVKİ, Şehir mektupçusu OSMAN, eski Topkpı Müzesi Müdürü TAHSİN, BEHÇET KEMAL, matbaacı TAHSİN DEMİRAY ve Profesör HİLMİ ZİYA Beyler de vardı.

HASAN - ÂLİ Bey, Mevlânâ'ya nisbetle GALİP DEDE'nin kendi itirafiyle de deryaya nisbetle bir katre olduğunu ve asıl mesele Mevlânâ'nın etrafında toplanmak olduğunu söyledi. Ben, Mevleviliğin fikir hayatında, edebiyatta, sanat ve alelıtlak güzel sanatların resim, hat, kuyumculuk, musiki gibi şubelerinde yedi asır boyunca Türk kültürüne hizmet ettiğini, bunların muhafaza ve himayesi için hakikaten Mevlânâ etrafında toplanmanın doğru olacağı kanaatinde olduğumu teyiden söyledim. Aşağı yukarı ekseriyet üzerinde de bu fikir hâkimdi. Müze Müdürü TAHSİN Bey dergâhın binasını tamir ettirerek içine konması icabeden sanat eserlerini de koydurmaya çalışacağını söyledi ve neticede orada hazır bulunanlar bu hususta faydalı olmak için çalışacaklarını vâdederek dergâhı ve GALİP DEDE'nin türbesini ziyaretle ayrıldılar. Ben o sırada Paris'te ADRIEN MAISONNEUVE kütüphanesinde Fransızcaya çevirdiğim Mevlânâ rubailerini neşrediyordum. Daha başka eserler üzerinde de çalışmayı düşünüyordum. Bütün dünyadaki Mevlânâ'yı sevenlerin toplanmasına da imkân olacağını tasavvur ediyordum. Beş sene evvel de, genç bir müsteşrik hanım olarak İstanbul'a ANNE - MARIE SCHIMMEL [Cemile] geldi. Türkiye'ye, ilk defa, hayranı olduğu Mevlânâ'nın türbesini ziyaret

maksadiyle geliyordu. Bugün Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Profesörlerinden olan bu değerli hanımın Mevlânâ hakkında Almanya'da neşrettiği mühim bir eseri de vardı. Onunla da bu hususta görüştük. Üç sene evvel de Sergi Sarayında, son şeyhlerden merhum ORHAN SELÂHADDİN Beyin idaresinde (Şeb-i arûs) münasebetiyle icra edilen son (Mukabele-i şerif) de tanıdığım İsveç Sefiri Mevlânâ hayranlarından Mösyö TOERSTON'la da aynı mevzu etrafında konuştuk. Neticede böyle bir cemiyete hemen dünyanın her tarafından büyük müzaheretlerde bulunulacağına kani oldum. Yalnız Pakistan, İran, Afganistan ve Hindistan gibi Mevlânâ'yı metinlerinden okuyan ve hayranlığını devam ettiren memleketlerde değil, Avrupanın muhtelif kültür merkezlerinde de ona büyük bir sevgi ile bağlanan kültür adamları pek çoktur. Ben, bütün dünyada Mevlânâ'yı sevenlerin bir gün onun medfun olduğu bu topraklarda kuracakları ilim, şiir ve sanatın bütün güzelliklerini meydana koymaya çalışacak olan böyle bir cemiyetin yakın bir istikbaldeki kurucularına bu nâçiz eserimi ithaf ediyorum.

Beylerbeyi: 18 Eylûl 1957

Asaf Hâlet ÇELEBİ

I

MEVLÂNÂ

HAYATI, ŞAHSİYETİ, ESERLERİNDEN PARÇALAR

MEVLÂNÂNIN HAYATI

[30/9/1207 — 17/12/1273]

a) MEVLÂNÂ'NIN MİLLİYETİ VE SOYU

Mevlânâ'nın Türk, Arap veya İranlı olması birçok zaman münakaşa mevzuu olmuştur. Üçüncü iddiada bulunanlar hiçbir delil gösteremiyorlar. Ancak farsça yazmasını ileri sürüyorlar ki, bu çok zayıf ve çürük bir iddiadan ibaret kalıyor. Yalnız Selçuk sarayında değil, bu devirden iki asır evveline kadar birçok Türk muhitlerinde farsçanın sarayın ve Türk **incellectuel**'lerinin lisanı olduğunu biliyoruz.

Arap olduğunu iddia edenler ekseriya eski Mevlevî menbalarına dayanıyorlar ki, bu menbaların biraz da gayretkârlıkla bu iddiada bulunduklarından daima şüphe edilebilir. Bilhassa din bakımından ihtiram gören kimselerin en çok peygambere nisbetini göstermek için, bir şecere ihdas edildiği sık sık vaki olan şeylerdendir. Bu olamadığı takdirde hiç değilse Kureyş kabîlesinden birisine, bilhassa Ebu Bekr veya Ömer'e nisbet iddia edildiği de çok görülür. Cengiz'in Çine giden torunları nasıl kendilerinin Buddha'ya mensup olduklarını gösterir şecereler yapmışlarsa, aynı aileden müslüman olanlar soylarını semit kozmogonisinde tanınmış mitolojik şahsiyetlere bağlamakta gecikmemişlerdir. Meselâ Cengiz torunlarından EBÜLGAZİ MUHAMMED BAHADUR HAN, **Evşal-i Şecere-i Türkiye** isimli kitabında Türkleri Moğollarla kardeş gösterdikten sonra bütün Türk prenslerinin şecerelerini TÜRK BİN YAFES'e çıkarmaktadır Osmanlı Tarihinde sık sık görülen hâdiselerde Anadoluda türeyen ve zaman zaman çoğalan müteseyyid'leri azaltmak için yeniden tahrirler yapıldığını biliyoruz. Bundan başka manevî bir rabıta ile bağlı bulundukları şahsiyetlere bütün tarikatlerce baba nazariyle bakılması da bu hususta mühim rol oynadığı şüpheden âzadedir.

Mevlânâ'nın bugün yaşayan torunlarından ikisi biribirine zıd fikirlerde bulunuyorlar. En son çelebi, merhum VELED ÇELEBİ EFENDİ, tabedilmemiş **Muhtasar Menakıb** isimli kitabında şeceresini EBU BEKR'e çıkarıyor [1]. Halbuki yine aynı aileden olan Dr. FERİDUN NAFİZ UZLUK 1937 de neşrettiği **Mecalis-i Seb'a**'daki yazısında, dedesinin Türk olduğunda ısrar ediyor.

VELED ÇELEBİ'nin kendisi de bu şecerenin doğruluğuna tamamiyle emin olmadığı için: «Bu silsilenamelerin ilmî derecesi muayyen değilse de herhalde eski zamanda her aile elinde bulunan silsilenamelerin esahhı kısmındadır. Muhakkak olan cihet şudur ki kendileri Türklerin dinî ve dünyevî riyasetinde bulunmuş en büyük hanedandandır» diyor.

Benim son edindiğim kanaatte an'ane halindeki Mevlevî silsilenâmesinin kısmen doğruluğu merkezindedir. EBÛBEKİR [R. A.] in torununun oğlunun Belh'de yerleşmesi pek mümkündür. Yalnız ihtimal ki bu silsilenâmede eksik isimler vardı. Çünkü altıyüz sene içinde on nesil vücude getirmek için aşağı yukarı her nesil arasında 60 senelik bir zaman kalıyor. Halbuki bilhassa Araplar arasında çok genç yaşta vukubulan izdivaçlar da gözönünde tutulacak olursa altı asır içinde on nesilden çok fazla kimse doğmak lâzımgelirdi, burası hakikaten üstünde durulacak bir meseledir. Böylece sekizinci ceddinde Belh'li olduğu gösterilen Mevlânâ'nın ailesi uzun zaman bir Türk memleketinde yerleşmiş ve Türkleşmiş bulunuyordu. Bir milletin içinde nesiller boyunca yaşadıktan ve oradaki insanlara temessül ettikten sonra artık ırk meselesiyle uğraşmayı zaid görüyorum. Esasen Mevlânâ da kendisini Türk addettiğini şu rubaisiyle anlatıyor:

«Beni yabancı sanmayınız. Ben bu mahalledenim. Sizin mahallenizde evimi arıyorum. Her ne kadar düşman gibi görünüyorsam da

---

[1] VELED ÇELEBİ'nin Mevlevî menbalarına muvafık olarak gösterdiği şecere şöyledir:

(Mevlânâ) CELÂLEDDİN — **(Sultan-ül Ulema)** MUHAMMED BAHAÜDDİN VELED — **Şeyh** HÜSEYN-ÜL-HATİBÎ-ÜL BELKHİ — AHMED-ÜL-HATİBİ — MAHMUD SIDDÎKÎ — MEVDÛD SIDDÎKÎ — SABİT SIDDÎKÎ — MÜSEYYİB SIDDÎKÎ — MUTAHHAR SIDDİKÎ BELKHİ — HAMMÂD SIDDÎKÎ — ABDÜRRAHMAN — EBUBEKR-ÜS-SIDDÎK.

düşman değilim; her ne kadar hindçe söylüyorsam da aslım Türktür [1]».

Ancak bu rubailerle bugünkü ırk nazariyesine göre bir hüküm çıkartmaya kalkmak yanlış bir hareket olur. Bazan din gibi ideolojilere bile lâkayt kalan mistik, milliyete hiç ehemmiyet vermez. «Ben ne hıristiyan, ne Yahudi, ne ateşperest ve ne müslümanım!» dedikten sonra: «Ne Şarklıyım, ne Garplı, ne Hinddenim, ne Çinden. Ne Bulgarım, ne Saksîn. Ne Irak memleketindenim, ne Horasan toprağından! [2]» diyen Mevlânâ'nın o rubaiyi söylemeğe saik olan fikri, ruh yakınlığını izah içindir. Başkaca **Hindu gûyem** sözünü «Hindce, yani farsça söylüyorum» şeklinde tefsir etmek hatalıdır. «Hindce söylüyorum» demekten maksadı, «anlaşılması güç gibi görünen şeyler söylüyorum.» demektir. Esasen farsçaya (hindî) denildiği hiçbir yerde görülmemiştir. Esasen bu asırsa Hind müslümanlarının resmî dili olan Hindüstanî veya Urdu dili henüz teşekkül bile etmemiş, daha doğrusu edebî bir lisan halini alamamıştı. Mevlânâ'dan bir asır evvel müslümanlık cereyanı Hindistanda kuvvetli bir halde ilerlerken mühtediler bittabi ait oldukları mıntakalardaki **prakrit** [halk] dilleri konuşuyor ve Hind edebî an'anesini devam ettiriyorlardı. Şu halde **«hindû gûyem»** ibaresi nasıl sembolik bir mahiyet taşıyorsa **«aslem Türkest»** ibaresini de aynı derecede ihtiyat kaydiyle almalıyız. Hind, Habeş, Zengibar geceyi, karanlığı, çirkinliği, zulmü, müşevveşliği temsil etmektedir. (Rûm) ve (Türk) tabirleri de güzelliği, güzeli ve aydınlığı göstermektedir. Bu itibarla burada Mevlânâ: «Benim sözlerimi siz karanlık ve karışık gibi görüyorsunuz ama öyle değil; benim aslım aydınlıktır. Ben açık söz söylerim» demek istemektedir. Esasen milliyet iddiasını bile düşünmeyen kudretli ve cihanşümul Mevlânâ:

Akl bâ ilmest-ü ba hilmest yâr
Akl ra Türkî vü tâzi râ çi kâr

«Akıl ilimle, hilimle dosttur; akıl bahsinde Türklük ve Araplığın işi ne?» diyerek bu dâvayı kesip atmıştı.

---

[1] Bigâne megîrid merazin gûyem.

[2] Bu kitaptaki Mevlânâ'nın gazelleri arasındaki XII nci parçaya bakınız.

Yukarıda bahsi geçen rubaî tamamiyle sembolik mahiyette olmakla beraber Divan-ı kebîr'de mevcut olan şu gazelin ilk iki beytiyle de bunun aksini söylediğini görüyoruz:

«Ey Turk-i mâh - çehre çi bâşed ki subh tu
Ayi be hocre-i men u gûyi ki: «Gel beru»
Tu mah-i Turki u men eger Turk nîstem
Dânem hemin kader ki be turkist âb sû»

«Ey ay çehreli Türk! Bir sabah benim höcreme gelip de beni «gel berü!» diye çağırsan ne olur. Ben her ne kadar Türk değilsem de Türkçede suya (su) denecek kadarını bilirim!»

Müridleri ve şakirdleri arasında en çok Türkler, hattâ bazan avamdan Türkler bulunan Mevlânâ, aristokrat ve entellektüel sınıfı kendisine bağladığı gibi, Türk burjuvazisini ve hattâ proletaryasını da ihmal etmiyordu.

Kendisi asîl ve münevver olduğu halde esasen aristokrasiye karşı lâkayt bulunduğu kadar tasavvufun haricindeki ilim dünyasına da aldırış ettiği yoktur.

Belh Emîri RÜKNÜDDİN'in kızı olan annesi MÜ'MİNE HATUN'dan başka Mevlânâ'nın babası da Harezmşahların altıncısı ALÂÜDDİN HURREMŞAH'ın kızı MELİKE-İCİHAN EMETULLAH'ın oğluydu. Bir taraftan aristokrat bir kan taşıdığı halde **(Hatiboğulları)** ismiyle anılan dedeleri ve bir prenses oğlu olduğu kadar ilmiyle de tanınan ve **Sultan-ül Ulema** unvanını taşıyan babası vasıtasiyle zamanının kuvvetli ve ilmî bir terbiyesini almıştı.

Mevlânâ ile babasının muasırları tarafından gördüğü derin hürmette herhalde bu asîl kanın alâkası vardır zannediyorum. Esasen oğluna babasının bu asaletinden dolayı SULTAN VELED denildiği gibi, torunlarına da hükümdarlık hakkına malik olmadıkları halde bir prens nesline mensup olanlara verilen **Çelebi** unvanı verilmiştir.

Bu bahsi **(Mevlânâ'nın Rubaileri)** ismindeki kitabımda yazdığım MAURICE BARRES'in bir cümlesiyle kapatacağım:

«Zâhiren böyle olmakla beraber o bir lûtfü Rabbanî ile daha âlî bir asla, kendisinde rahmanî nefhanın dolaştığı cinse aiddi.» [1]

---

[1] **Une Enquête aux Pays du Levant.**

b) MEVLÂNÂ'NIN BABASI VE ÇOCUKLUĞU

Mevlânâ'nın babasın BAHAÜDDİN VELED'e verilen **Sultan-ül Ulema** unvanı bir prenses olan annesinden ileri geliyordu [1]. Bir de bu ismin mevleviliğin yayılmasından evvel mevcut olup olmadığı, mahdut ve hususî bir mahiyette kalmış olması ihtimali de bilinemiyor [2]. Belh'de HATİB OĞULLARI ismini taşıyan ve ilmiyle şöhret bulan bir aileye mensup olması ve annesinden gelen zenginliği [3] ile beraber kendisinin de dehâ derecesinde olan zekâsı onun çok iyi yetişmesine saik olmuştu. Muhammed Bahaüddin genç bir âlim olan babası CELÂLÜDDİN HÜSEYİN HATİBÎ ile bu prensesten 543 [1148] de doğmuştu.

Doktor Feridun Nafiz tesadüf ettiği menbaı zikretmemekle beraber, anne babası HURREMŞAH'ın ölümü üzerine Muhammed Ba-

---

[1] «Sultanzade demek olan VELEDİ SULTAN yahut vasfı terkibi ile SULTAN VELED diye anılırdı.» F. NAFİZ UZLUK: Mecalis-i Seb'a, s. 2.

[2] Mevlevî kaynakları bu unvanını tevcihini Rabbanî bir işaret olarak gösteriyorlar. Bir gece Belh'de bulunan, müfti, müderris, hatip 300 kişi rüyalarında Peygamberi görüyorlar ve Peygamber: «Bundan sonra Muhammed Bahaüddin'e **Sultan-ül Ulema** diyeceksiniz.» diyor.

[3] «Kabili hitap bir sinne geldiği hengâmda bir gün validesi pederinin kitap odasına götürdü. Binlerce fâhir cilt kütübü mütebereyi ziyaret ettirdi. [Ben Sultanzade olduğum halde memleketimizin meşhur HATİB OĞULLARI sülâlesinden ve asrımızın benam ulemasından bulunan pederime beni babamın tezviç etmesi mahzâ babanın pek âlim ve salih ve terbiyeli olduğundan ben de miktarı kâfi tahsil gördüğüm cihetle ilmin kıymetini bildiğimden pederime maaliftihar vardım ve akran ve emsalime bununla tefahür eyledim. Ve bihamdillâh velminne ki seni de tahsili ilme kabil ve hüner ve marifete mail olarak yetiştirdim. Göreyim seni ömrü azizini hava ve heves uğruna itlâf edip de âkıbetülemr peşiman olmayasın. Belki hazinei kütübün cihanda pek az kimseye nasip olacak derecede zengin ve pederimin bana helâl ve zülâl gaza malı emlâk ve emvalimiz ve ensabımızı mes'uden yaşatacak surette kâfi olmakla bunca esbabı kemalâttan müstefid olmalısın] tarzında vafir kıymettar nasayih irad eylemekle ilh...» V. ÇELEBİ. **Muhtasar Menakıb**, s. 3.

haüddin'e tahta geçmek üzere teklif edildiğini ve onun (pek sevdiği ilim aşkını ve bilgi düşkünlüğünü dünya saltanatının zevkinden üstün bulduğu için bu arzuyu kabul etmiyerek reddettiğini) yazıyor.

Ben burasını biraz şüpheli görmekle beraber şunu da muhakkak addediyorum ki, Bahaüddin Veled'in annesi dolayısiyle mensup olduğu Harezm sarayında mühim bir mevkii vardı; belki, gençliğinde, o zaman bir prens olan sonraki İmparator KUTBÜDDİN MUHAMMED'in kıskançlığını da tahrik etmişti. KUTBÜDDİN, alelâda ve cahil bir insan değildi. Bahaüddin derecesinde yakın akrabasından meşhur âlim ve şair FAHRÜDDİN RÂZÎ [1] ile sıkıfıkı düşüp kalkardı. Fahrüddin dolayısiyle Aristo felsefesine meyli vardı ve Yunan filozoflariyle uğraşmaktan zevk alırdı. Halbuki gerek mistik temayülleri, gerek karakterinin yumuşaklığı dolayısiyle bilvesiyle Eflâtun'a mail olan, hattâ herşeyden evvel tam bir ehli sünnet müslümanlığına inanan, ve bundan sonra bu ehli sünnetliğin müsaade edebileceği derecede tasavvufa ikinci plânda ye rveren Bahaüddin Veled'in KUTBÜDDİN HAREZMŞAH II nazarında bir antipati uyandırmış olması imkânsız değildi. Esasen M. Bahaüddin'in de Fahrüddin Râzîden başka REŞİD KUBAYÎ, KÂDÎ VAHŞ gibi entellektüel akrabalariyle pek araları iyi değildi. Hattâ KÂDÎ VAHŞ onun **Sultan-ül Ulema** şeklinde olan imzasını fazla iddialı buluyor ve tesadüf ettiği yerde kazıyor ve siliyordu. O da bilmukabele söylediği vaızlarda padişahla taraftarlarını **(müptedian)** diye zikrediyor ve şiddetli hücumlarda bulunuyordu.

SİPEHSALAR ve ondan mülhem olarak V. İZBUDAK bu hükümdarın Celâlüddin Harzmşah olduğunu yazıyorlarsa da bu iddia kronolojiye aykırıdır. En son Belh'i terketmelerinin H. 607 [1210] olmasına nazaran ondan on sene sonra tahta geçen H. 617 [1220] Harezmin talihsiz son hükümdarı CELÂLÜDDİN MANGUBİRTÎ henüz genç bir prensti. SİPEHSALAR'ın bu hükümdarı onun müridleri arasında göstermesine [2] mukabil V. İzbudak, FAHRÜDDİN,

[1] Rey'de 544 [1150] de doğdu ve Herat'da 606 [1210] da öldü.

[1] Mecalis-i Seb'a, sahife 2.

[2] «Sultan-ı Said Celâdüddin Muhammed Harezmşah o hazretin müridan ve mu'tekidanından biri idi. Daima nezd-i âlilerine gelirdi. Ekser zaman

RÂZÎ ile beraber SULTAN-ÜL ULEMA'ya muarız bulunduklarını söylüyor [1].

Bu hükümdarın isminde yanlışlık olmakla beraber, BAHAÜDDİN VELED'in Belh'i terketmesinin sebep ve saiki herhalde bu antipati olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz. Esasen hemen bütün menbalar burada ittifak ediyorlar.

FAHRÜDDİN RÂZÎ kuvvetli bir şair ve âlim olmasına rağmen tasavvufun aleyhinde idi ve Sultanı da kendisine taraftar yapmıştı. Meslek ve fikir ayrılığından başka taraftarlarının da hükûmeti muahaze edecek bir hale gelmesi, hattâ bizzat BAHAÜDDİN'in açıkça halk arasında hattâ padişah da hazır bulunduğu bir mecliste hükûmeti tenkide kalkışacak kadar ileri gitmesi neticesinde [2], artık padişah da bu kadarına göz yumamıyacağını anlıyordu. Bahaüddin Veled, padişahın ismini zikretmekten bile çekinmiyordu. Yine bir va'zında: «Ey FAHRÜDDİN RÂZÎ, MUHAMMED HAREZMŞAH ve diğer müptedi'ler! Bilin ve anlayın ki siz, yüz binlerce rahatlı gönülleri ve küşûfları ve devletleri terkeylemişsinizdir, ilh» [3] diye açıktan açığa Sultanın şahsına hücum etmişti.

üstadı bulunan Mevlânâ Fahrüddin Râzî ile birlikte Hazretin meslis-i vaızlarında bulunurlardı ilâh...» MİDHAT BEHARÎ HÜSAMÎ. **Sipehsalar tercemesi** 1331.

[1] «Kelâm mesailiyle aklü fikri meşbu' bir sermest menzilesinde olması haseb'iyle en şedid hasmı olan FAHRI RAZÎ Padişaha Sultan-ül Ulema'nın memlekette binlerce müridanı başına cemettiğinden ve hükûmet aleyhinde mevaizle halkı saltanata düşman eylediğinden ve alelhusus başlarında hanedanı saltanata mensup ve salâh ve istikametiyle mahbub-ül kulûb **Sultan-ül Ulema** bulunursa derhal umur-u saltanatın inuhtel olacağından...»

VELED ÇELEBİ, **Muhtasar Menakıb,** s. 7.

[2] «Hattâ bittabi bu babdaki mesmuatını anlamak üzere bir cuma bizzat Hazret-i Padişah İmam FAHRÜDDİN RÂZÎ ile hazır bilmeclis iken Cenab-ı Sultan-ül Ulema yine meclis-i va'zı küşad edip bilmünasebe hükûmetin tenkidi yolunda ve selefi salihîn yolu metrûk olup hükema-yı Yunaniyenin kılükali beynelulema şüyu' bulması hakkında ümera-yı zamanın muahezesini şâmil çok şedid ve müessir sözler irad buyurdular. İlâh...»

VELED ÇELEBİ, **Muhtasar Menakıb,** s. 6.

[3] «Ey Fahr-eddin Râzî ve Muhammed Harezmşah ve müptedian-ı diğer! Bidânid ve âgâh bâşîd ki şuma sad hezar dilhâ-yı ba-rahat ra ve küşüfha ve devlethara reha kerde îd. ilh...»

MUHAMMED HAREZMŞAH sükûnetle meseleyi halletmek ve kökünden kesip atmak istiyordu. FAHRÜDDİN RÂZÎ ile bunu kararlaştırdılar ve bir sabah BAHAÜDDİN VELED hükûmet adamlarının müstehzi bir tavırla kale kapısının anahtarlarını getirdiklerini gördü. Bu adamlar: «Bir postta iki sultan yaraşmaz ve bir ormanda iki arslan boğdaşmaz. Eğer kendileri memlekette saltanat sürmek havasında ise, işte kalenin anahtarları. Saltanatları mübarek olsun!» [1] diyorlardı.

Sultan-ül Ulema kendisine düşen vazifeyi anlamıştı. Büyük bir soğukkanlılıkla son bir vaızda da bulundu ve kendisiyle beraber gidip gitmemekte taraftarlarının serbest bulunduğunu söyledi.

«Sultan-ül Ulema'nın kafilesini 300 deve teşkil ediyordu. Bu kervana pek nadir kıymetli kitapları ve aileleriyle birlikte göç eden bendelerinin ev eşyalarını yüklenmişti» [2].

Bu Belh'den çıkışı Mevlevî menbaları 608 [1211] de gösteriyorlar. Fakat FAHRÜDDİN RÂZÎ'nin Şevval 606 da ölmesine göre, bu tarihin 607 [1210] ortaları olacağını Feridun Nafiz söylüyor [3].

Bu tarihte Sultan-ül Ulema 53, büyük oğlu Alâüddin 7, ve küçüğü Celâlüddin yani Mevlânâ 3 yaşında idiler. Mevlânâ 6 Rebiülevvel 604 = 30 Eylûl 1207 de doğmuştu.

İlk merhalede Nişabur'a geldiler. Büyük mistik şair FERİDÜDDİN ATTAR'la [4] görüştüler. Feridüddin Attar küçük Celâlüddin'e karşı fazla bir sempati duymuş ve **Esrarname** veya **İlâhîname** ismiyle

---

[1] VELED ÇELEBİ, **Muhtasar Menakıb,** s. 7.

[2] FERİDUN NAFİZ U.: **Mecalis-i Seh'a,** s. 9.

[3] Aynı eser, s. 9.

[4] Bizde, evvelce skolastik tahsil kaidesine göre Tuhfe ismindeki manzum lûgattan sonra çocuğa öğretilen **Pendnameyi** yazan şair. Mühim eserlerinden **Tezkiretül- Evliya,** NICHOLSON tarafından terceme edilmiş ve Ley'de de [1905 - 1907] basılmıştır. Bundan başka **Mantık-üt-Tayr** isminde mistik bakımından çok mühim bir eseri vardır. Bu da meşhur müsteşrik DE SACY tarafından fransızcaya çevrilmiştir ki, bizde bunun nazman tercemesini 1045 Hicret senesinde FEDAYİ isminde birisi yapmış ve 1274 [1857] de taş basması olarak basılabilmiştir. Attar 513 [1119] da doğmuş ve Cengiz ordusunun istilâsı üzerine 627 [1230] da bir Moğol askeri tarafından bilmeden şehid edilmişti. Vefatında 111 yaşında idi.

anılan kitabını ithaf etmişti. Mevlânâ'nın hâfızasında bu sevimli ve fazıl ihtiyarın hâtırası daima hürmet ve muhabbetle baki kalmış, birçok defalar şiirlerinde ondan mülhem olduğunu söylemiştir.

Nişabur'dan Bağdad'a gittiler, orada **Avarif-ül Maarif** ismindeki mühim eserin müellifi olan ŞİHABÜDDİN SÜHREVERDİ onları karşıladı [1]. Oradan da Kûfe yoliyle Mekke'ye gittiler. Buradan da Medine'ye uğradıktan sonra Şam'a, ve nihayet oradan da kalkıp Halep - Malatya yoliyle Erzincan'a geldiler; buraya gelinceye kadar tam yedi sene gezmişlerdi.

Bu sırada mutasavvıflardan EVHADÜDDİN KİRMANÎ, büyük mutasavvıf NECMÜDDİN KÜBRÂ'nın halifesi bulunan SA'DÜDDİN HAMEVÎ ile de görüşmüşlerdi. Mevlânâ bu suretle «3 yaşından yirmi yaşına kadar babasının nezareti altında ve onun izini takip ederek hakikî ve fikrî bir seyahat âlemi yaşamış, İslâm medeniyetinin o zamanki en canlı fikir merkezlerini gezerek şahsiyetini kazanmıştı.»

Hattâ Şam'a uğradıkları zaman MUHYİDDİN ARABÎ ile de görüştüklerini ve Bahaüddin Veled oğlu ile beraber gittiği Şeyh-ül Ekber'in yanından çıkarken Muhyiddin, Mevlânâ'ya bakarak: «Sübhanallah, bir deniz bir gölün arkasına düşmüş gidiyor!» dediğini Veled Çelebi naklediyor [2].

Malatya'dan Larende'ye [bugünkü Karaman] geçtikleri zaman Mevlânâ 18 yaşında idi. Mevlânâ burada ilk karısı olan ve LÂLÂ ŞEREFÜDDİN SEMERKANDÎ ismindeki bir âlimin kızı GEVHER HATUN'la evlenmişti. Bir taraftan da babası Mevlânâ'nın tahsil ve terbiyesi hususunda büyük bir ihtimam ve gayretle çalışıyordu. La-

---

[1] ŞİHABÜDDİN SÜHREVERDÎ. **[Ebû Hafdh—ül Bekrî].** Bu zatı yine aynı isimle anılan ve 586 [1190] da vefat eden EBÜLFÜTÛH YAHYA BİN HÜSEYN ile karıştırmamalıdır. Birincisi ve yukarıdaki kitabın muharriri olan Şihabüddin Şafiî fakihlerinden iken büyük mutasavvıf ABDÜLKADİR GEYLÂNÎ'ye intisap etmiş ve mistik birçok şiirler söylemiştir [(1144-1234) H. 539 - 623].

[2] **Muhtasar Menakıb,** s. 15.

Sipehsalar tezkeresinde de Şam'da iken MUHYİDDİN-İ ARABÎ ile görüştüğüne dair bir hayıt vardır. Eflâkî bundan bahsetmiyor.

rende'de yedi sene kalmışlardı. Burada Mevlânâ'nın annesi Prenses MÜ'MİNE ve ağabeyisi ALÂÜDDİN'in vefatları vukubuldu.

Karısının ve büyük oğlunun acı hâtıralarını saklıyan bu şehirde durmak istemiyen Muhammed Bahaüddin, Konya Selçukî Sultanı ALÂÜDDİN KAYKUBAD'ın ısrarla vaki olan daveti üzerine Konya'ya geçmiş ve artık ölümüne kadar orada kalmıştı.

Padişah, **Sultan-ül Ulema**'ya mübalâğa ile ihtiramdan geri kalmıyordu. Hattâ saraya gittikçe tahta beraber oturuyorlardı [1]. Burada TAÇ MELEK HATUN'un **İsmetiye** hankahına yerleşmişlerdi. Bahaüddin Veled'e müderrislik verilmişti. Burada çok kalmadan [18 Rebiülâhir 628 = 24/2/1230] da vefat etti. Bu zaman Mevlânâ tam yirmi dört yaşında idi.

[1] Sipehsalar, farsça metin, s. 12.

c) KONYADA ŞEMSE TESADÜFÜNE KADAR GEÇEN HAYATI

Mevlânâ'nın genç yaşında geldiği Konyada, - küçük seyahatleri müstesna olmak üzere - ayrılmayışı ve şahsiyetini orada kazanması ve şöhret bulması, onun bütün dünyanın tanıdığı **Rûmî** lâkabiyle anılmasına sebep olmuştu.

Konya'ya geldikleri zaman babası bir tek ümidini bağladığı oğlunu, gelininin pederi bulunan LÂLÂ ŞEREFÜDDİN ile beraber Halebe, Haleviyye medresesi müderrisi KEMALÜDDİN İBNİ ADİM'in yanına fıkıh ve hadîs tahsiline göndermişti. Mevlânâ bu âlimden âzamî istifade etti [1]. Bundan sonra babasının müridlerinden SEYYİD BÜRHANÜDDİN MUHAKKİK-İ TERMİZÎ'nin Konya'ya gelmesi kendisi için bir nimet oldu.

Dokuz seneye yakın bir zaman ondan istifade etmekte devam etti. Seyyid'in geldiğinin ertesi sene Mevlânâ Celâlüddin Halebe gitmişti, yine eski medresede, Haleviyyede kalıyordu. Bir sene sonra da Şam'a Makdemiye medresesine geçti ve burada 4 sene kalarak döndü Konyaya gelişinden dokuz sene sonra da Bürhanüddin vefat edince artık hiçbir üstada ve müderrise ihtiyacı olmadığı halde bizzat kendisinin bir **erudit** olduğunu görüyordu [2].

Babasından olduğu kadar Seyyid Bürhanüddinden de tamamiyle zâhidane telâkkiler almıştı. Bürhanüddin ona Gazâlî'den mülhem olan ehli sünnet akidesine bağlanan bir tasavvuf öğretiyordu. Ba-

---

[1] S. NÜZHET, **Mevlânâ**, s. 7.

[2] DEVLETŞAH tezkiresinin SEYYİD BÜRHAN hakkında verdiği malûmat yanlıştır. Ona göre Mevlânâ ve pederi Seyyid'in müridididirler. Seyyid Şam ve Hicaz seferinde onlarla beraber bulunarak Şamda vefat etmiş ve vefatından evvel onlara Rûm diyarına azimeti tavsiye etmiştir. [Devletşah 193 - 194]. Halbuki Nefehata göre Bahaüddin'in müridi olarak gösterilir. Sipehsalar da aynı hakikati teyid eder.

basından münhal kalan müderrisliğe geçmişti. Celâlüddin 35 yaşlarına kadar Konyanın dört meşhur medresesindeki müderrisliği muhafaza ediyor ve sanatkâr mizacının sevkiyle bazı şiirler yazıyordu, fakat henüz Mevlânâ olmamıştı.

Yalnız ilmî hüviyetine sahip olan Mevlânâ burada on bir seneyi ders vermekle geçirmişti.

d) MEVLÂNÂ VE ŞEMS

«Şems-i Tebrîz'i arar destine almış meş'al
Gece gündüz dolaşıp pir-i felek dünyayı
Dide-i encüm ile tâbe-kıyamet arasa
Ne bulur bir daha Şems'i, ne de Mevlânâ'yı»
Ferit KAM

Muhammed Celâleddin evvelce, Konya'ya yerleştikleri sırada, tekrar Halep ve Şam'da geçen dört senelik bir tahsil devresinden sonra yine otuz yaşında iken de Şam'a ikinci bir seyahate çıkmıştı. Bir gün Şam'ın çok alabalık olan çarşısından geçerken, acayip kıyafetli bir adam gelip onun elini öpmüş:

— Âlemin sarrafı, beni tanı!

dedikten sonra birdenbire kalabalığın içine karışıp kayboluvermişti. İşte bu adam Şems'di [1].

Mevlânâ'yı dolu ve yanmaya hazırlanmış bir lâmba gibi telâkki eden kimseler Şems'in mevkiini de bir kibritin yaptığı işe benzetirler. Asıl yanan ve nurlanan Mevlânâ idi. Onu uyandırmak ve ziya saçar bir hale getirmek için bir kibrit lâzımdı ki bunu da Şems yapmıştı. Başka bir görüşle: «Tebrizli Şems Mevlânâ'yı ateşlemiş, fakat öyle bir infilâk karşısında kalmıştı ki onun alevleri içinde kendisi de yanmıştı.»

Bu esrarlı ve garip bir hüviyet taşıyan seyyah, bu hiçbir yerde karar etmeyen, müşkül bilmeceler, mânası derin suallerle insanın beynine bir şüphe kurdu soktuktan sonra sırra kadem basan, biraz bâtınî

---

[1] Mecalis-i Seb'a. s. 25.

[2] BARRES'in VELED ÇELEBİ ile olan mülâkatında Veled Çelebi tarafından söylenen şu sözler çok mühimdir:

«Chems-eddin a celairé la pensée de Djelal-eddin à la manière d'une allumette qui allume la lampe.. D'un autre coté, lui-même a dit que je ne me suis connu que grâce à Djelal-eddin.» Une Enquete aux Pays du Levant II. P. 83.

daîlerine benzeyen aslı ve hilkati meşkûk kimse bu hareketiyle Mevlânâ'da büyük bir hayret uyandırmıştı.

Mevlevî menbalarından olmıyan DEVLETŞAH Tezkiresi onu Bâtınîlerin kurucusu olan HASAN SABBAH'ın torunlarından saymaktadır. Mevlevî menakıbı olan Eflâkî Tezkiresi ise onu ŞEMSEDDİN B. MUHAMMED B. ALİ B. MELEKDAD-I TEBRİZÎ adıyle kaydetmekte ve bu noktaya hiç temas etmemektedir. MOLLA CÂMİye göre de Horasan'dan Tebriz'e gelip yerleşen basit bir dokumacının oğlu idi. Fakat her kim olursa olsun aldığı terbiyeden, garip olmakla beraber mânalı ve hesaplı hareketlerinden onun mühim bir tasavvuf terbiyesi aldığı, birçok mutasavvıfları tanıdığı anlaşılıyordu, büyük bir cezbeye sahipti. Bu tasavvufî telkinleri ruhî bir ihtiyaç halinde samimî olarak hissetmişti, kuvvetli bir şahsiyeti olduğu da muhakkaktı.

Ancak bazı kimseler tarafından evliya derecesinde hürmet gören, bazıları tarafından da iğrenç ve sinik görülerek nefret kazanmış bir insan olan Şems, âlim olmakla beraber şiddetli ruhanî bir cezbenin tesiri altında bulunuyordu. Gerek bu bakımdan, gerek büyük iradesi, azmi, tevazuu ve karşılaştığı ölümün mahiyeti itibariyle ŞEMS'le SOKRAT arasında bir benzerlik göze çarpmaktadır. Hakikaten her ikisi de dehâ sahipleri üzerinde tesir yapmışlar ve ilka ettikleri ham fikirlerin sanatkârane bir şekil almasına muvaffak olmuşlardır. Bundan başka her ikisi de müsbet bilginin lüzumsuzluğunu, nefis tezkiyesini vicdan temizliğinin zarurî oluşunu, aşkın yüksek mahiyetini ön plânda göstermişlerdi.

Herhalde Mevlânâ'nın şahsiyetini kazanması için geçirdiği **conversion** hâdisesi, Sokrat'ın Eflâtun üzerinde yaptığı tesire çok benzemekte idi. M. BARRES:

«Cihanın en cazip hâdiselerinden biri de SOKRAT'la EFLÂTUN'da olduğu kadar, Şems'le Mevlânâ'da da birbirinden ayrılmıyacak derecede tehalükle birbirine karışmak isteyişleri bu ruh birliğinden doğmuş bir şeydir. Üstadla talebesinin birbirlerinin yerine geçmeleri Tevratta İLYAS ve ELYESA'da da görülüyor.» dedikten sonra başka bir yerde de şöyle söylemektedir [1]:

[1] Une Enquète aux Pays du Levant II, P. 130 ve 227.

Şems'le Mevlânâ'nın dostluğunu çok makul ve tabiî bulmakla beraber, talihin bir lûtfu olmak üzere, esrarlı ve cazip bir tarafı olan GOETHE ile SCHILLER'in arkadaşlığı ile ölçmek isterim» diyor, bu hali TAWIAŃSKI ve MIKIEWITZ'inki ile de mukayese ediyor.

Müsteşrik Baron CARRA DE VAUX'nun da anlattığı gibi Şems'in herhalde başkalarının üstünde tesir yapmaktan hoşlanan bir insan olduğu muhakkaktı. Yine Eflâkî Tezkiresinde tesadüf ettiğimiz bir menkıbe onun bu karakterini kuvvetle belirtmektedir. Mistik şiirleriyle meşhur olan EVHADÜDDİN KİRMANÎ ile aralarında şöyle bir konuşma geçiyor:

Ş: — Derdin nedir? Ne yapıyorsun? diye soruyor.

E: — Leğen içindeki suda aya bakıyorum! diye cevap veriyor.

Ş: — Boynunda çıban yoksa ayı niçin gökte görmüyorsun? Bir hekime git de sana ilâç versin, baktığın şeylerde hakikati görmeğe alışırsın!

E: — Beni hizmetine alır, sohbetinde bulundurur musun? diye ısrar edince, Şems herkesin içinde, Bağdat Çarşısının ortasında kendisiyle içki içip içemiyeceğini soruyor, red cevabı alınca da:

— Erlerin önünden çekil; sen henüz cılızsın; sende o kuvvet yoktur. Hakkın hassalarının kudretine malik değilsin; benim sözlerim senin işin değildir. Sen bana arkadaş olamazsın. Ben mürid değil, şeyh istiyorum. Hem her şeyhi değil, kâmil ve muhakkik şeyhi!

Deyip ayrılmıştı.

Öyle anlaşılıyor ki Şems, Mevlânâ'nın şöhretini duyduktan ve karakteri hakkında lâzım gelen malûmatı aldıktan sonra bu mütemadi **pérégrination**'ları sırasında bir gün de kasden Konya'ya gelmişti [1]. Bu vak'a SİPEHSALAR'a göre (27 Cumadel-âhira 642 — 30 İkinciteşrin 1244) de geçmişti.

Mevlânâ maiyetinde bir cemaatle medreseden çıkıp Şems'in kaldığı **Şekerrizân Hanı**nın önünden geçerken Şems birdenbire Mevlânânın bindiği merkebin önüne geçip durdurmuş ve şu suali sormuştu:

[1] «Bir gün Şeyh Rükneddin müridi Şemseddin'e — Rûmda âteş-i aşka giriftar bir zat var; sen varıp şu'lezen olmak iktiza eyledi, dedi.» FEHİM EF. **Sefinet-üş-Şuara**, s. 83.

— Bayezid mi büyüktür, yoksa Muhammed mi?

Sipehsalar bu hâdisenin cereyan ettiği yeri **Pirinççiler Hanı** olarak göstermekte ve Mevlânâ'nın gidip Şems'le görüştüğünü söylemektedir. Her iki eserde de bu suallerin cevapları hakkında uzun uzun tafsilât verilmektedir. Buna Mevlânâ şu cevabı vermişti:

— Bayezid-i Bestamî'nin dediği: «Kendimi tesbih ederim, şanım ne kadar büyüktür.» ve «Ben sultanların sultanıyım» demesi susuzluğunun bir yudumla teskin edilir olmasında idi. Halbuki: «Seni hakkiyle bilemedik» diyen Peygamberimizin Kur'andaki: «Senin göğsünü yarmadık mıydı?» âyetinde işaret edilen hakkın geniş kâinatı olan göğsü bir türlü kanamıyor, onun için her gün daha yakınlık istiyordu.

Bu cevabı alan Şems bir nâra atarak kendinden geçmiş ve bir daha Mevlânâ'nın peşinden ayrılmaz olmuştu.

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled onların bu karşılaşmalarını anlatırken dalgaların hışırtıları içinde kucaklaşan iki denizin birleşmelerini misâl getirerek buna **(merc-ül bahreyn)** adını verir. O zaman Mevlânâ 38, Şems de 60 yaşlarında idi.

Tebrizli Şems bu ilk mülâkattan sonra bilhassa Mevlânâ'yı pek sıkı bir şekilde tecrübe için garip bir usule de müracaat ediyordu. Kendisinden hizmetinde bulunacak birisini istediği zaman Mevlânâ güzelliği ve birçok meziyetiyle meşhur olan ikinci refikası KİRÂ HÂTUN'u elinden tutup ŞEMS'e götürüyor; fakat Şems onun için:

— Hareminiz benim de hemşirem sayılır. Bana daha ziyade bir gencin hizmet etmesi muvafık olur.

Diyor. Bunun üzerine Mevlânâ genç oğlu Sultan Veled'i takdim ediyor, fakat Şems bunun da oğlu olduğunu söyleyerek nezaketle reddediyordu.

Tecrübe bununla da bitmiyor, şarap içmeğe alışık olduğundan bahsederek Mevlânâ'yı şarabın satılmakta olduğu Yahudi mahallesine kadar gönderiyor, buradan bizzat gidip aldığı bir desti şarabı önüne koyan Mevlânâ'nın karşısında Şems kendinden geçerek haykırıyor ve onun ayaklarına kapanıyordu.

Buraya kadar türlü türlü garip hareketlerde bulunan, müstağni davranan Şems'le Mevlânâ'nın rolleri de bir anda değişiveri-

yordu. Artık mürid olan Şems'di. Fakat öyle bir mürid ki «Ezel aynasında görülen hakikat güneşinin huzmelerini her an mürşidine aksettiren yalnız odur» öyle bir mürid ki, hattâ isterse mürşidini bir tek arzusiyle günlerce bir söz söylemekten, babasının yazmış olduğu yazıları bile okumaktan menedebilir. Şems hattâ bir zaman ne olursa olsun okumasını bile menedebiliyor; Mevlânâ'nın elinde görüp kıskandığı ilk eser de bir **Mütenebbi** Dîvanı oluyordu [1].

Bir gün birçok şeyhlerin ve âlimlerin hazır bulundukları bir meclis bulunuluyordu. Muhtelif ilmî bahisler münakaşa ediliyor, herkes fikrini teyid için hadîsler naklediyor, büyük âlim ve mutasavvıfların sözleri ortaya atılıyordu. Bir köşede murakabe halinde duran Şems bu sırada birdenbire yerinden fırlayıp şöyle bağırıyordu:

— Ne zamana kadar başkalarının sözlerini nakledcrek övüneceksiniz? İçinizden bir kişi çıkmıyor ki: «Rabbimden kalbime şöyle ilham olundu» diye söze başlasın. Bu hadîs, tefsir ve hikmete dair söylediklerinizo zamanın büyük insanlarının sözleridir. Onlar kendilerine ait hal ve makamdan bahsetmişler. Siz bu zamanın adamlarısınız, sizin söyleyeceğiniz bir söz yok mudur?

İşte bu hikâye bize Şems'in karakterini, onun **illumination**'lara nasıl ilk plânda yer verdiğini, Mevlânâ'ya bunun ehemmiyetini anlattığını göstermektedir.

Bu tarihten evvel tamamiyle zühd-ü ibadet içinde sakin bir insan olan Mevlânâ'nın birdenbire ölçüsüz ve samimî bir heyecan içinde yaşadığı görülüyor. Ahbaplarından SALÂHÜDDİN ZERKÛB'un evine kapanarak tasavvufa dair derin bahislere dalan Mevlânâ talebesini ve dostlarını tamamiyle ihmal etmiş bulunuyordu.

ŞEMS bu evde ona ehl-i sünnet ulema tarafından haram sayılan, fakat ötedenberi mutasavvıflar arasında görülen ve musikisiz yapılan **Semâ'**ı öğretiyor, fazla şiir ve vecdle, musiki ile karışık geniş bir tasavvuf zevki vermekte devam ediyordu.

Mevlânâ artık Şems'in yaşadığı müddetçe ondan ayrılamaz olmuştu. Derslerini çoktan terkederek yalnız **semâ'** etmeğe, ney üfletip rebap çaldırıp vecd ve istiğrak içinde yaşamaya başlamıştı. Şiirlerinin

[1] Eflâkî menkıbesi, s. 123.

bir çoğunu bu tasavvufî vecd içinde söylerken dostları ve müridleri tarafından kayd ve zaptediliyordu.

Şems ile Mevlânâ arasında ilk andan itibaren başlayan bu sıkı rabıtayı Mevlânâ'nın oğlu SULTAN VELED şöyle anlatıyor:

«Halk birbirine soruyordu: (Mevlânâ) niçin böyle bir adama bağlanıp bizden yüz çevirdi? Biz hepimiz asîl insanlarız. Küçüklüğündenberi Allahın emri dahilinde yaşamışız ve hakikati aramışız. Şeyhimizin yolunda da sadıkız. Hakkın kendisinde tecelli ettiğine inandığımız için ona âşığız. Biz ondan ders alıyoruz. Bu Şems kimdir ki ırmağın bir çöpü sürüklediği, alıp götürdüğü gibi onu bizden koparıp götürüyor?»

Bu doğru idi. Irmak bir çöpü alıp sürüklediği gibi Şems de Mevlânâ'yı alıp sürüklemişti. Mevlânâ onun için yazdığı Elkâbda: **«En aziz Mevlevî. Hayır dua eden ruhların hülâsası, kandil, cam ve ışık hücresinin sırrı, dinin ve hakkın güneşi, ezel ve ebedde Allahın nuru»** demişti [4]. İsmini anarken de ekseriya **«Fakirlerin Sultanı», «Gariplerin Sultanı», «Segililerin Sultanı»** derdi.

Dedikodular gittikçe büyümekte idi. Bu vaziyeti gören Şems bir gün hiçbir haber bırakmaksızın Şama kaçıvremişti. Fakat bunu öğrenen ve ayrılığına tahammül edemeyen Mevlânâ bir müddet sonra arkasından oğlunu ve dostlarını gelmesi için ricaya göndermişti. Şems'e yazdığı şu şiirle bitiyordu:

«Ezelde olan, daima yaşayan, bilen, kadir ve kayyum olan Allaha yemin ederim ki onun nuru, aşkın mumunu alevlendirmiş ve böylelikle yüz binlerce sırlar ayân olmuştur. Onun bir emriyle bütün bu âlemler, aşklar, âşıklar, hâkimler ve mahkûmlarla dolmuştur. Tebrizli Şems'in tılsımiyle acayip âleminin hazineleri saklanmıştı. Seyahate çıktığı andan itibaren biz mum gibi bütün tatlılıklardan uzak kaldık. Bütün gece mumlar gibi yandık. Baldan uzakta ve ateşle kucak kucağa idik. Güzellikten mahrum kalınca cismimiz harap oldu ve ruhumuz da o harabelerde tüneyen baykuşa döndü.»

«Dizginini artık bu tarafa çevir. Zevk filinin hortumunu ziftle. Senin yokluğunda semâ' helâl olmaz. Senin olmadığın yerde musikiyi

---

[1] CÂMİ, **Nefehat.**

şeytan taşlamak gibi taşlamak lâzımdır. Sensiz şiir bile yazılmıyor. Ancak senin mektubunu dinlerken beş altı gazel söyleyebildim. Ey Şamın, Ermenistanın ve Rûmun kendisiyle iftihar ettiği Şems! Gel de bizim akşamımız senin nurunla sabaha dönsün!»

Şems ilk gelişinden tam iki sene sonra bir daha Konya kapılarından giriyordu. Büyük bir sevinç içinde olan Mevlânâ artık onu büsbütün muhitine bağlayabilmek için bir çare düşünmüştü. Kendi yetiştirdiği evlâtlığı KÎMYÂ ile evlendirmek suretiyle bir nevi sıhriyet de tesis edebilmişti. Hakikaten Şems'in genç kadınla oyalandığını, esasen Mevlânâ'nın mümtaz terbiyesi altında yetişmiş olan ayrıca güzelliğiyle de bilinen karısını çok sevdiğini tezkirelerin rivayetlerinden anlıyoruz. Ne yazık ki biçarenin ömrü vefa etmemiş, kısa bir hastalığı müteakip bu dünyadan sessizce çekilivermişti. Bu acıyla büsbütün duramayan Şems ikinci defa, bir kış mevsiminde tekrar Şam'a dönmüştü (31 Kânunuevvel 1246).

Yine aynı hikâye devam ediyor; Mevlânâ sık sık semâ' ederek ona dair şiirler söylüyor, yalvaran, acı mektuplar yazıyor, gelmesini istiyordu. Tekrar Şam'a bir kafile gönderdi ve orada, Sâlihiyedeki handa buldurduğu Şems'i tekrar Konya'ya getirtti (Mayıs 1247).

Dedikodular eskisinden daha çok şiddetle devam ediyordu. Mevlânâ'nın ikinci oğlu ALÂÜDDİN ÇELEBİ doğrudan doğruya Şems'e düşman tavırlar almaktan çekinmiyor ve onun diğer düşmanlariyle birleşiyordu.

Şems'le ALÂÜDDİN ÇELEBİ arasındaki antipati SİPEHSALAR'a göre şöyle başlamıştı:

Şems KÎMYÂ HATUN'la evlendirildiği zaman kıştı. Evin (tabhane) denilen ve zeminden sıcak su boruları geçen, yani bir nevi kalorifer tertibatı olan kısmında yeni evliler için bir oda ayrılmıştı. Güzel bir genç olan ALÂÜDDİN ÇELEBİ bu kısımdaki sofadan geçip annesinin ve babasının yanına gitmeyi âdet edinmişti. Bu hareketi pek hoş görmeyen Şems de onun böyle selleme-hüs-selâm girip çıkmaması için biraz ağırca sözler söylemişti. ALÂÜDDİN ÇELEBİ ayrıca büyük kardeşi Sultan Veled hakkında gösterilen lûtufları da kıskanıyordu. Şems'in kendisine karşı takındığı vaziyeti dışarıda birçok kimselere de söylüyordu. Konuştuğu kimseler:

— Şaşılacak şey... Bir yabancı gelsin de Hüdavendigârın evinin gözbebeği olan çocuğunu kendi evine girmekten menetsin! diye söyleniyor, dedikodu yapıyorlardı.

Şems bir zaman için bu dedikodulara sükûtla mukabele etmiş, fakat sonraları tahammül edemiyerek Mevlânâ'ya açmış ve:

— Bu sefer öyle kaybolacağım ki benim izimi yeryüzünde yaratılmış hiçbir fert bulamıyacak! demişti [1].

Nihayet hakikaten de bir gün söylediği gibi büsbütün ortadan kayboldu. Öldürüldüğü ve ALÂÜDDİN ÇELEBİ'nin de katiller arasında bulunduğu rivayeti yayılmıştı.

Onun bu daimî düşmanlıklarından bizar olarak meçhul bir diyara kaçmış olduğunu iddia edenler de vardı.

Yine EFLÂKÎ'nin zikrettiği bir rivayete bakılırsa [2] düşmanları onu öldürdükten sonra bir kuyuya atmışlar; SULTAN VELED onu rüyasında görerek buradan çıkartıp teçhiz ve tekfin ettikten sonra yine Tebrizli mimar Emir Bedreddin'in binası olan türbenin yanına defnettirmiş. Fakat Mevlânâ ıztırabının şiddetinden yalnız başına bahçede dolaşmış ve cenaze merasiminde bulunmamış. Âdeta Şems'in öldüğüne inanmaktan kaçmış. Netice itibariyle Eflâkî'nin dediği gibi «Bu öyle bir sırdır ki herkesin buna vukufu yoktur» demekle iktifa edeceğiz. Hakikaten Mevlânâ bir türlü Şems'in ölümüne inanmak istemiyor, eskisi gibi acıklı ve dokunaklı şiirlerini yazmakta devam ediyordu. Hattâ bizzat Şam'a kadar gitmiş ve onu aramıştı.

Bu hâdiseyi müteakip yazdığı bir rubaide:

«Bu ezelî hayatta yaşayan kimse için: «öldü» diyorlar. Ümit güneşinin söndüğünü söyleyen kim?

«Güneşin düşmanı evin damına çıkıp gözlerini yummuş, (Güneş Söndü!) diye bağırıyor!»

Diyordu. Yalnız bu tarihten dört gün sonra başına duman rengi bir sarık sarmış ve bu rengi vefatına kadar başında taşımıştı.

Mevlânâ oğlu ALÂÜDDİN ÇELEBİ'ye karşı bu yüzden şiddetli

[1] Sipehsalar, s. 177.

[2] Eflâkî c. 2, s. 188.

bir nefret duymuştu. ALÂÜDDİN çok geçmeden şiddetli bir humma neticesinde vefat etti.

Mevlânâ en güzel şiirlerini bundan sonra yazmıştı. Her şiirinin sonunda Şems'in adını anarak ona karşı duyduğu iştiyaktan bahsediyordu. Hattâ EFLÂKÎ'ye göre bir gün Mevlânâ'ya birisi: «Şemsi gördüm» diye haber vermiş; Mevlânâ üstünde bulunan (ferace)yi ona bağışlamış. Bu adamın yalan söylediğini, böyle bir şeyin olmasını imkânsız gördüklerini söyleyenlere karşı:

— Bunu onun yalanına bağışlıyorum. Eğer doğru söylemiş olsaydı canımı verirdim! demişti.

Mevlânâ ömrünün sonuna kadar bu zâlim ayrılıktan şikâyet ederek şiirler yazmıştı. Ancak son zamanlarda onun öldüğüne inanır görünüyordu.

e) MEVLÂNÂ'NIN MUHİTİ VE DOSTLARI

Mevlânâ'nın zamanında Moğol akınlarının serpintisine uğrıyan Konya'da Selçukîler fiilen değil, ismen saltanat sürüyorlardı. Fakat Konya Türk medeniyetinin mühim âbidelerini ve kültürünü saklıyan diğer talihsiz şehirler gibi harap olmuş değildi. Sarayları, süslü bahçeleri, zarif insanlariyle henüz ayakta idi. Bu bahçelerde saraya mensup kibar kadınların gezindikleri, pahalı Hind kumaşları, sırmalı elbiseleri, harikulâde atları ile saray adamlarının hâlâ yıkılmış bir haşmetin kırıntıları içinde mağrur dolaştıkları görülüyordu.

Etraflarındaki muazzam facialardan ders almayı düşünemiyen bu gafil küçük zümrenin arkasında da bittabi geniş bir halk kitlesi vardı. Şunu da gözönünde bulundurmalıyız ki o zaman Konya ahalisinin çokluğunu Rum unsuru teşkil ederdi. Fakat bunlar şehirden ziyade civarda ve köylerde idiler. Asıl Konya şehrinin ekseriyeti Türktü; buna Moğol istilâsından kaçan diğer Orta Asya Türk şehirlerinin halkından oraya hicret edenler de karışınca şehirdeki Türk - Müslüman unsurunun yekûnu biraz daha kabarmıştı. Bu gelenlerin arasında tanınmış birçok âlimler, din adamları ve sanatkârlar da bulunuyordu.

Gençliğinde babasiyle beraber Konya'ya gelip yerleşen Mevlânâ da bu mültecilerin ilklerindendi. Öyle zannediyorum ki kendisi gibi birçok bâdireler görmüş olan bu muhacirlere karşı da hususî bir sempatisi vardı. Annesi tarafından asîl bir soydan gelen ve büyük bir âlimin de oğlu olan Mevlânâ'nın hakikatte aristokrasiye lâkayt bulunduğu kadar tasavvufun çizdiği hudut dışındaki ilim dünyasına da aldırış ettiği yoktu. Müridleri ve şakirdleri arasında en çok Türkler, hattâ bazan avamdan Türkler bulunan Mevlânâ aristokrat ve entellektüel sınıfı kendisine bağladığı gibi Türk burjuvazisini, hattâ avamdan işçileri de ihmal etmiyordu. Kendisinden sonra Ankara ve civarında bir nevi sosyal demokrat cumhuriyeti kurmuş olan ve hususî nizamlariyle çalışan Ahiler teşkilâtının mensuplarından AHİ AH-

MET ŞAH, AHİ ÇOBAN, AHİ KAYSER gibi zatlar başlıca müridlerinden olduğu gibi debbağ, kâtip, hattat, kuyumcu, ressam, tabip gibi muhtelif mesleklere mensup müridleri pek çoktu. Mevlânâ'nın bilhassa işçi sınıfını ve sanatkârları sevmekte ve takdir etmekte olduğunu Eflâkî tezkiresinin muhtelif hikâyelerinin tetkikinden anlıyoruz. Selçuk hükûmetinin baş veziri EMÎR PERVANE'ye, EMÎR KEMALEDDİN adındaki diğer yüksek bir memur, Mevlânâ'nın bu müridleriyle oturup sohbet ettiğini göstererek gizlice:

— Mevlânâ'nın müridlerinin çoğu avamdan!

Dediğini duyan Mevlânâ hiddetle haykırıyor:

— Bizim MANSUR'umuz hallaç değil mi? EBÛBEKİR **(diğer bir mutasavvıf)** nessaç **(dokumacı)** değil midir? Bir azizimiz de zeccâc **(şişeci)** değil mi? [CÜNEYD]. Sanatın marifete ne ziyanı var!

Mevlânâ için en büyük ayıp sanatından ve günlük meşgalesinden dolayı birisini hakir görmekti. Ancak musahipliğine seçtiği insanlar hangi zümreye mensup olurlarsa olsunlar, gayet halûk, son derecede hassas, ruh heyecanına ve olgunluğuna sahip kimselerden olduğu muhakkaktı. Yalnız esnaftan olanlar değil, en felâketli devirlerini yaşıyan Selçuk sarayı bile aralarında bulunan bu müstesna fıtretin ıstıraplarına sığınıyor, onu kendilerinin kurtarıcısı addediyor, üzerine titriyordu. Belki hiçbir saray o zamana kadar ne bir velînin, ne bir şairin, ne bir âlimin bu kadar candan bir alâka ve hürmetle sevildiğine şahit olmamıştı.

Önce Selçuk sultanı ALÂÜDDİN III, daha sonra RÜKNÜDDİN, ve en sonra İZZÜDDİN KEYKÂVÛS'la yine Selçuk hükûmetinin en büyük devlet adamı olan Emîr MUÎNÜDDİN PERVÂNE onun hayranları arasında bulunuyordu. Bir gün kendisini ziyaret eden İZZÜDDİN KEYKÂVÛS'u:

— Sana ne öğüt vereyim ki, sana çobanlık vermişler, sen kurtluk ediyorsun. «Bekçilik yap!» diyorlar, hırsızlık ediyorsun; Allah sana saltanat vermiş, şeytanlık işliyorsun!

Diye azarlamış, Sultan da bu sözlerden duyduğu yeis ve ıstırabı ifade için başını açıp oradan ağlıya ağlıya çekilmişti.

Eflâkî'den alınan bu hikâye ile buna benzer birçokları onun hakikatte saraya mensup olduğunu değil, belki ve daha doğrusu sa-

rayın kendisine mensup olduğunu belirtmektedir. O kendisini ziyaret için yalvararak müsaade istiyen padişahlara, vezirlere istediği anda kapısını kapar, en basit, adı sanı belirsiz insanları terbiye ve ıslaha çalışırdı. Müridlerini de daima çalışmaya ve kazanmaya sevkederdi.

Mevlânâ'nın zenâat erbabından seçtiği ve meşgul olduğu insanlar arasında bilhassa Konya çarşısında altın döğücülüğü sanatiyle geçinen SALÂHÜDDİN FERİDUN'la olan alâkası ve onunla ilk karşılaşmasına dair olan menkıbe çok caziptir:

Çarşıdan, dükkânların arasından geçerken bunlardan birisinden gelen remel vezninin ahengine uygun vurulan çekiç sesleriyle birdenbire yol ortasında semâ'a başlıyan Mevlânâ aynı vezinle irticalen güzel gazellerinden birini okuyor:

«Yekî gencî bedîd âmed der in dükkân-i zerkûbî
Zehi sûret zehî ma'nâ zehi hûbî zehî hûbî»

«Bu altın döğücünün dükkânında bir hazine göründü. Orada sûret ve mâna var.. Ne güzellik... Ne güzellik!» diye başlıyan bu gazelini okurken kendisini yolda takip eden sadık müridleri de büyük bir hürmetle bu beyitleri kaydediyorlardı. SALÂHÜDDİN bu hali görür görmez döğdüğü altının ziyan olacağını düşünmiyerek çekicini vurmakta devam etmiş, bir taraftan da Mevlânâ'ya bakıp ağlamıştı.

Şems'den sonra SALÂHÜDDİN ZERKÛB'u kendisine başlıca mürid ve musahip seçen Mevlânâ bu mütevazı, fakat mistik heyecanlarla dolu olan müstesna varlıkta büyük bir ruhî kabiliyet sezmişti.

SALÂHADDİN her ne kadar Konevî = yani Konyalı olarak gösteriliyorsa da aslen ŞEMS'in memleketi olan Tebriz'dendi [1] ve Konya'da iken Şems'le görüşüp konuşmuştu. Mevlânâ, SALÂHÜDDİN'in dükkânının önünden geçerken herhalde onun bu hususiyetlerini biliyordu.

Esasen son defa Şam'da Şems'i aramaya gidip de geri döndüğü zaman yine SALÂHÜDDİN kendisini karşılayanlar arasında idi. İşte bu anda Mevlânâ birdenbire Şems'deki tecellileri onda görmüştü. Bun-

[1] VELED ÇELEBİ, **Muhtasar Menakıb.** Yazma, s. 16.

dan sonra gece gündüz ondan ayrılmamaya başlamıştı. Evvelki dedikoduları yapanlar bu fırsatla da söylenmekten geri durmuyorlarsa da daha fazla ileri de gidemiyorlardı [1]. Bununla beraber cahilliğinden olsun bahsetmekten de vazgeçememişlerdi. Bu vesile ile SULTAN VELED bir Mesnevîsinde şunları söylüyor:

«Yine münkirlerin içinden bir feryat koptu [2]. Yine fesad ehli birbirine karıştı. Bunlar birbirlerine diyorlardı ki:

— Birisinden kurtulduk; öbürüne çattık. Bu gelen evvelkisinden de beter. Evvelkisi nurdu; bu kıvılcımdır. Keşke yine evvelkisi şeyhimize arkadaş olsaydı. Hepimiz bu adamı biliriz. Hepimiz hemşeriyiz. Aynı sofrada yemek yedik. Onun ne yazısı, ne bilgisi, ne de sözü sohbeti var. Bize göre bu itibara lâyık değildir.»

«O avam tabiatlı kimseler hamlıklarından, Allahın öyle hâs bir kuluna cahil demişler. Bilmiyorlar ki asıl âlim onlardır. Onlar gürül gürül akan ilim çeşmeleridir. Onların ilimleri ademden [yokluktan] gelmiştir. Yani Âdem'in [ilk insan] okuduğu kitaptan..»

«Her ne kadar bunların sözleri saçma ise de ötekilerin kederlerinden geceleri gözlerini uyku tutmuyordu. Diyorlardı ki:

«— Acaba Mevlânâ neden kimseyi onun gibi arif bulmuyor? Niçin ona gece gündüz secde ediyor? Neden onu en dindar kimselere tercih ediyor, hepsinden yüksek tutuyor?»

«O sırada içlerinden bir mürid kalktı.. Hemen Mevlânâ'nın huzuruna gidip gammazlık etti:

«— Bütün cemaatin kasdı filânı [Salâhüddin'i] vurup canına kıymaktır, dedi.

«Bu söz, daha sonra hakikat yolunu görenlerin gözünün nuru olan Salâhüddin'in kulağına kadar geldi. O da lâtif bir surette gülümseyerek:

«— O körler, o imansız sefiller Hakkın emri olmadan bir saman çöpünü bile kımıldatamıyacaklarını bilmiyorlar. Hakkın iradesi olmadan kim benim kanımı dökebilir, kim beni öldürebilir? Ben Hak-

---

[1] Aynı eser. s. 16.

[2] «**Bâz der münkiran girîv üftâd**
Bâz der hem şıdend ehl-i fesâd»

kın mahz-ı rahmetiyim; yoksa bir nefeste bu dünyada kimseyi canlı bırakmazdım, dedi.»

Yine Sipehsalar, **(hum)** = küp kelimesini Salâhüddin'in **(hunb)** şeklinde telâffuz ettiği için Mevlânâ'nın da kasden böyle telâffuz ettiğini söylüyor ve Mevlânâ'ya bunu hatırlatan bir kimsenin onu azarladığını, bunu bilerek böyle söylediğini itiraf ettiğini anlatıyor.

Melvânâ bütün bu sözlerin hiç birisine ehemmiyet vermedikten maada Salâhüddin hakkındaki iltifat ve hürmetini daha arttırıyor, bu bâtınî rabıtayı bir de zâhirî alâka ile kuvvetlendirerek Salâhüddin'in kızı FATMA HATUN'u oğlu SULTAN VELED'e alıyordu. Sultan Veled'in bu izdivaçtan on iki çocuğu olduğu halde hepsi pek küçük yaşta ölmüş, ancak halefi Efîr ÂRİF ÇELEBİ hayatta kalabilmişti.

On sene süren samimî bir anlaşmadan sonra [29 Kânunuevvel 1258 — 1 Muharrem 657] hastalanarak vefat etti. Mevlânâ bundan çok müteessir ve meyus olarak SALÂHÜDDİN'in arkasından da ŞEMS'e yaptığı gibi acıklı gazeller ve mersiyeler yazmıştı. Bunlardan birisi şöyle başlıyordu:

«Ey hicranına göklerin ağladığı! Gönlümüz derin elemlere dalmış, aklımız ve canımız senin için ağlıyor. Bu cihanda senin yerine geçecek kimse olmadığı için yer de, yersizlik de senin matemine ağlıyor.

CEBRAİL ile diğer sema mahlûklarının kanadları [matem alâmeti olarak] kana boyandı. Evliya ve enbiyaların bile gözleri doldu.

Ey SALÂHÜDDİN! Serî uçan Humâ kuşu! Sen de gittin. Herkesin başka bir kimse için ağladığını bilmesi lâzım mıydı?»

Mevlânâ, SALÂHÜDDİN için 71 gazel söylemişti. Bununla beraber, SALÂHÜDDİN, Mevlânâ üzerinde ŞEMS gibi bir nüfuz icra etmemiş, bilâkis onun nüfuzu altında kalmıştı [1].

ZERKÛB'un [altın döğücünün] vefatından sonra Mevlânâ'nın en ileride gelen halife ve musahibi ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN olmuştu. [ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN B. MUHAMMED B. HASAN B. AHİ TURK]. Mevlevî an'anesine göre Bağdadlı Şeyh EBULVEFA torunlarındandı. Bu zat bilhassa Mevlânâ'nın en mühim didaktik eseri

[1] F. KÖPRÜLÜ, **Türk edebiyatında ilk. mutasavvıflar** s. 253.

olan **Mesnevî**'nin yazılışında yegâne âmil ve muhataptı ve notlarını da bizzat tutmuştu. «ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN gayet nazik, terbiyeli, son derece afif ve mütevazıdı. Mümkün olduğu kadar çarşıya, hamama, kalabalık arasında kadınların bulunduğu yerlere uğramazdı.» Bundan maada pek fazla rikkatli ve merhametli bir kalbi vardı. Birisinin hastalığından bahsettikleri zaman hemen hemen o da yarı yarıya hastalanırdı. Mevlânâ'nın önünde daima diz çöküp oturarak kendisine dikte ettiği Mesnevîyi yazan bu hassas ve değerli zattan sonra Mevlânâ'nın küçük ve sevgili oğlu, babasının son demlerine kadar yanından ayrılmaz olmuştu. Hakikaten SULTAN VELED Mevlânâya lâyık bir oğul olarak, tam mânasiyle onun ruhî terbiyesi altında istediği gibi büyümüş ve nesilden nesle Mevlânâ'nın sevgisini naklettiren Mevlevîlik müessesesinin kurucusu olmuştur.

Fakat Mevlânâ'nın bu birinci derecedeki müridlerinden sonra ikinci bir zümreyi teşkil edenleri vardı ki, bunlar sayılamıyacak kadar çoktu. Mevlânâ'nın şöhreti 40 yaşından itibaren yavaş yavaş bütün Anadolu'ya yayılmıya başlamıştı. Hürmetkârları her yerde pek ziyade idi ve esasen kendisi de devrinin bütün mütefekkirleri ve âlimleriyle temas ediyor, hepsinin üzerinde çok kuvvetli ve derin bir tesir bırakıyordu. Ancak o devirde Anadolu'da anlaşılan şekilden çok farklı bir tasavvufa doğru gittiği için bu hal dostları yanında biraz da düşmanlarının zuhuruna sebep olmuştu. Mevlânâ'nın bedîî tasavvufu yalnız mistik dünya görüşünü şiirle ifade etmekten ibaret kalmıyordu. Yeni bir semâ' şekli, yeni bir musiki, hâsılı yeni bir hayat tarzı ibdâediyordu. Bu sebepten mutaassıp muhitlerde de Mevlânâ'ya karşı bir aleyhtarlık başlamıştı.

Bütün bunlara rağmen onun eserlerindeki kuvvet, şahsiyetinin nüfuz ve tesiri, etrafında doğmaya başlıyan muhitin yavaş yavaş büyümesine ve hemen bütün Anadolu'yu kaplamasına mâni olamıyordu. Tabiîdir ki bedîî zevkleri itibariyle sanat telâkkilerine daha müsait olan büyükş ehirler bundan en ziyade ve daha çabuk müteessir oluyorlardı.

Devrinde kendisine karşı gösterilen hürmet o kadar ziyade idi ki, artık asıl ismi olan MEHMED CELÂLÜDDİN unutulmuş, herkes ona: **«Mevlânâ!»** (Efendimiz) diyordu. Fakat bu unvanın ilk defa kimler tarafından kullanıldığına dair bir kayıt bulamadım. MU-

ALLİM NACİ de **(Esâmî)** sinde bu unvanın SADRÜDDİN KONEVÎ tarafından derslerine devam ettiği zaman verildiğini yazıyorsa da bu hususta vesika göstermiyor. Herhalde hürmetkârları onun ismini anmayı bile bir hürmetsizlik sayarak ondan bu unvanla bahsediyorlardı. Bu hususta en eski bir vesika hizmetini görebilecek olan SULTAN VELED'in **İbtidanâme**'sindeki şu Türkçe:

«Mevlânâdur evliya kutbu bilin
Nâ kim ol buyurdusa ânı kılın»

beyti onun hayatında bu unvanla meşhur olduğunu gösteriyor.

CELÂLÜDDİN genç yaşında geldiği Konya'da nihayet (MEVLÂNÂ) olmuş ve ihtiyarlamıştı. Kumral sakalları kırlaşmış, fakat yine de tamamiyle beyazlanmamıştı. Bünyesi fazla hassasiyete ve sinir hâkimiyetine çok müsaitti. Bu sararmış ve zayıf bünyedeki heybet, keskin bakışlı, iri elâ gözlerinin çekiciliği onun nadir şahsiyetlerde tecelli eden bir enerjiye sahip olduğunu her haliyle belli etmekte idi. Bu sebepten kendisini görenler ekseriya önünde başlarını eğmeğe mecbur olduklarını itiraf ediyorlardı. Bu bünye ve simada ihtirasla karışık çetin bir iradenin tezahürleri her an seziliyordu. Bunun için kendisini inkâr eden, aleyhinde bulunanlar bile onu bir kere gördükten sonra birdenbire ve şiddetle nüfuzuna kapılmaktan kendilerini alamıyorlardı. Bu tesirden mütevazı ve alelâde insanlar kadar padişahlar ve vezirler de kurtulamıyorlardı.

Mevlânâ'ya karşı bilhassa kibar muhitin kadınlarında büyük bir incizap vardı. Onlardan birçokları kendisine büyük davetler yapmakta idiler. Bilhassa padişah RÜKNEDDİN'in karısı GÖMAÇ HÂTUN'un Mevlânâ'ya büyük bir itimad ve muhabbeti vardı.

Mevlânâ, kadın, erkek, padişah veya işçi için ayrı bir tasnif ve değişik bir muamele tarzı kabul etmek istemiyordu. O ancak kendisini takdir eden, anlıyan ve seven kimseleri etrafında topluyor, ancak o kimselerin davetlerini kabul ederek gidiyordu. Buralarda istediği muhiti ve lâyık olduğu alâkayı bulunca kendinden geçiyor, hakikaten lâtif ve şiir dolu va'ızlar veriyor, tasavvuftan bahsediyor, bilhassa ney, çenk, rebab ve musîkar gibi aletlerle musiki âlemleri yaptırıyor; bu âlemlerde şiir okuyarak semâ'a kalkıyordu. O zaman yine huşû

içinde, büyük bir hürmet ve edeple her zaman etrafında dolaşan hayranları onun bu lâtif cezbe içinde söylediği şiirlerini zapta çalışıyorlardı. Yine o zaman daveti yapan veya orada hazır bulunan kibar hanımları boyunlarından, kulaklarından ve ellerinden kıymetli mücevherlerini koparıp onun ayaklarına atıyorlar, heyecan içinde, belki bunlardan birisini beğenir de alır diye yalvaran gözlerle kendisine bakıyorlar; fakat o, bu atılan, ayaklar altında sürünen mücevherlere bakmıyordu bile... Onun kendi âleminde solmıyan çiçekleri, güzellikleri ve parıltıları bu âleminkine benzemiyen mücevherleri vardı. O, gözleri yarı kapalı, bütün bu güzellikler arasında, vecd içinde dönüyor, dönüyor, iç âleminin derinliklerinden doğan en güzel mücevherleri zevkle ve cömertçe etrafına saçıyordu.

f) MEVLÂNÂ'NIN SON GÜNLERİ VE ÖLÜMÜ

Mevlânâ'nın hemen hemen son zamanlarına ait tasviri şudur: Hilâl şeklinde açık kaşları altında sarı ile siyah arası iri elâ gözleri kimsenin yüzüne bakamıyacağı kadar keskin ve çekici idi. Soluk buğday benzinde hummadan gelen hafif bir kızarıklık vardı ve şakaklarındaki hafif kıllara, altları daima kesilen bıyıklarına ve kumral sakalına kırlar düşmüştü. Önüne doğru eğilmiş yürüyordu. Yaptığı mütemadi riyazetlerden çok zayıf düşmüştü. Hattâ bir gün hamamda iken zayıf vücuduna acıyarak bakmış ve:

— Bütün ömrümde kimseden utanmamıştım; fakat bugün bu zayıf vücudumdan utanıyorum, demişti.

Artık Mesnevî'nin yazılması da bitmişti. Fakat son zamanlarda yüzü biraz daha solgunlaşmıştı. Gözleri daha dalgın ve hummalı idi. Zaman zaman ateşlerle küçük hamleler gelip gidiyordu.

Son aylarda artık bu âlemden ayrılmak zamanının geldiğinden bahseden gazeller yazmıya başlamıştı. Bir gün kendisinin oturması için tahsis edilen medresenin sofasında geziniyor ve arasıra da içini çekerek inliyordu. Ansızın hastalandı. Mevsim Kasım ayının başlangıcı idi. Hastalık kırk gün kadar uzadı. Selçuk sarayının iki meşhur doktoru, Tabib Mevlânâ EKMELÜDDİN ve GAZANFERÎ hizmetinde bulunuyordu. Fakat hastalığı bir türlü teşhis edilememişti. Hastalık levhasını yüksek humma ve nabızdaki intizamsızlık teşkil ediyordu. Fakat şuurunu, hâfızasını ve tedaisini hiçbir zaman kaybetmiş değildi. Büyük hasta, etrafındakileri:

— Kendinizi üzmeyiniz; hastalığımız bizi bu âlemden ayıracak bir sebepten başka bir şey değildir.» diye teselli ediyor; uzayan kış gecelerini elem ve ıstırap içinde geçiriyordu.

Başta Mesnevî'yi yazdırdığı en değerli talebesi HÜSAMÜDDİN ÇELEBİ olmak üzere oğlu SULTAN VELED ve bütün arkadaşları: Şeyh SADRÜDDİN, Kadî SİRACÜDDİN, başucundan ayrılmıyor,

soğuk su ile yüzünü, başını, ayaklarını, göğsünü yıkayarak hararetini azaltmıya çalışıyorlardı. Bazan kendisi de yanında duran su dolu kaba ellerini sokarak yüzünü, gözünü, alnını ıslatıyordu. Bu yüksek ateşe rağmen yine en güzel rubailerini ve gazellerini söylemekte devam ediyordu.

Mevlânâ'nın hastalığı hakkında bugün yaşıyan kıymetli torunlarından FERİDUN NAFİZ: «Simasının solukluğu ile karaciğer üstüne gözümüzü çekse de bu kara humma dedikleri fievre typhoide mi, yoksa endocartitis lenta mı idi? Biz şahsan bu son maraz olmasını zannediyoruz:» diyor.

Ölümünden bir gün evvelki 16 Aralık cumartesi günü Mevlânâ nisbeten iyileşmişti. Akşama kadar kendisini yoklamağa gelenlerle konuşmuştu; fakat her sözü âdeta bir vasiyetti. O akşam da en sadık dostu ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN ve en sevgili oğlu SULTAN VELED, iki hekim ve yakın dostlarından bazıları yine başucunda idiler. SULTAN VELED üstüste birkaç gece uyumamıştı. Mevlânâ yaşlı gözlerle ona baktı; zayıf bir sesle:

—- BAHAÜDDİN! Bugün kendimi biraz daha iyi hissediyorum; git, yat! dedi.

SULTAN VELED müteessir bir halde kapıdan çıkarken Mevlânâ son gazelini söylüyor ve HÜSAMÜDDİN ÇELEBİ de ağlıyarak bunu kaydediyordu [1]:

«Git! Başını yastığa koy. Beni, geceleri rahatsız olan bu biçareyi yalnız başıma bırak. Biz geceleri sabahlara kadar inliyen, çırpınan sevda dalgalarıyız. Sen istersen gülerek bize lûtfet; istersen ayrılarak cefa et. Güzel yüzlülerin padişahı için sözünde durmaya lüzum yoktur.

«Sen ey yüzü solmuş âşık sabret; vefâlı ol. Bizi öldürenin gönlü taş gibi katıdır. Bizi öldüren kanımızın bahası için hiçbir tedbir söylemiyor. Bu derde ölmekten başka çare yoktur; şu halde nasıl olur da: «Bu derde deva et!.» diyebilirim?

«Dün gece rüyamda aşk mahallesinde bir ihtiyar gördüm. Başı

[1] **«Rev ser binih bebâlin tenha mera rehâ kün**
Terk-i men-i harâbî şeb gerd u mübtelâ kün»

ile bana işaret etti: «Bizim tarafa gel» dedi. Her ne kadar bu yolda ejderha varsa da o zümrüdün parlaklığı ile ejderhayı kov!

«Artık yetişir! Ben kendimde değilim. Sen hüner göstermek istiyorsan EBU ALİ SİNA'nın tarihini söyle; EBU ALÂ-ÜL-MUARRİ'nin tenbihinden bahset!»

İşte Mevlânâ'nın son gazeli bu olmuştu.

Mevlânâ 672 Hicret senesinin Cümadel Ahiresinin beşinci pazar günü olan 17 Aralık 1273 de, hakikat ve irfana dair sözler söylemekte iken, güneşin battığı bir sırada, hayranlarının dedikleri gibi: «Celâlinin güneşi de Kuds âleminin gurup yerinde battı, görünmez oldu.»

«O ebediyetin eşiğine oturmuş, kapının açılıp kendisinin davet edilmesini bekliyordu» [1].

«Konya'da bir güneş gibi gurup eden Mevlânâ'nın yedi yüz yıldır ısıttığı vicdanlar, nurlandırdığı dimağlar hadsiz hesapsızdır.» [2].

Esasen o, Spehsalar'ın dediği gibi: Ebediyetin eşiğine oturmuş, kapının açılıp kendisinin davet edilmesini bekliyordu. Fakat, «Konya'da bir güneş gibi gurup eden Mevlânâ'nın 700 yıldanberi ısıttığı vicdanlar, nurlandırdığı dimağlar» onu daima bizim aramızda yaşattılar.

Ertesi sabah Konya şehri vekarlı bir sükûnet içinde idi. Muazzam bir cenaze merasimi yapılıyordu. Fakat bu sükûnet cenaze kaldırılacağı zaman yırtıldı. Mevlânâ'nın daima üstünde taşıdığı ferace denilen geniş mantoya sarılı olan tabutu dışarıya çıkarıldığı zaman sokaklarda gezip çarşı ve pazarlardan akın akın süzülen halk samimî gözyaşları dökerek, hıçkıra hıçkıra cenazeyi karşılamağa geliyorlardı. Cenaze alayının başında SADRÜDDİN KONEVÎ, iki doktor, MUİNÜDDİN PERVANE ve bütün Selçukî vezirleri, Emîrler, Müderrisler, talebe yürüyordu. Sipehsalar'a göre, tabutu çarşı ve pazardan dolaştırıyorlar ve bu iş için kullanılan memurlar ellerinde değneklerle halkın hücumunu dağıtmağa çalışıyordu. Nihayet akşam namazına yakın tabut musallaya gelebilmişti.

---

[1] ALİ NİHAD TARLAN. **Mevlânâ.** s. 13.

[2] F. UZLUK. **Mecalis-i Seb'a,** s. 96.

SULTAN VELED, **İbtidanâme**'sinde bu cenaze alayını şöyle anlatıyor:

«Hicretin 672 nci senesi Cümadel-Âhiresinin beşinci günü o Ulu Sultan göç etti. Gözler yaşlarla doldu; gönüller matem içinde inledi. Şehirde ne kadar halk varsa, büyük küçük hepsi ağlıyor, hıçkırıyordu. Rum ve Türk köylüleri onun eleminden göğüslerini yırtıyorlardı. Bunlar ihsana mazhar olmak için değil, hepsi de gönüllerindeki muhabbetin şevki ile gelmişlerdi. Her temiz insan ona sadık, her millet ona âşıktı. Hıristiyanlar ona «Bizim İsâmız odur!» Museviler: «Musâmız odur!» diyorlardı. Müslümanlar ona: «O Peygamberin nuru ve sırrıdır. Faziletlerin sonsuz denizidir» diyorlardı. O ayrılıkta hepsi inliyerek yakalarını yırttılar, içleri yanarak başlarına toprak serptiler. Bu hal kırk gün devam etti, kimse bir gün yanıp yakılmadan sükûnet bulamadı. Bütün o matemzedeler kırk günden sonra evlerine döndüler; fakat gece gündüz «O bir hazine idi, toprak altında gizlendi» diyorlardı [3].

Eflâkî'nin anlattığına göre, halkın izdihamından dış tabutu altı kere yenilemek icabetmişti.

Mevlânâ, namazının Şeyh SADRÜDDİN tarafından kılınmasını vasiyet etmişti. Şeyh SADRÜDDİN namazda imamlık etmek için tabutun önüne gelince, tabip EKMELÜDDİN:

— Edebe riayet ediniz. Bu hakikî şeyhlerin sultanı Mevlânâ idi, göç etti!» dedi.

Bunu duyan SADRÜDDİN teessürünü tutamıyarak hıçkırdı. Ve bayılacak gibi oldu. Kollarına girip çektiler. Onun yerine Kadı SİRACÜDDİN geçerek namazı kıldırdı.

Mevlânâ'nın hayranları bu gecenin bir ayrılık gecesi değil, bir visâl gecesi olduğunu söylediler. Bunun için de o geceye **Şeb-i arûs** = (Düğün gecesi) adını vermişler ve âyinlerinde ihyâ etmişlerdir. Çünkü Mevlânâ:

«Be-rûz-i merk çu tâbût-i men revân bâşed» diye başlıyan bir gazelinde:

---

[3] **«Pencum-i mâh der Cumâd - âhir**
Bûd nakl an şeh-i fâhir»

«Ben ölüp de tabutumu geçirdikleri zaman benim bu cihanın derdi ile uğraştığımı zannetme. Cenazemi görünce: «Ayrılık! Ayrılık!» diye ağlama. Benim sevgilime kavuştuğum asıl o zamandır.

«Beni mezara bırakınca: «Vedâ! Vedâ! deme; çünkü mezar bir perdedir ki, arkasında cennetlerin huzuru vardır.» diyor. Çünkü onun için ölüm kederlenecek değil, sevinilecek bir şeydir. Bir başka gazelinde de şöyle söylüyor:

«Ey can! Bu toprak perdesi ile örtülmüş gizli bir yaşama vardır. Gayb âleminde gizlenmiş yüzlerce Yusuf gibi güzeller vardır. Bu ten sureti gidince o can sureti kalır. O can sureti baki ve ten sureti geçicidir. Eğer bu zevki anlamak istersen her gece kendini yokla; tenin ölü gibi yattığı halde ruhun rıdvân bahçelerinde seyreder.»

«Bir âşık ölüm döşeğinde iken orada bulunan birisi sordu:

«— Ölüm halinde iken nasıl gülebiliyorsun? dedi.

«— Uçuyorum. Benim şimdi her tarafım ağız olup gülüyor. Yüzlerce ölülerle beraber gülüyoruz; dudaklardaki tebessümden başka bir gülüşle gülüyoruz.

«Ölürken gülmiyen kimseye mum deme; aşk yolunda mum gibi eriyenlerdir ki, dağılırken amber gibi kokular neşrederler.»

İşte Mevlânâ da böylece, can dudakları ile gülümsiyerek bu âlemden daha başka ve çok daha güzel bir âleme doğru yükselmişti. Çünkü onun söylediği gibi «Âşıklar bu yolda ölünce kendilerini can padişahı karşılar. O zaman âşıklar can gözlerini açarlar ve burada görünmiyecek şeyleri görürler. Çünkü aşk cevherinin madeni birdir; aşkın nefhası bu gül bahçelerinde daima esecektir.»

Mevlânâ bunu biliyordu: «Allah beni aşk şarabından yarattı. Ölüm beni ezse bile ben yine o aşkım» diyordu.

g) MEVLÂNÂ'NIN ZEVCELERİ, ÇOCUKLARI VE PORTRESİ

Mevlânâ, 21 yaşında Lârende'de evlendiği LÂLÂ ŞEREFÜDDİN SEMERKANDÎ'nin kızı GEVHER HÂTUN'dan büyük oğlu BAHAÜDDİN VELED ve MUHAMMED ALÂÜDDİN doğmuş, refikasının genç yaşında vefatı üzerine bir zaman çocuklariyle kaldıktan sonra Konya'da İZZÜDDİN ALİ adında bir zatın kızı KİRÂ veya KERRA HÂTUN'la [1] evlenmişti. Bu hanımdan EMÎR ÂLİM ÇELEBİ adında bir oğlu ile MELİKE HÂTUN isminde bir kızı olmuş, fakat EMÎR ÂLİM ÇELEBİ pek genç yaşında iken vefat etmişti.

Mevlânâ'nın vefatında ancak SULTAN VELED adıyla anılan ve babası adına **Mevlevî** tarikatını kuran büyük oğlu BAHAÜDDİN VELED'le kızı MELİKE HÂTUN sağdı.

Mevlânâ'nın sülâlesinden olan çelebiler ancak SULTAN VELED'den gelmektedirler.

Mevlânâ, gördüğümüz gibi çok mütevazı bir hayat sürmüştü. Ancak SULTAN VELED'in, babasının büyük bir yekûn tutan hayranlarını etrafına toplıyarak onun çok sevdiği semâ'ları ihya etmek

---

[1] Ankara'da 1937 yılında bir yaz günü merhum VELED ÇELEBİ Efendi'yi ziyarete gitmiştim. Orada Prof. Dr. F. NAFİZ Bey de vardı. Bana Konya'da Selçukîlerden kalma mezar taşlarında (Efendi) kabîlinden olmak üzere rumcadan alınma **(Kirie)** kelimesine tesadüf ettiğini, Kirâ Hatun'un da **(Kirya)** = (Hanım) dan gelmesi ihtimali olduğunu zannettiğini söylemişti. Esasen Mevlânâ'nın yegâne kızı MELİKE HATUN da **(Efendipulo)** unvanile anılmaktadır. Bu kelimeyi CL. HUART da tercemesinde böyle okuyor ve yeni rumcada (Efendinin kızı) demek olduğunu söylüyor. Bu takdirde aslının **(afentopûla)** olması lâzımgelirdi. **Neutre** olarak **(afentopulo)** olur ki **(Efendi zade)** mânasına gelir. Herhalde muhakkak olan bir şey varsa Konya Selçukî Türklerinde Osmanlılardan daha geniş mikyasta bir Rum tesiri vardı. İhtimal buna sebep de halkın ekseriyetinin Rum oluşu idi.

suretiyle yeni ve cazip bir tarikat haline getirdiği Mevlânâ sevgisini kendisinden sonra gelen nesli asırlar boyunca devam ettirebilmişlerdir.

Eflâkî'ye göre Mevlânâ orta boylu, kır sakallı, soluk benizli idi. ŞEMS'in son kayboluşundan sonra başına duhânî denilen çok koyu renkte bir destar sarar, sırtına ekseriya **burd-i-Hindibârî** denilen Hind kumaşından bir ferace giyerdi.

Sarı ile siyah arası iri elâ gözleri vardı. Ne şişman, ne de zayıftı. Fakat sonraları yaptığı riyazetlerin çokluğundan zayıflamıştı [1]. Menkıbelerden ve yazılan (hilye)lerden buğday renkli, açık hilâl kaşlı olduğu anlaşılıyor. Vücudu kıllı değildi, sakalı kumraldı. Şakaklarındaki kıllar hafifçe ağarmıştı. Bıyıklarını keserdi. Önüne doğru hafif eğilmiş yürürdü.

Mevlânâ'nın AYNUD-DEVLE-İ RÛMÎ adında bir ressam tarafından resmi yapıldığını Eflâkî'den öğreniyorsak da bu resim bugün mevcut değildir. İstanbul ve İran'da Mevlânâ'nın muhtelif resimleri de varsa da bunlar ne birbirine benzeyen, ne de yukarıdaki şemaile uymıyan ve hemen hepsi hayalen yapılmış olan şeylerdir [2].

---

[1] ABİDİN PAŞA. **Mesnevî Terceme ve Şerhi.** c. 1, s. 12.

[2] **(Mevlânâ'nın Ressamları)** adındaki esere bakınız. İst. 1945. Ayrıca bk.: **Mevlevilikte Resim.** İst. 1956.

MEVLÂNÂNIN ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

a) MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

Mevlânâ'ya ait bibliyografide anlattığımız sebeplerle Mevlânânın ŞEMS'le karşılaşmasına, yani (34) yaşına kadar telâkki ettiği ehlî sünnet akideleriyle sıkı sıkıya bağlı olan Gazalî mistiği ile, bundan sonra olgunlaşmış ve hususiyet kesbetmiş olan kendi mektebinin farkları ilk bakışta göze çarpar. Burada tabiî onun olgunlaşan ve kendine ait hususiyeti olan tasavvufundan bahsedeceğiz.

İslâm mistiklerini üç zümreye ayırırsak:

a) Vahdeti Vücut ismiyle tanınmakta olan tasavvufî ve **integral** metafiziği tesis edenler ki, bunların en başında MUHYİDDİN-İ ARABÎ bulunur.

b) İlimle imanı ayırt etmek ve ikincisini amelî aklın eczası olarak almak suretiyle tasavvufu bir **ahlâk sistemi** haline getirenler ki, bunların da başında GAZALÎ'yi görüyoruz.

c) Vahdetin eşyada **«tecelli»** si ve **ilâhî aşk** telâkkileriyle tasavvufu yüksek bir estetik cereyanı haline getirenler. Ki, bunların da başında MEVLÂNÂ CELÂLÜDDİN-İ RÛMÎ ve MAHMUD ŞEBSTERÎ'yi görüyoruz [1].

Böylece, XIII. asır içerisindeki Anadolu klâsik tasavvufunda iki büyük üstad hüküm sürüyor. Bunlardan biri Mağrib tesirlerini temsil eden ve bütün Anadolu fikrî tarihinde onu bir cereyan haline koyan SADRÜDDİN KONEVÎ, diğeri Şark estetik tasavvufunu getiren ve onları muhitin tesirleriyle mezcederek, diğer bir tasavvuf cereyanı açmış olan MEVLÂNÂ CELÂLÜDDİN-İ RÛMÎ'dir.

---

[1] **Türk Tefekkür Tarihi** II, sahife 93.

Bütün kuvvetini **contemplation** = temaşaya verdiği için, Mevlânâ'da ahlâktan ziyade estetik vasıf galip gelmektedir.

Mevlânâ'nın bilhassa şiirlerine hususiyet veren bariz vasıflarından birisi muhakkak ki son derecede şiddetli olan tabiat duygusudur. Mevlânâ için tabiat Allahın bir tecellisinden de fazla bir şey gibidir ki; **pantheisme**'in bu kadar ifrata vardırılması hemen hemen ona kadar gelen hiçbir müslüman şairinde görülmemiş bir keyfiyettir.

Bundan sonra Budist düşüncelerle **néoplatonicienne** inanışlar göze çarpar. Bilhassa bu iki akideyi birleştirir görünen şu garip şiirini okursak bu tesirleri hayretle görürüz:

«Ben taş [cimad] iken ölerek oradan nebat oldum [1]. Nebat iken hayvanlar derecesine yükseldim ve nihayet insan şeklinde tekrar doğdum... İnsanlıktan da ölerek melek oldum. Bu (Melek) likten de geçeceğim. Çünkü: (Senin yüzünden başka herşey geçecektir) [Kur'anı Kerim]. Yükseleceğim. (Melek) in de üstüne çıkacağım ve görünmeyen, bilinmeyen şey olacağım. Hiç olacağım, hiç... Bak dinle ERGANUN ne diyor: (Biz Allahtandık, Allaha dönüyoruz) » [Kur'anı Kerim].

Bütün bu muhaceretlerden gaye cihanşümul olan ruhla birleşmektir. Ferdî ruh bu nûr ummanına girip orada erimek için daimî heyecan içindedir. «O, (yer) in dışındaki bir (yer) de, en küçük bir izine tesadüf olunmıyan bir diyarda, sevgilisinin canında» dır. Ferdî ruh kendi varlığını idrake başladığı andan itibaren bu mes'ut daveti duymaktan geri kalmaz. Ağaçların kımıldanışında, kuşların cıvıltısında, neyin üflenişinde dikkatli bir kulak daima: «Gel!» diyen esrarengiz bir ses işitir:

«Ben seherin nuru, akşamın nefhasıyım. Ben ormanın iniltisi, dalgaların sesiyim. Ben direk, dümen, süvari ve gemiyim. Ben geminin parçalandığı kayayım. Ben kuşçu, kuş ve tuzağım. Ben resim, ayna, ses ve aksi sadayım. Ben sükût, düşünce, dil ve sesim. Ben neyin sadasıyım. Ben insanın ruhuyum. Ben taşlarda kıvılcımım. Ben madenlerdeki altın damarıyım. Ben gül ve gülün hayran bıraktığı bülbülüm. Ben tabip ve hasta, zehir ve tiryakım. Tatlılık ve acılık, bal ve zakkumum. Ben şehir ve muhafızı, muhasırı ve duvarıyım. Ben

[1] **«Vez cemadî murdem u nâmî şudem».**

bütün varlıkların zinciri, âlemlerin dairesi, yaradılmışların mertebesiyim. Ben **hübût** ve **urûc**'um.»

İçinde bulunduğumuz bu âlem, farklar, ayrılıklar âlemi, hayaller ve oyunlar âlemidir. Öbür âlem de birlik âlemidir. Şekillerin çokluğu ve zâhiren birbirine muhalif oluşu ulvî bir ahenk içinde erir. Bu âlem ancak irfanla bilinir, fakat bu irfana da kabiliyetli olmak lâzımdır. Bunu idrak etmek için gayret ve kuvvetli bir irade lâzımdır. İrade-i cüz'iye ile mücehhez olan insan kendi kaderinin yapıcısıdır.

Kâinatın her zerresinde bir kemal güzelliği vardır. Kâinatta çirkin hiçbir şey yoktur. Fakat bu kemali görmek için ona cesaretle bakabilmek lâzımdır. Bu kemal görülmeğe başlayınca görenin kendisi o kemal içinde erimeğe başlar. Küllî varlık içinde mahvolur.

Mevlânâ'da muhtelif tesirler altında vücude gelen ve bilhassa İslâm **syncrétisme**'inden mülhem olan tasavvuf, MUHYİDDİN-İ ARABÎ'den çok farklı olarak sırf **Esthétique** bir mahiyettedir. Diğer **panthéisme** cereyanlarında olduğu gibi, tam bir metafizik sistem olmaktan uzaktır. Bundan dolayıdır ki, Anadolu fikir tarihinde MUHYİDDİN tesiriyle Mevlânâ tesirleri mücadeleye girdiği zaman haklı olarak birincisi galebe çalmıştır. Bununla beraber onu sırf bedîî ve psikolojik manzarasiyle mütalea ettiğimiz zaman, Türk tefekkürü tarihinde oynadığı çok büyük rolünü tasdik etmek lâzım gelir. Mevlânâ, İslâm mutasavvıflarından HALLÂC MANSÛR [1] gibi, mistik bir aşk felsefesine maliktir. Bu felsefe onun bütün fikirlerine bedîî bir ifade ve psikolojik bir tahlil kudreti vermektedir. HALLÂC'dan sonra gelip o tarzı takip eden mistiklerden burada bilhassa **Gülşeni-Râz** sahibi MAHMÛD ŞEBÜSTERİ [2] ile meşhur mutasavvıf şair ÖMER - İBNÜL - FARİD [3] i zikredebiliriz. Mevlânâ ile onlar

---

[1] İslâm mistiklerinin en büyüklerinden olan HALLÂC MANSÛR hakkında iki ciltten ibaret olan şu mühim etüd okunmalıdır: LOUIS MASSIGNON: **La Passion d'Al-Halladj.** Paris 1924.

[2] Yukarıda ismi geçen çok mühim eseri bırakan mistik şair, vefatı H. 720 [1320]. **Gülşeni - Râz**'ın tercemesi maarif neşriyatı arasında mevcuttur.

[3] Mistik Arap şairi, H. 577 - 632 [1181 - 1235]. Divanından başka **Kasîde-i Hamriye**'siyle tanınmıştır. BROCKELMANN: **Geschichte der Arabischen Litteratur,** 1898, T. I. P. 440.

arasında çok sıkı bir ifade ve fikir münasebeti de görülüyor. O derecede ki, bir kısım Arap ve İran mistiklerinde doğmaya başlayan bu bedîî panteizm cereyanı Mevlânâ'da tamamiyle inkişaf etmiştir. Bu sebepten dolayı onu bir mukallid veya toplayıcı değil, fakat İslâm fikriyatındaki bir cereyanın kemale gelmiş şekli addetmek doğru olur.

Mevlânâ fikirleri itibariyle İslâm **syncrétisme**'inin tesirleri altındadır.

Nev Eflâtûnî felsefesinin üzerine işlenmiş İran tasavvuf ve hikmetinin tesirleri Mevlânâ'nın fikirlerine zemin vazifesi görür. Bununla beraber, onda hâkim olan en kuvvetli renk Anadolunun rengidir. Orta Asya ve İran tesirleri, İran edebiyatı ve fikriyatiyle yetişmiş olan Mevlânâ'nın bütün maneviyeti bu esaslı renk üzerine aşılanmıştır. Vakıâ, o, bir cihetten NECMÜDDİN KÜBRA veya babası BAHAÜDDİN VELED'in şeriate istinat eden tasavvufunu, diğer taraftan da FERİDÜDDİN ATTÂR ve HAKÎM SENAİ'nin mistik edebiyatına istinat etmektedir; ÖMER - İBN'ÜL - FÂRİD'in çok ince ve lirik sanatını devam ettirmektedir. Fakat, İslâm âleminde yirmi sene devam eden mütemadi seyahatler esnasında, onun aldığı bu geniş kültür, ancak Anadoluda tebellür etmiş ve böylece bir taraftan Arap ve Acem edebiyatları vasıtasiyle İslâm dinine, diğer taraftan da Rumca vasıtasiyle Yunan medeniyetine bağlanan Mevlânâ, iki medeniyet ve iki hikmet **(sagesse)** arasında köprü vazifesini görmüştür. İnsanî mihrak olarak alan İran hikmetinden ve, İran tasavvufu karşısında varlığı mihrak olarak alan Yunan hikmetinden mülhem **néoplatonisme** cereyanı ve onun islâmî izleri Mevlânâ'da karşılaşmıştır. Bununla beraber, onda bu ikinci tesirin hâkim bir rol oynadığı görülüyor [1].

Mevlânâ, tasavvufta mantık ve **Dialectique**'e hemen hiç müracaat etmez. Onun üslûbu doğrudan doğruya timsalî ve **paraboliquedir**. Nazarî ve amelî bütün meseleleri kuşatan bir sistem olmayışı, MUHYİDDİN tesirleri karşısındaki mukavemetsizliği de bundan ileri gelmektedir. Bununla beraber, sanat noktasından bu cihet, onun meziyetini teşkil eder. Mevlânâ bir nevi tasavvufî melâmet hissiyle şair olmadığını iddia etmesine rağmen, divanında ve Mesnevî'nin birçok yerlerinde mantığa şiddetle hücum ve onu istihfaf etmektedir:

[1] **Türk Tefekkür Tarihi** II. sahife 194 - 195.

«Ey dil ile söylenen söz! Ne zaman senden müstağni olacağım? Ya Rabbi! Ecel bana gelmeden evvel varlık delili olan ilim ve amelden kurtar. Bilhassa, halkın diline düşen mantık ilminden beni fariğ et!» [1].

ŞEMS'in rind ve kalender bir derviş olması itibariyle kendisinde mevcut olan melâmilik, dolayısiyle Mevlânâ'ya da sirayet ettiği muhakkaktır:

«Her ikisinde de bu neş'e mütezahirdir. Meselâ Eflâkî'nin **Menakıbülârifin**'de zikrettiğine göre **Nefehat**'da bunu aynen nakletmektedir. Mevlânâ kendisini mutasavvıf addetmiyordu ve bir gün kendisine imamet teklif edildiği vakit Şeyh SADRÜDDİN KONEVÎ'ye: «Biz abdallarız [2]; nerede olsa otururuz, kalkarız. [Kuyut ile mukayyet değiliz.] İmamet, ehli tasavvuf ve temkine lâyıktır!» diyerek, SADRÜDDİN'e iktida etmişti. Hattâ, bunun için dergâh ve zaviyelerin ayrıca imamları vardır. Esasen Mevlânâ mevlevîliğin şimdiki âyin ve rüsumunu vaz' ve Mevlevîliği bir tarikat halinde tesis etmemişti. O böyle kayıtlardan tamamiyle uzak bir zattı. Semâ' etmesi vecd ve hâl neticesiydi. Teslik vasıtası ise aşk ve sohbetten ibaretti.» [3].

Mevlânâ'nın tasavvufunda **psychologie,** mihveri teşkil eder. Sırrî tecrübenin önünde âdeta metafizik hazfedilmiş gibidir [4]. Onda tasavvuf kolaylıkla bir **idéalisme**'e ulaşmak istidadındadır. Tasavvufun gayesi, ruhun büyük bir sükûna **[serénité]** ulaşmasıdır. Bu kemal hali, ilimle, zihnin mücerret inşalariyle, hattâ, faziletle değil, fakat, yalnızca ruhî kuvvetlerin en yüksek tevettürünü kazanması, yani aşk ile elde edilir [5].

Mevlânâ'ya göre aşk, EFLÂTÛN'da olduğu gibi ruhun zihnîleşmiş olan bir yükselişi değil, fakat Nev - Eflâtûnilerde olduğu gibi, eşya ve kesretle bütün bağlarını keserek, insanı birliğe ve bütünlüğe götü-

---

[1] Aynı eser II. 201 - 202.

[2] Bu kitapta Mesnevî'den terceme edilen 2 nci parçanın altındaki [3] numaralı haşiyeye bakınız.

[3] ABDÜLBÂKİ: **Melâmilik ve Melâmiler,** 1931, sahife 9.

[4] IX numaralı şiire bakınız.

[5] X numaralı şiire bakınız.

ren bir istiğrak **[anthousiasme]** halidir. Binaenaleyh, tamamiyle tecssürîdir. Bu mânada o, sırf zihnî olarak anlaşılan Eflâtûnî aşktan olduğu kadar, bir insiyak gibi alınan cinsî aşktan da ayrıdır. Hedefi Allah, yani nihayetsiz varlık olduğu için, ulvîleştirilmiş olan hudutsuz bir ihtirastır. Bütün mutasavvıflar gibi Mevlânâ'nın da sırrî tecrübesinde takip ettiği usul, beşerî ihtirasları birer birer öldürerek, yalnız ilâhî ihtirası hâkim kılmaktır. Çünkü, diğer ihtiraslar - ona göre - hudutlu olan uzviyet ve muhite bağlandıkları için ruhu bir çember içerisine alarak hürriyetten ve sükûndan mahrum edeceklerdi. Bu gösteriyor ki Mevlânâ'nın psikolojisinde esas, tamamiyle hasbî bir hakikat araştırması değil, fakat inşirah ve sükûnunu kaybetmiş olan ruhlara selâmet vermek ihtiyacıdır. Filhakika, Anadolu Selçukîlerinin son devrinde Türk âlemi siyasî noktadan az çok bu vaziyette idi. CENGİZ istilâsı, ehli salipler, Anadolunun parçalanmağa doğru gidişi bu mistik havanın kuvvetlenmesinde bir âmildi. Mevlânâ'yı yalnız bu içtimaî tesirlerle izaha çalışmak hata olursa da, Anadolunun bu devirde en çok dinlenen sesi olmasını herhalde burada aramalıyız [1].

Mevlânâ'nın sırrî tecrübesi uykusuzluk, açlık ve oruç mücadelesiyle başlar. Tasavvufun birinci mertebesi **Takvâ,** yani nefse ait bütün hazlardan sakınmaktır. Onlara esir olmak bir zaaftır. Fakat daha büyük zaaf onlardan sakınıyormuş gibi görünüp yine esir olmaktır ki, mutasavvıflar buna **takiyye** diyorlar. Bu safhalardan geçen insan, artık cezbe ve aşk haline ulaşır. Ondan sonra, sırrî tecrübenin yüksek dereceleri olan **zikr, istiğrak,** daha sonra **havf, haşyet, reca, bast,** nihayet bütün ruhî mertebelerin üstünde sülûk ve kemal mertebesi gelir [2].

HİLMİ ZİYA ÜLKEN, Mevlânâ'nın mistik **conversion**'unun iddia edildiği gibi birdenbire olmadığını, ŞEMS'i görmesiyle mistik **conception**'larının birdenbire değişmediğini söylüyor. Bence, ŞEMS bahsinde de izah ettiğim gibi, Şems'in Mevlânâ'nın üzerindeki rolü bir bardak suyu taşıran bir damla, bir lâmbayı yakan kibrit vaziyetinde

---

[1] **Türk Tefekkür Tarihi** II. 210 - 212.

[2] SİPEHSALAR, **Menakıb,** S. 46, 59, 61, 65, 75, 77, 81, 84, 91, 102, 106, ilh... İstanbul 1331.

idi ve hiç şüphe yok ki, babasında da, kendisindeki kadar olmamakla beraber, estetik bir tasavvuf meyli vardı. Babasının telif ettiği meşhur **Maarif-ül-Avarif** [1] kitabı tetkik edilecek olursa, Mevlânâ'ya çok benzeyen ruh yakınlıklarını görmemek kabil değildir. Babası tarafından sanatkârane bir terbiye ile yetiştirilmiş olduğu anlaşılır. Evvelce de gördüğümüz gibi daha küçük bir yaşta iken FERİDÜDDİN ATTÂR, **Esrarname**'yi kendisine hediye etmiş ve çocukluğu bu büyük İran mutasavvıfının tesiriyle geçmiştir. Doğrudan doğruya manevî terbiyesini aldığı BÜRHANÜDDİN TERMİZÎ de mühim bir mutasavvıftır. Bütün bunlar Mevlânâ'nın fikrî teşekkülü üzerindeki ikinci derecede âmillerdir. Şüphesiz onların en mühimmi bizzat Mevlânânın babasıdır.

Mevlânâ'nın bedîî mistisizmi yalnız tasavvufî dünya görüşünü şiirle ifade etmekten ibaret kalmıyordu. Yeni bir semâ' şekli, yeni bir musiki, yeni bir hayat tarzı vücude getiriyordu. Mevlânâ'da semâ'ın merkezî bir rolü vardı. Semâ'ın bütün hareketleri tasavvufî birer semboldürler:

Çark atarak semâ' tevhide işarettir. Sıçramak ulvî âleme ulaşmak şevkinin sonsuz dereceye geldiğine işarettir. Ayak vurmak nefsini öldürmeğe delâlet eder. Kol açmak, vahdete ulaşmaktan dolayı sürurunu göstermektir. Sağ elin avucunun yukarıya açık oluşu **feyz-i akdes**'e işarettir. Sağ el bu feyzi yukarıdan alır, sol el de aşağıya, yani bu nâsût âlemine verir [2].

---

[1] Halis Efendi Kütüphanesi, 3365. Bu eseri SÜHREVERDÎ'nin **Avarif-ül-Maarif**'i ile karıştırmamalıdır. Maarif neşriyatı arasında basılmıştır.

[2] Gerek semâ', gerek sair Mevlevî âdetleri ve âyin için MUSTAFA VAHYİ Ef.'nin **Eldürretül-Azîziye** [İstanbul 1281] i ve ZİYA ŞAKİR'in **Hazret-i Mevlânâ** [1943] isimli kitaplarını tavsiye ederim. Sonuncusu Mevlevî tarikatı hakkında Üsküdar Mevlevî Şeyhi merhum REMZİ DEDE EFENDİ tarafından verilen şifahî malûmatla vücude getirilmişti. Mevlevî musikisi için, Konservatuvar neşriyatından Mevlevî âyinlerine ait olan fasiküllere ve RAUF YEKTA'nın **La Musique Turque**'sine bakınız. Keza semâ' için Eflâkî'de pek çok pasajlar vardır. Bu kitaptaki ait olduğu bahse bakınız.

b) MEVLÂNÂ'NIN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Mevlânâ'nın hayranlarından olan büyük Fransız edibi BARRES ondan bahsederken:

«Bana göre şevk, ışık ve neş'e âleminin habercileri olarak telâkki ettiğim şairlerin, bu ilâhî insanların hiçbirisinin hayatı CELÂLÜDDİN'inki ile ölçülemez. Onun ritmine uyarak semâ' ve teganni eden tarikatını gördükten sonra bir DANTE, bir SHAKESPEARE, bir GOETHE, bir HUGO'nun mahiyetinde eksik kalmış bir şey olduğunun farkına vardım. [1]» diyor.

GOETHE bir gün şansölye Von MÜLLER'e:

— İranlılar beş asır içinde şiirde üstad olarak yedi kişiyi kabul ederler. Fakat kabul etmedikleri arasında bile pek çok çapkınlar vardır ki benden daha değerlidirler, demişti.

GOETHE'nin işaret ettiği Fars dilinde yazan şairlerin bu yedi zirvesi: FİRDEVSÎ, ENVERÎ, SÂDİ, HAFIZ, NİZAMÎ CÂMÎ ve bir de dünyanın en büyük mistiği olduğunu söylediği CELÂLÜDDİN RÛMÎ idi.

Mevlânâ hakikaten bütün garpli milletlerin edebiyatlarında tanınmış ve müessir olmuş, pek çok hayranlar kaydetmiş olan bir simadır. Ancak onun garp dünyasında tanınması önce bu dillerdeki güzel tercemeleri yapan müsteşriklerin faaliyetlerinden sonra mümkün olabilmiştir.

Bu faaliyet hemen hemen XVIII. asır boyunca büyük çalışmalar neticesinde nefîs tabılarını gözlerimize seren mühim eserler verdikten sonra bu alâka bugüne kadar hızını kaybetmemiştir. Benim Fransa'da tabettiğim Mevlânâ rubailerinin tercemelerinden sonra [2]

---

[1] BARRES. **Une Enquéte aux Pays du Levant.** 1921, T. II. P. 160.

[2] Roûbâ'yât de Mevlânâ Djelal-ed-din Roûmî, traduit du persan par A. H. T. Adrien Maisonneuve. Paris, 1950.

bu ruabilerin tam ve nefîs tercemeleri İngilizce olarak 1952 de Londra'da neşredilmişti.

Mevlânâ hakkındaki etüdler ve tercemeler en çok Alman, İngiliz ve Fransız dillerinde yazılmıştır.

Bugün bu eski ve yeni müsteşriklerin çalışmaları neticesinde neşrettikleri birçok makaleler, kitaplar, tercemeler Mevlânâ'yı garp dünyasına tanıtmış ve sevdirmiş, tabiî birçok garp muharrirleri ve şairleri de ondan ya doğrudan doğruya hayranlıkla bahsetmek imkânını bulmuş veya hiç değilse tesiri altında kaldıklarını bariz hatlariyle belirtmek fırsatını elde etmişlerdir. Mevlânâ'nın hayatını yalnız Eflâkî tezkiresinin tercemesini yapan CLEMENT HUART değil, pek popüler bir Fransız romancısı olan MIRIAM HARRY bile çok cazip bularak 1945 de onun adiyle renkli ve güzel bir eser hazırlamış ve bastırmıştı. Bu kitap Mevlânâ'nın yalnız yüksek fikir dünyasının değil, halkın ve topluluğun sevdiği ve anladığı bir şahsiyet olduğunu belirtmektedir.

Onun «Hind sanatını düşündüren harikulâde bir bolluk ve şiddetle fışkıran muhteşem hayaller kaplayan düşüncelerinden» bahseden G. RIVOIR, «Şimşekler çaktıran bir dille konuşmasını» SAINT JEAN de LA CROIX'ya benzetir [1].

Bilhassa büyük bir hayranlığa kapılan BARRES:

«O ,yle bir şairdir ki, sevimli, ahenktar, âteşîn ve müfrittir. O öyle bir dehâdır ki, ondan ıtır, nur ve biraz da garabet intişar eder. [2]» diyor.

Bütün bu candan sözlerin, bu hayranlık ifadelerinin neticesi şu noktaya bağlanıyor: Mevlânâ şarkta olduğu kadar garpte de daima sevilmiş, aranmış ve alâkayı çekmiş büyük bir dehâdır.

Şu anda bir hâtıradan bahsetmekten kendimi alamıyacağım. Geçen harbin ilk senelerinde İngiltere sefaret müsteşarı olarak İstanbul'da bulunan tanınmış müsteşrik ve mütefekkirlerden merhum DENISON ROSS'la bir sonbahar akşamı Beyoğlundaki sefarethanede, İngilizlerin daima çıtırdayan an'anevî ocaklarının başındaki bir musahabemizi düşünüyorum. Muhterem ve ihtiyar dostumun bana Fars şiiri ve nesri

[1] G. RIVOIR, **Visage de l'İslam.** Paris 1943. P. 366.

[2] **Une Enquéte aux Pays du Levant.** T. II. P. 74.

hakkındaki bir eserini verdiği sırada bu kitapta Mevlânâ'ya dair bir şiirle kendi tercemesini okuyuşu hâlâ gözlerimin önündedir. Çok fazla kırmızı bir yüzü ve bembeyaz saçları, tipik burniyle pek fazla İngiliz olan bu muhterem ihtiyar:

«Ey âşıklar, ey âşıklar! Bu cihandan göç zamanıdır. Can kulağıma göklerde çalınan göç davullarının sesi geliyor» mânasına gelen:

Ey âşıkan ey âşıkan hengam-i goçest ez cihân

diye başlıyan o nefîs şiiri okuduktan sonra aynı ritmle yaptığı tercemesini de şevk ve heyecanla okurken bütün o an'anevî İngiliz soğukkanlılığına rağmen gözlerinden akan bir damla yaşı benden saklıyamamıştı. Sir DENISON ROSS'un yüzünün bütün hatlarını o titrek ve içten gelen sesini hiç unutmuyorum.

Ben o sırada bir tek şeyi düşünüyordum: Şark ve garp, asırların bütün hususiyetlerine ve farklarına rağmen hep o nefhayı duymuş, güzelliğin, sevgisinin ve ölümün karşısında aynı heyecanla titremiş, insanlığın nadir yetiştirdiği dehâlar ise asırları delip seslerini mekân ve zaman hudutlarından geçirmiş, girift olduğu kadar açık, reddedilmesi ve yabancı kalınması imkânı olmıyan ve his âlemine hitap eden bambaşka bir problem kurmuşlardır. Şarktan garbe, asırlardan asırlara sesini duyuran Mevlânâ da bu zümrenin başında gelmektedir.

Mevlânâ çocukluğundan itibaren ilim ve sanat kültürlerini yanyana almış, uzun müddet kendisinde şair ve âlim karakterleri mücadele etmiş, nihayet babasından intikal eden ilim kürsüsünü terkederek, ilimle sanatın bir nevi terkibine dayanan bedîî bir tasavvuf cereyanı açmaya muvaffak olmuş olan mütefekkir bir sanatkârdır. Hayalinin tenevvüü ve zenginliği, **rustique** tasvirleri, hissiyatı, inceliği, ilim, samimiyet onun en esaslı vasıflarındandır. Onda tefekkürle hissin yüksek bir imtizacı farkedilir [1].

Hakikaten «VII. asırda şiiri sûfiyane büyük bir inkişafa nail olarak Mevlânâ gibi derin ve vecdli bir insanın elinde belki en mütekâmil şeklini almıştı.» [2].

---

[1] BARON CARRA DE VAUX. **Mevlânâ Djelaleddin Roumi,** P. 1033 - 1034. İslâm Ansiklopedisindeki makaleden.

[2] FUAD KÖPRÜLÜ. **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,** sahife 150.

Otuz yaşına kadar müderrisliği muhafaza etmekle beraber, bazı şiirler de yazıyordu. Fakat, asıl yazmaya 34 yaşından, yani ŞEMS'le görüştükten sonra başlamıştı.

Mevlânâ felsefe ve ilimle ülfet etmeyen ve yalnız hâl **[extase]** içerisinde yaşayan hakikî mistiklerden olduğu gibi, tam ve mutlak tefekkürü ancak kelime ve hayalin üstünde görmekte ve ona yükselmeğe çalışmaktadır [1].

Mevlânâ bir taraftan melâmiliği, bir taraftan da mistiğe ve mücerrede olan meyli dolayısiyle söze ve şiire karşı istihfafkâr bulunur. Birçok defalar bunu izhar etmekten çekinmemiştir:

«Ben o kadar gönül alımağı isterim ki, meselâ dostlarım yanıma geldikleri zaman sıkılmasınlar diye şiir söylerim. Bir müddet şiiri bırakıyorum. Halbuki, onlar yine şiir söylememi istiyorlar. Yoksa ben nerede, şiir nerede [2]. Vallah ben şiirden bizarım. Benim yanımda şiirden fena bir şey yok. İnsan bakmalı, filân şehirde ne mata' geçiyorsa hemen ondan alıp satmalı, velev ki o en aşağı bir şey olsun... Ben ne kadar müddet ilim tahsil ettim, ne kadar meşakkatler çektim. Sebebi: Fâzıl ve muhakkiklere ilmî bahisler arz için. Halbuki, Hak bütün o ilimleri burada topladı, o meşakkatlerin hepsini buraya getirdi ki, ben bu işler meşgul olayım... ilh...».

«Benim bu sözüm hakikî halim için utanılacak bir şeydir [3]. Ya Rabbi! Bu dilden başka bana ruhanî bir dil ver! Birliğine ulaşmak için geçirdiğim yollarda ayaklarıma bağ olan beşerî fikirlerim gevşesin de kendimden yükseleyim. İyilik ve fenalığın üstüne çıkayım. Ezelî varlığının kudsî sıfatlarını sözsüz olarak gönlümün içinde söyliyeyim... ilh...»

Şüphe yok ki, bütün aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş, uzun müddet müderrislikte bulunmuş bir insan için tekrar kelime ve hayali aşarak **immédiat**'a ulaşmak istemek en büyük ve yüksek bir cehddir. Onu, bütün bu cehdleri sarfetmiyen yarı ümmî mutasavvıflarla bir addetmeğe imkân yoktur. Onun en yüksek ümmîleşme **désinstruction** ıddiasında bile, yine aldığı kuvvetli tahsilin ve ince felsefî tefekkür

[1] H. Z. ÜLKEN. **Türk Tefekkür Tarihi** II. S. 202.

[2] «Men kuca şi'r ez kuca likin bemen der midemed».

[3] «Perde est ber ahvâl-i men in guften ü in kal-i men».

istidadının büyük rolü vardır. Nitekim yine o, tasavvufu, ahlâkî bir telkin vasıtası gibi kullanmak, yani derunî ve ferdî hayatından cemiyete dönmek mecburiyetinde olduğunu, tekrar kelimeler ve hayallere başvurmanın zaruretini itiraf etmektedir [1].

Mevlânâ birçok defalar şiirlerinde kat'iyyen şekilciliğe ehemmiyet vermez:

«Âfiyet usulü zail olduktan sonra benim için nazım ve kafiye ile uğraşmak nasıl mümkün olur?» [2].

Lisan ve nazım tekniği cihetinden kusurlu olan bu şiirler, ruh itibariyle fevkalâde samimîdir [3]. Mevlânâ muhitinin tesirine tâbi olarak şiir yazmaya mecbur olduğunu söylemekle beraber, şairliğinden dolayı da iftihar eder. «Mademki, yüz asırda bir yetişen ATTÂR gibi bir zat şair olmuştur. O halde Mevlânâ için de şiir söylemek şerefli bir şeydir.» [4].

Mevlânâ'nın farsçası, muasırı olan SÂDİ gibi tam ve sâf bir İran farsçası değildi. Lisanının birçok müsteşrikler ve İran edebiyatı müdekkiklerince pürüzlü olarak telâkki edilmesi fikrimce birçok defalar onları Türkçe düşünüşe göre söylemiş olmasından ileri geliyordu [5].

Buna rağmen, zamanında da İranda büyük bir şöhret temin etmişti. Meselâ Eflâkî'nin anlattığı şu hikâyeye göre: Şiraz Meliki ŞEMSÜDDİN'in **Gülistan** sahibi SA'Dİ'ye yazdığı bir mektupta: «Acayip mânalarla dolu bir gazel gönder, kimin olursa olsun, tâ ki, canımın gıdası ola!» diye rica etmiş ve SA'Dİ de Mevlânâ'nın o günlerde Şiraz'a gelen yeni bir gazelini göndermiştir. O gazel şudur:

---

[1] **Türk Tefekkür Tarihi** II. S. 203.

[2] **«Keyif ye'tinnazım li vel kafiye. Badema daat usul-ül-âfiye.»**

[3] SADÜDDİN NÜZHET, **Mevlânâ**, S. 17.

[4] **«Mera ez şairi hûd âr nayed**
Ki der sadkarn çün Attar nayed».

[5] Mevlânâ'nın türkçe pek az söylediği şiirler bertaraf, fakat **Mecalis-i Seb'a**'yı da türkçe söylediğini, sonra aslının kaybolarak farsçaya meçhul bir kimse tarafından yapılan tercemenin mütedavil olduğu düşünülürse, ana dili olan türkçeyi herhalde iyi bildiği muhakkaktı.

«Sağdan soldan her nefeste aşk âvazı yetişiyor; o halde bizim feleğe çıkıp temaşaya azımetmemiz kimin içindir?» [1].

Mektubun sonunda ilâve ederek dedi ki: «Anadoluda zuhur eden mübarek bir zatın gizli nağmelerindendir. Bundan güzel bir söz söylememişlerdir ve söylemiyeceklerdir. Benim arzum odur ki, bu yüce kişinin ziyaretine Anadoluya gideyim ve yüzümü mübarek ayağı toprağına süreyim... ilh...» [2].

Hakikaten, bir aralık Şirazlı SA'Dİ Konya'ya gelip Mevlânâ ile görüşmüştü. 656 [1258].

Şöhreti daha hayatında iken Şiraza giden Mevlânâ hakkında, yine bu şehirde yetişen mümtaz şair HAFIZ: **Ey sabâ bendegî-i hoca Celâlüddinkun** diyerek kendisini medhetmişti.

Esasen, kendisinin birçok eserlerinde bahsetmesiyle ve itirafı tahtında SENAÎ ve ATTÂR'ın tesirinde kaldığını biliyoruz.

Bunlardan başka ŞEMS'le görüşünceye kadar MÜTENEBBİ divaniyle çok uğraştığını ve MÜCÎRÜDDİN BİN TEMİM'i okuduğunu öğreniyoruz [3].

---

[1] **«Her nefes âvaz aşk mîr sed ez çep ve râst».**

[2] **Mecalis-i Seb'a** mukaddemesi. S. 34.

[3] **Muhtasar Menakıb,** S. 108.

c) MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ

Mevlânâ'nın birçok eserlerini farsça yazdığını biliyoruz. Bundan başka elimizde pek az bulunan türkçe şiirleri [1] veya şiirleri arasındaki türkçe bazı cümleleri kalıyor. Türkçe söylediği ve türkçe zaptedildiği halde, sonradan farsçaya çevrilmiş olan **Mecalis-i Seb'a**'nın kaybolmuş aslı elimizde olsaydı, muhakkak ki, Edebiyat Tarihimizde büyük bir yer alacaktı. Zamanının entellektüeli olan Mevlânâ'nın Şam'daki tahsil senelerinde İbranî okuduğunu ve yirmi dört yaşında geldiği Konya'da da rumca öğrendiğini [2] biliyoruz. Bu iki lisandan da yazdığı bazı şiir parçaları divanında mevcuttur. Mevlânâ'nın bazı arapça telifleri ve şiirleri de vardır.

DİVAN. — Bütün şiirlerinin toplu olarak bulunduğu **Dîvan-ı Kebir** ile, bundan intihap edilen bazı parçaları ihtiva eden**Dîvan-ı Şemsül Hakaik** ismindeki divanındaki şiirlerin çoğu müsteşrik M. NICHOLSON'un söylediği gibi, ŞEMS'in iftirakından sonra yazılmıştı. Divan-ı Kebir'deki şiirler 97.927 beyit kadardır.

Fakat gerek el yazması, gerek basma olan Divanlardaki şiirlerin hepsi Mevlânâ'nın değildir. FÜRUZAN FÂR'a göre, Mevlânâ'nınkiler ekseriya uzun gazellerdir ve bâkir, taze mazmunları ihtiva etmektedir. Tasavvuf ıstılahlarına iltifat etmez. Ekseriya hafif ve raksan vezinleri intihap eder. Bunun için bazan CEMALÜDDİN ISFAHÂNÎ, ŞEMS-İ TABESÎ ve ENVERÎ'nin şiirleri de karışmıştır. Mevlânâ'nın üslûbiyle ülfet eden kimse bunları aşağı yukarı ayırt edebilir.

Buradaki şiirlerin çoğu farsça olmakla beraber, içlerinde arapça olanlar da mühimce bir yekûn tutar. Bundan başka mahdut miktar-

---

[1] Prof. ŞERAFÜDDİN, Mevlânâ'daki türkçe kelimeler hakkında bir monoğrafi çıkarmıştır. Devlet Basımevi 1937, buraya müracaat edilmesi.

[2] **Muhtasar Menakıb,** S. 105. H. Z. ÜLKEN, **Türk Tefekkür Tarihi,** S. 190. Rumcayı iyi bildiğini söylüyor.

da türkçe, ibranî ve rumca [1] şiirler de vardır. Bilhassa, bunların **Mülemma'** şeklinde yazılmış olmaları «yetmiş iki millete bir gözle bakmak», yani bir nevi **cosmopolitisme**'i terviç için yazıldıklarında şüphe götürmüyor. Bu bakımdan onu İran edebiyatına maletmekle beraber, milliyet ve kültürün dışına aşan bir insaniyetçi şair olarak da telâkki edebiliriz. Bu noktadan onu XVIII. asırda fransızca ve XIX. asırda lâtince yazan Alman mütefekkirlerine benzetebiliriz.

Divanı şüphesiz ki, edebî kudretini gösteren en mühim eseridir. Yirmi bahırdan mürekkep yirmi divanla ekseriyetle kullanılmıyan 40 vezni havi muhtelif bahislerden terekküp eden 1 divan ve rubailerden ibaret olan bu eser, ayrı ayrı 22 divandan teşekkül etmiş muazzam bir külliyattır. Eser hece harfleri sırasiyle tertip edilmiştir. Birçok gazeller, muhtelif terci'ler ve kıt'alar vardır. Rubailer de bu tasnife tâbi tutulmuştur.

Bu eserde Mevlânâ: **Hâmûş, megû, zeban derkeş, ten zen** gibi sükûtu âmir kelimeler, **Şemsüddin, Şems-i Tebrizî, Şah-ı Tebriz** ilh... gibi mahlaslar kullanmıştır ki, bu da onun ŞEMS-İ TEBRİZÎ'ye olan rabıtasının en kuvvetli bir şahididir [2]. SALÂHÜDDİN mahlasiyle yazdığı bazı şiirler de vardır. MESNEVÎ ile tasavvuf esaslarını telkin eden Mevlânâ, bu eserinde kalbini terennüm etmektedir. Bu manzumeler ilâhî lirizmin canlı vesikalarıdır. Mevlânâ'daki vecdin en samimî galeyanlarını bu büyük külliyatta pek yakından görebiliriz. Arap ve Acem şairlerinden birçoklarına yazılmış nazireleri de muhtevi olan bu divanda, Mevlânâ'nın bizzat ibdaını gösteren manzumeler ekseriyeti teşkil eder.

Bu divan herhalde hakikî şevk ve heyecanın en sâf ifadesi olmak ve edebî örneklere uyularak vücude getirilmekten ziyade hissî ve şahsî sergüzeştlere mâkes bulmak itibariyle mühimdir. Bunda edebî sanatlara fazla yer verilmez. Buna mukabil bir beyit içinde çok defa seci'ler bulunur.

Dîvan-ı Kebir Hindistan'da basıldığı gibi, **Dîvan-ı Şems** de Teb-

[1] 28 parçadan ibaret olan bu şiirlerin avam rumcasiyle yazıldığını ve VELED ÇELEBİ tarafından getirilerek türkçeye terceme ettiğini bana ERCÜMEND EKREM TALÛ söylemişti.

[2] Bu kitaptaki ŞEMS'e ait bahse müracaat ediniz.

riz'de ve muhtelif yerlerde, muhtelif baskılarda basılmıştır. Rubailer de ayrıca **Ahter** matbaasında 1310 da VELED ÇELEBİ tarafından bastırılmıştır. M. NICHOLSON divanından intihap ettiği parçaları **Selected Poems from the Divani Shamsi Tabriz** ismiyle ingilizceye etrceme etmişti.

Keza ALEXSANDER KEGEL (Budapest, 1907) **Anhantlungen der Unger. Akad. d. Wiss. 1 er Serie. vol. XIX. - No. 10,** rubailerini macarcaya çevirdi.

Dîvan-ı Kebir'in taş basmaları arasında muhteviyatı itibariyle en zengini bir Hindli tarafından büyük sahifeler üzerine iki kalın cilt halinde 1302 [1885] de Bombay'da bastırılmıştı.

BARON CARRA DE VAUX, onun şiirinden bahsederken:

«Çok kereler beyitleri tam bir mânayı ihtiva ederler. Fakat bir beyitten ötekine mâna değişir. Mukayeseler, sembollerle bu şiirlerin çok zengin hayalleri vardır. CELÂLÜDDİN RÛMÎ için herşey bir semboldür. Herşey, her masal, her telmih tasavvufî mânada müşahedelere yol açar. **Concret** daima **abstrait** ile, alelâde, ulvî ile karışır.» diyor [1].

MESNEVÎ. — Dervişler arasında ilâhiname, mantıkuttayr tarzında didaktik eserlerin pek rağbette olduğunu gören ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN, sülûk âdâbını ve sûfiyenin hakayikini dervişlere telkin edebilecek bir mesnevi vücude getirmesini ye o zamana kadar yazılan gazeller epey büyük bir yekûna baliğ olması itibariyle, biraz da mesnevi cihetine rağbet etmesini şeyhinden rica etti. O da Mesnevî mukaddimesinden 18 beyti havi bir varakayı çıkararak, kendisinin de bunu düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine Mesnevî'nin nazmına başlandı. Mevlânâ söylüyor, ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN şeyhinin sünuhatını zaptediyordu. Tamam birinci cilt bittiği sırada, ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN'in haremi vefat etmesiyle bu iş iki sene kadar teehhür etti. Fakat, sonra ÇELEBİ tekrar niyaz ederek, nazma devama razı etti ve bu suretle en az yedi sekiz senelik bir zaman içinde altı ciltten mürekkep olan bu muazzam âbide vücude geldi.

Tahminen 26 bin beyitten fazla olmasiyle kemmiyet itibariyle

[1] **Les Penseurs de l'Islam.** T. IV. P. 323.

de muazzam bir eser addedebileceğimiz Mesnevî, yalnız Mevlânâ'nın değil, belki bütün tasavvuf edebiyatının en maruf bir mahsulüdür. Eskidenberi İslâm âleminin her sahasında, bilhassa Hind ve İran'da pek büyük olan bu nüfuz, Anadolu Türkleri üzerinde, daha yazıldığı zamandan itibaren fevkalâde müessir olmuştur. «Maamafih, Mesnevî'de **Dîvan-ı Şems-ül Hakayik**'de olduğu gibi, göz kamaştıracak şerarelere, bütün hudut ve havalinin fevkinde açık ve derin düşüncelere tesadüf edilemez. Bu eser sırf salikleri irşad maksadiyle yazılmış, ahlâkî - tasavvufî **didactique** bir mahsuldür ve bittabi halkın seviyei vasatiyesi düşünülerek yazılmıştır.» [1].

Mesnevî, Mevlânâ'nın hepsinden çok şöhret bulan eseridir. KÂTİB ÇELEBİ, Mesnevî'nin mecmu beyitlerini 26.660 beyit gösterdiği halde, meşhur Mevlevî şairi NESİB DEDE 26.810 beyit olarak hesap etmiştir. Mesnevî'yi 14 defa okuduğunu söyleyen ŞEYH GALİB de aynı neticeyi bulmuştur.

İslâm Ansiklopedisindeki makalede 25.700 beyit olarak tesbit edilmiştir.

Mevlânâ, Mesnevî'yi 659 [1260] tarihinde söylemeğe başlamış, birinci cildi bir sene sonra bitirmiş, iki sene aradan sonra 662 [1263] de **Saykal-i ervâh** = ruhların aynası adını verdiği ikinci cilde başlamış ve nihayet 668 [1267] tarihinde de **Hüsamnâme** adını verdiği altıncı ciltle hepsini bitirmişti. Birinci ciltten sonraki duraklama o sırada HÜSAMÜDDİN ÇELEBİ'nin zevcesinin hastalanarak on iki gün içinde vefat etmesinden, bu sıralarda Mevlânâ'nın da mütemadi vecd ve istiğraklara dalmasından ileri geliyordu.

Mesnevî aslen farsça yazıldığı halde, münderecatı arasında arapça beyitler olduğu gibi, meselâ, «çiçek, koç, göz, üzüm, ilh...» gibi türkçe kelimeler de mevcuttur [2]. Mesnevî, Mevlânâ'nın sistematik ve felsefî eseridir. Burada, o yalnız şair değil, bilhassa tasavvufî bir sistemi şiir lisaniyle ifade eden bir mütefekkirdir. Bundan dolayı **Mesnevî**'de şiir vasıta ve tefekkür gaye haline gelmiş, o zaman **didactique** ve ahlâkî ihtiyaçlarla sanatı istediği gibi kullanmıştır.

Şüphesiz ki, ATTÂR'ınkiler gibi gayet çetin bir felsefeyi talim

[1] **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,** sahife 253.

[2] Şiirleri hakkındaki yazıda, bu bahsi anlatmıştım.

eden bu eser, daha ziyade halka hitap etmek niyetiyle yazılmıştı [1].

Mesnevî, bilhassa garpte çok tanınmış bir eserdir. Bilhassa, muhtasar olarak E. H. WHINFIELD tarafından 1887 de **Masnawi-i ma'naw'i** adiyle ingilizceye çevrildiği gibi, G. ROSEN tarafından 1849 Leipzig'de **Mesnevî oder Doppelverse der Scheich Mevlânâ Dschelal-ed-Din Rûmî** ismiyle almancaya çevrilmiş. Bundan başka yine İngilizceye SIR JONES REDHOUSE tarafından terceme ve Londra'da 1881 de basılmıştır ki, bu eser Mesnevî'nin tamamını vermektedir. THPLUCK'un **Bültens ammlung**'unda, [p. 53 - 191] ve F. BAUDRY'nin **Magazin pittoresque**'inde [1857], Mesnevî'den alınmış birçok parçalar vardır.

JACQUES DE WALLENBOURG adında, on sekizinci asırda İstanbul'da yaşamış olan bir Fransızın Mesnevî'yi terceme ederek 1799 da tabetmeğe hazırlandığı sırada Beyoğlunda çıkan bir yangında bu eserin de yandığı söylenmektedir [2].

Mesnevî'nin uzun senelerin çalışma mahsulü olarak en eski yazmalara dayanarak vücude getirilmiş şerhli bir ingilizce tercemesi de vardır ki bu eser R. A. NICHOLSON tarafından vücude getirilmiştir.

Mesnevî'nin ikinci cildi E. H. WILSON tarafından terceme ve şerhedildi **[The Methnevî Book. II. London].** Mesnevî hakkında daha sarahatli malûmat G. BROWN'un İngiliz edebiyatı tarihi ile Leipzig 1901, sahife 161 - 168, kısmen de CL. HUART'ın **La Ville des derwiches tourneurs**'ünde bulunmaktadır.

Mesnevî'nin ingilizce tam tercemesi Dr. RITTER'in kütüphanesinde ve GIBB kolleksiyonu içerisinde basılmıştır.

Bütün eser parabolik bir lisanla yazılmış, tasavvufun felsefî ve ahlâkî esasları temsilî birer hikâye haline konmuştu. Bu hikâyelerin içerisinde mütefekkirler için yazılmış çok ince ve derin bir mânayı

---

[1] BARON CARRE DE VAUX. **Gazalî.** Paris, 1920.

[2] MUZAFFER ESEN: **Mevlânâ.** 16 sahifelik küçük bir broşür. S. 12. İstanbul 1943.

ifade edenlerden halk için ve çocuklar için yazılmış çok basit ve kolay anlaşılanlarına kadar muhtelif nevileri vardır [1].

VON PORTEN'e göre: «Bir büyücünün değneğini takip eder gibi insan kendisini ona kaptırıvermektedir. Burada Mevlânâ bizi yedi kat göklerden nura, cihanşümul bir düşünceye kavuşturuyor.»

Mesnevî'deki hikâyelerde de Mevlânâ'ya mahsus tertip tarzı şöyledir: Bir hikâye söyler. O tamam olmadan bir ikinci, hattâ bir üçüncüyü irad eder. Ondan sonra ilk hikâyeye dönerek onu ikmal eder. Bazan bir ciltte son bulmayan hikâyenin gelecek ciltte itmam edileceğini haber verir [2].

Mesnevî'nin altı cilt olduğunu bütün Mevlevî menbalarında kabul edildiği gibi, onu terceme eden ve bu hususta etüd yapan müsteşrikler de aynı fikirde bulunuyorlar. Esasen bu son altıncı cildi Mevlânâ:

«Pîşkes mî-âremet ey ma'nevî
Kısm-i Sâdis der temâm-i mesnevî»

«Ey ma'nevî [oğlum!] sana Mesnevî'nin tamamı olan altıncı kısmı hediye ediyorum.» diye başlıyor ve bu son ciltte SULTAN VELED'in yazdığı bir hâtime ile bitiyor. Yalnız, sonradan gerek lisan gerek üslûp itibariyle başkasına ait olduğu şüpheden vareste olan bir **yedinci cilt** meselesi çıkmıştır ki, bunun hakkında VELED ÇELEBİ ayrıca gayrimatbu bir **reddiye** vücude getirdiği gibi, 1937 de basılan **Mektûbât** mukaddimesinde de [III.] bunu reddeder. Ayrıca **Muhtasar Menakıb**'da da [sahife 75 - 76] buna dair bir bahis vardır [3].

1933 de Haydarâbâd'da Mevlânâ'yı sevenler tarafından Mes-

---

[1] Bunlardan sırf çocuklara mahsus olan veya onlar tarafından da anlaşılabilen ahlâkî tasavvuf hikâyeleri ayrılarak **Mesnevî-i Etfâl** ismiyle 1309 da Mısır'da basılmıştır.

[2] «Mevlânâ mev'izelerinde de aynı usulü takip ediyormuş. Belki de bu şekildeki vaızlar, hikâyeler Konya'daki Türk halkı üstünde iyi bir tesir bırakmıştır. Mevlânâmız esasen bir ahlâk kitabı olan **Talim**'i ve değerli eseri **Mesnevî**'de aynı üslûpta yazmıştır. Dr. F. NAFİZ UZLUK. **Mecalis-i Seb'a,** sahife XV.

[3] Mesnevî'den terceme edilen parçaların başındaki haşiyeyi okuyunuz.

nevî'nin karışık tertibi düşünülerek sıraya ve intizama konulmak süretiyle bir nevi **Analytique** Mesnevî vücude getirilmiştir ki, burada herhangi bir bahsi kolaylıkla bulmak kabildir.

Mesnevî'nin birçok şerhleri vardır. Türkçede en meşhur olanları (Şârih) İSMAİL ANKARAVÎ ile SARI ABDULLAH EFENDİ'ninkilerdir. Sonradan eksik olarak Ankara Valisi ÂBİDİN PAŞA'nın matbu şerhi vardır. Daha sonra da merhum TAHİR MEVLEVÎ Beyin **Mesnevî dersleri** adında şerhi de yine İSMAİL ANKARAVÎ'nin daha sadeleşmiş bir lisanla nakli kabîlinden olduğunu mukaddimesinde ifade etmektedir. Maarif Vekâleti neşriyatı arasında son seneler zarfında çıkan tam terceme ise VELED ÇELEBİ'nindir.

Türkçe Mesnevî şerhlerinin en eskisi ŞEM'Î'nindir [Vefatı 1000]. Bundan sonra SÛDÎ'nin [vefatı 1041] gelir.

Yine Ankaralı büyük şârih İSMAİL RUSÛHÎ'nin [vefatı 1041 - 1631] gelir. Son şârih olarak da AHMED AVNİ KONUK'un [vefatı 1935] matbu olmıyan altı cilt Mesnevî şerhi vardır.

MECALİS-İ SEB'A. — Mevlânâ'nın müderrisliği zamanında türkçe olarak verdiği vaızların bilâhare ismi malûm olmıyan birisi tarafından terceme edilen farsçasından ibarettir. Aslı kaybolduğunu Dr. F. NAFİZ UZLUK söylüyor [1].

Bunlar her meclis, yani her bahsi arapça bir hutbeden ibaret yedi va'zı ihtiva eden bir eserdir. Arapça veya farsça bir **Münacat,** sonra bir hadîsin şerhi ve izahı, daha sonra da bir âyetin tefsiri mahiyetinde olan bu vaızlar ahlâkî - tasavvufî mahiyettedir.

Bu eserin eski bir nüshası Üsküdarda **Selim Ağa** kütüphanesindedir [No. 567]. Mevlânâ'nın ilk zamanlarındaki **mystiquo - orthodoxe** meyilleri bu eserde daha barizdir; fakat, buna rağmen, onda yine **esthétique** bir tasavvufun izlerini görmemek kabil değildir.

FÎH-İ MÂFÎH. — «İçte olanın içinde olan» demek olan bu eser Mevlânâ'nın vaız ve nasihatlerini zaptederek, husule getirilen ahlâkî - tasavvufî bir eserdir. Bir cihetten **Mesnevî**'nin bizzat Mevlânâ tara-

[1] **Mecalis-i Seb'a,** 1937. XV inci sahifesine bakınız.

fından şerhi mesabesinde olan bu eserin münderecatı, MU'İNÜDDİN PERVÂNE'nin evinde veya bulunduğu yerlerde ve ekseri fasılları ona hitaben söylenmiştir. Hattâ, eserin bir takım bahisleri MU'İNÜDDİN'in suallerine cevap teşkil etmektedir. **Mesnevî**'de olduğu gibi bir takım hikâyeleri ihtiva eden **Fîh-i Mâfîh** de XIII. asrın siyasî hayatına temas eden bazı mühim noktalara da tesadüf edilir ki, Selçuk tarihi bakımından fevkalâde istifadelidir. **Fîh-i Mâfîh**'in muhtelif kütüphanelerde mevcut nüshaları arasındaki fasılların miktarı daima tahavvül eder. H. 788 de MUHAMMED İBNİ HACI SEVİNÇ B. ELHAC TURHANÎ tarafından yazılan nüshada Üsküdar **Selim Ağa** kütüphanesi [567] 75 fasıl vardır. **Fîh-i Mâfîh** 1954 de MELİHA ÜLKER TARIKÂYHA tarafından maarif yayınları arasında büyük bir çalışma mahsulü olarak terceme ve neşredilmiştir.

MEVLÂNÂ'NIN DİĞER ESERLERİ. — Mevlânâ'nın en mühim eserlerini teşkil eden saydıklarımızdan başka **Mektûbât**'ı [1] da vardır. Bunlar en çok tavsiye mektupları gibi fazla edebî ve felsefî bir kıymeti olmamakla beraber, doküman olmak cihetiyle, ve Selçuk tarihini alâkadar etmek bakımından mühimdirler. Bundan başka, **Tıraşnâme, Khırkai-kâmil, Khâbnâme, Aşknâme** gibi Mevlânâya isnad edilen bazı küçük risaleler varsa da, bunların Mevlânâ'ya ait oldukları pek şüphelidir.

[1] F. NAFİZ UZLUK tarafından kendi masrafiyle İstanbul'da 1937 de bastırılmıştır.

MEVLÂNÂNIN ESERLERİDEN PARÇALAR

a) Gazellerinden

I

Ölü idim, dirildim. Göz yaşı idim, tebessüm oldum. Aşk devleti geldi ve ben baki olan devlete eriştim [1].

Bende arslanların cesurluğu var. Ben parlayan zühre yıldızıyım. Bana: «Eski aşkını anlatma!» dedi ve ben: «Peki, anlatmam!» dedim ve sâkin kaldım.

Bana: «Divane değilsin; bu eve lâyık değilsin!» dedi. Ben de gittim, divane oldum ve zincirlere vuruludum.

Bana: «Sarhoş değilsin, git; işe yaramazsın!» dedi, ben de gittim, sarhoş oldum ve tarabla doldum.

Bana: «Sen ölü değilsin, kana boyanmamışsın!» dedi. Ve ben o zaman onun önüne düşerek öldüm.

Bana: «Sen mumsun, ve bu toplulukların kıblesisin!» dedi.

Ben ne mumum, ne topluluğum. Ben dağılmış bir dumanım!

II

Gel... gel!... Sen (semâ')ın canının canısın [2]. Sen (semâ') bahçesinin rakseden servisisin!

Yüz bin yıldız seninle gönlünü aydınlatır. Gel... Sen (semâ') göğündeki aysın.

Semâ'a girdiğin zaman iki cihanın da dışındasın. Semâ' iki cihandan dışarıdadır.

---

[1] **«Mürde budem zinde şudem**
Girye budem hande şudem»

[2] **«Biya biya ki tuî cân-ı cân-ı cân-ı semâ'»**

Zerrenin kenarı güneşin nûriyle doldu. Sesi, figânı olmayan semâ' ile herşey raksediyor.

Gel!.. Tebrizli ŞEMS aşkın suretidir. Semâ'ın dudakları ve ağzı onun aşkından kalmıştır.

III

Ben heykeltraş ve ressamım. Her an bir put yaparım ve bütün o putları senin önünden geçiririm [1]. Yüzlerce resim yapıp onlara can veririm; fakat senin nakşını görünce onları ateşe yakarım.

Sen ya humarı olanların sâkisi, yahut ayıkların düşmanısın, yahut da her yaptığım evi viran edensin!

Bu su ve kilden yapılmış evde gönül sensiz haraptır. Sevgilim! Ya o eve gir, yahut o evi temelinden uçurayım.

IV

Karanlık suyun dibinden güneş doğuyor. Zerre zerre **«lâ-ilâhe-illa'Llah»** ı dinle [2].

Ona zerre nasıl denilebilir ki, ruhun güneşi gibidir ve güneşten süslü elbiseler ve külâhlar giyer.

Gönül ayı, insan şeklinde su ve kilden çıktı ve Yusûf gibi güzel yüzlerce güneş kuyuya döndüler.

Başını topraktan kaldır ki, sen bir karıncadan aşağı değilsin. Karıncalara çöllerin ve harman yerlerinin haberini götür.

V

Bana bir koku geliyor. İhtimal ki, vefakâr sevgilim benim yâdımla şarab içmektedir [3]. Canım ve gönlüm onun konak yeridir. Acaba beni ne zaman gönlünden geçirdi ki, hasta kalbim her an deva buluyor?

---

[1] **«Suretker ü nakkaşun her lâhza bütî sâzem»**

[2] **«Çu âfitâb berâmed zika'r âb-ı siyah»**

[3] **«Buyî heuîn ayedmera mânanki bâşed yâr-i men»**

Benim sevdama lâyık nâra ve feryad nerede? Benim nûrlarıma benzeyen güneş ve ay nerede?

Onun damından bak; onun müjdesi her lâhza gönlümün penceresinden, ateş yutan ruhuma doluyor.

Bu gece, uyanık olan devletim, gönlü uyanık olanlara bu sözlerimle sırlarının bir remzini söylüyor.

Visalinden nasıl bahsedeyim, güzelliğini nasıl anlatayım? O tûtîler benim bu sözlerimin tuzağından kaçıyor.

Uyku uyamayan o fil geceleyin acaba Hindistanı mı gördü?

Sen benim gönlümden sabrı aldın. Beni mest ve harap ettin. Nerede benim ilmim, nerede benim hilmim, nerede beni maklım ve zekâm?.

Yalnız bu gece mi?.. Asırlar bu ateşi görmemiştir. Ben utancımdan eridim, su kesildim, fakat, hâlâ âteşim sükûnet bulmadı.

VI

Ölünüz... ölünüz... Bu aşkta ölünüz. Bu aşkta ölürseniz hakikî ruha sahip olursunuz [1].

Ölünüz... ölünüz... Bu ölümden korkmayınız. Bu topraklardan kurtulup göklere yükseliniz.

Ölünüz... ölünüz... Bu nefisten ayrılınız. Bu nefis bir bağdır ve siz onun esirisiniz.

Ölünüz... ölünüz... Bu buluttan kurtulunuz. Bu buluttan kurtulunca parlak ayı görürsünüz.

Susunuz... susunuz... Susmak ölüm zamanına işarettir. Sustuğunuz halde feryad ediniz ki, hakikî yaşamak budur.

VII

İçinde çalgılar çalınan bu ev nasıl bir evdir; efendiden sor [2].

---

[1] **«Bimîrîd bimîrîd derin ışk bimîrîd»**

[2] **«İn hâne ki peyveste derû çeng u çegânest»**

Türk musikisinin son bir asırlık dekadansından evvelki parlak devirde yetişen ve **«Kutbünnay»** unvanını alan OSMAN DEDE'nin, Râst makamından bestelediği âyin bu parça ile başlar. Türk klâsik musikisinin şaheserlerinden biri olan bu kompozisyon gibi diğer birçok âyinler de Mevlânâ'nın en mücerred şiirlerinden parçalarla doludur.

O ev eğer Kâbe ise bu put sureti nedir, eğer âteşperest rahiplerinin mâbedi ise bu nûr ne oluyor!

Bu eve yol bulan herkes yeryüzünün sultanı ve zamanın Süleymanıdır. Orası kıyamet günü gibidir ki, kimsenin kimseden haberi yoktur. Zevkinden kimse filân veya falan olduğunu tanımaz.

Bu ev can evidir ve canın yeridir. Orada ne alt vardır, ne üst, ne de altı cihet!

VIII

Ey âşıklar, ey âşıklar! Cihandan göç etmek zamanı geldi [1]. Gökten can kulağıma göç davulunun sesi geliyor [2].

Deveci kalktı. Katarlar hazırlandı. Bizimle helâllaşmak istiyor, ey kervan ahalisi, hâlâ nasıl uyuyorsunuz.

Önden, arkadan gelen bu sesler göç davulunun ve çanların sesidir. Cânın nefes aldığı her lâhzada yersiz olan yere baş koyuyor.

Bu başları iğrilmiş mumlar, bu kırmızı perdelerden acayip bir halk dışarı çıkıyor ve gayb âlemi beliriyor.

Sana zamanın ağır uykusu çökmüş. Bu tez geçen ömre yazık. Bu ağır uykudan sakın.

Gönlüm! Sevgiliye doğru git; ey dost, dostu karşıla, ey bekçi uyan, bekçiler uyumamalıdır.

Sen bir kil parçası idin, gönül oldun. Cahildin, akıllı oldun. Seni oradan oraya çekip götüren nerede?

IX

Otuz sene, ne yaş, ne kuru bir şey olmayan bir adada peşinden deli gibi koşup dolaştım [3].

---

[1] **«Ey âşıkan ey âşıkan hengâm-ı göçest ez cihân»**

[2] Merhum dostum DENISON ROSS bu parçayı şöyle terceme etmişti:
O Lovres, all, o lovres all, teis time to quit this worf of pain.
For I have heard the drum they beat When caravans set out again, ilh... **La poésie Persane.** 1933. P. 47.

[3] **«Sî sâl der peyi tu çü Mecnun devîde em»**

Varlığının herşey olduğundan gafildim. Aklım iman ve küfür mefhumlariyle meşguldü.

Gönlüm! Sen iki cihandan dışarıda olan cihanın hepsisin. Ey herşeyden münezzeh olduğu halde herşey senden ibaret olan!

X

Aşk, fazilette, ilimde, defterde, kâğıtlarda değildir [1]. Orada halkın dedikodusu yapılan yol, âşıkların yolu değildir.

Aşkın dalı ezelde, kökü ebeddedir ve bu ağacın dayandığı ne arş, ne toprak vardır, hattâ ne de gövdesi!

XI

Nesim gibi sabahların zevkini süren kalbim görülmemiş zevkleri görmekle metoldu [2].

Bazan hayret denizinde, bazan dağ eteğinde kemer bağlayıp o dağda kehribar buldu.

Gözün ve gönlün ötesinde yüz pencere açıldı; zaman ve zemînin dışına gitti ve yüzlerce süha yıldızı gördü.

İsteyen ve istenilenin sıfatlarını ayrı gören (tevhid) ilminde ne isteyen ve ne de istenmiş olur.

«Cübbemin altında Allahtan başkası yoktur.» [3] sözündeki mecazı anlayan kimse o cübbeyi bin defa süslü bir kaftan gibi gördü.

İki âlem onun karşısında horozun önündeki dane gibidir. İşte Hakkı görenin temiz nazarı böyle olur.

XII

Ey müslümanlar! Ne yapayım ki, ben kendimi bilmiyorum. Ben ne hıristiyan, ne yahudi, ne ateşperest, ne müslümanım [4].

---

[1] **«Aşk ender fadl ü ilm ü defter-ü evrâk nist»**

[2] **«Eyâ dilî çu saba zevk-i subhâ dîde»**

[3] **Leyse fî cübbeti sivallah.** Bu söz büyük mistik BAĞDADLI CÜNEYD'indir [911]. LOUIS MASSIGNON'un **La Passion d'Al Hallâdj,** I inci cilt 33 - 38, **Lexique Mystique Musulman,** sahife 273.

[4] **«Çi tedbir ey musulmânan ki men hodra nemîdânem»**

Ne şarklı, ne garbli, ne ulvî, ne süflîyim; ne tabiatın rükünlerindenim, ne dönen feleklerden! Ne topraktan, ne sudanım; ne rüzgârdan, ne arşdan, ne ferşden, ne güneşdenim; ne de hiçbir madene aidim.

Ne Hinddenim, ne Çinden!.. Ne Bulgarım, ne Saksinli [1]. Ne Irak memleketindenim, ne Horasan toprağından!

Benim nişanım nişansızlık, mekânım mekânsızlıktır.

Ne gövdem var, ne canım... Bununla beraber bir olanı görüyor, biri arıyor, biri biliyor, biri çağırıyorum.

İlk ve son odur. Zâhir ve bâtın odur. Ondan başka hiç kimseyi görmüyorum. Aşk kadehiyle sarhoş oldum, iki cihan da elimden gitti, rindlik ve kallâşlıktan başka servetim yok.

Ömrümde bir gün sensiz geçecek olursa o vakit ve saat için ömrümden de vazgeçerim.

Tebrizli ŞEMS!.. Bu âlemde öyle mestoldum ki, mestlik ve sarhoşluktan başka bir şey bilmez oldum.

XIII

Bizim çölümüzün ucu bucağı yoktur. Bizim gönlümüzün ve canımızın kararı yoktur [2]. Cihan, cihanın içinde suret nakşına tutulmuştur. Bu nakışlardan bizimkisi hangisidir acaba?

Yolda gövdesiz kafaların meydanımıza doğru yuvarlandığını görürsün. Onlara sor; onlara sor sırlarımızı ve onlardan bizim gizli hallerimizi öğren!

Ne olurdu bizim kuşlarımızın dillerinden anlayan bir kulağın olaydı. Ne olurdu ummanımızın elmaslar yağdıran bir dalgasını göreydin!

Ne söyleyeyim?.. Ne bileyim ki, bu destan bizim imkânımızın haddinden dışarıdadır. Felekte ve cennette ne yerler ve ne saraylar vardır ki, bizim seyrânımız için vuslatın gül bahçesi olurlar.

---

[1] Saksin, Hazer Denizi sahilinde mühim bir ticaret şehri idi. 1223 de Bulgaristan'ı tahrip eden Moğol orduları buradan geri dönmüşlerdi.

[2] **«Kenârî nedared beyâbân-i mâ»**

XIV

Biz yukarıdan geldik, yukarıya gideriz [1]. Biz denizden geldik, denize gideriz. Biz oradan, buradan değiliz. Biz yersiz yerdeniz ve yersiz yere gideriz.

Ruh tufanında biz Nuhun gemisiyiz; şüphesiz elsiz, ayaksız gideriz.

XV

Gün yüzün belirince âlemlerdeki zerreler de görünür oldular [2].

Yanaklarının güneşi gölge verince o gölgeden eşya peyda oldu.

Zerre güneşte mevcut olduğu gibi, zerrede de güneş göründü.

Hakikatlerin şekayiki açıldı ve binlerce yüksek serviler gösterdi. O engin deniz dalga ve o dalga da deniz oldu.

Her cüz küllün aynı oldu ve cüz'ler baştan başa küll oldular [3].

XVI

Neredesiniz, neredesiniz, ey hacca giden insanlar! Geliniz, geliniz... Sevgili buradadır [4].

Eğer sureti olmayan sevgilinin suretini görecek olursanız, efendinin de, kölenin de, kıblenin de sizin kendiniz olduğunuzu anlarsınız.

---

[1] **«Mâ zi bâlâîm ü bâlâ mirevîm»**

[2] **«Hurşid ruhet çu geşt peydâ»**

[3] ABDÜRRAHMAN CÂMÎ, bu mealde en güzel rubailerinden birini söylemiştir.

Ger der dil-i tu gül güzered gül bâşî
Ver bülbül-i bîkarar bülbül bâşî
Tu cüzvi u Hak külest eğer rûzî çend
Endişe'i küll pîşe künî küll bâşî

«Eğer gönlünden gülü geçirecek olursan gül olursun; kararsız bülbülü isteyecek olursan bülbül olursun. Sen bir cüzü'sün ve Hak **küll**dür. Eğer bir gün de küllü düşünecek olursan sen de **küll** olursun.» **Molla Câmî** adlı kitabıma bakınız.

[4] **«Ey kavm be hac refte kücâyîd kücâyîd»**

Bu yoldan o eve binlerce defa gidiyorsunuz; bir kere de bu evden onun damına çıkınız.

O çöle erişince ihram bağlayınız ve namus [şöhret] hırkasından tamamiyle kurtulunuz.

O canların Kâbesini görmek kasdediyorsanız o aynanın yüzüne sır vurunuz.

Esrar perdesindeki nikabı çözünüz ve kendinizin ne kral, ne dilenci olmadığınızı biliniz.

XVII

Ey Hakkı arayanlar!.. Onu aramaya ne hacet, aradığınız sizsiniz! [1]. Evde oturmuş kapılara bakıyorsunuz; fakat ev sizsiniz ve evde oturan da Hakdır.

Zat ve sıfatlar sizsiniz. Bazan arş, bazan ferş olan hep sizsiniz.

Siz harfsiniz, harflersiniz; lâkırdısınız, kitabsınız; Cebrail ve peygamberler hep sizsiniz.

XVIII

Ey hoş sadalı ney! Son gönlümü alansın [2].

Sen sıcak demler üflediğin gibi soğuk demler de üflüyorsun. Şüphesiz senin için bağlardan boşalmıştır. Karışık gönülleri ve canları sen boşaltır, teskin edersin.

Senin ressamın, yaptığı resminin içinde nakşolmakla beraber sen, herkese sevgilisinin biçiminde resimler yaparsın.

Ey küll hakikatlerinin sureti! Sen perde de olsan yine neyin içinden şeker gibi çık, görün!

Neyden ateş düştü ve âlemi duman bürüdü. Aşkın nidasını çıkarmakta ateş vardır. Deminde [3] herhalde Tebrizden gelen bir koku olmalı ki, güzelliğinle birçok gönülleri kazanıyorsun.

---

[1] **«Anan ki talebkâr-i Hudâîd Hudâîd»**

[2] **«Ey nây-i hoş nevây ki dildar u dilhoşî»**

[3] Neyden çıkan ses.

XIX

Bu şeklimle ben kime benziyorum acaba? Bir lâhzada peri şeklinde, başka bir anda efsuncu kıyafetinde görünüyorum [1].

İştiyak ateşinde hem mum, hem herşey oluyorum; hem duman, hem ışık, hem dağılmış olan herşey oluyorum.

Bu vak'a karşısında ürküntü içindeyim. Hem aklım başımda yok, hem söz söylüyorum; hem de söylemekte iken aynı zamanda susmakta bulunuyorum ve susanların levhası oluyorum.

Ben acaba keklik ve şahin değil de nasıl bir kuşum? Ne güzel ne çirkinim; ne oyum, ne buyum.

O renge boyanarak renksiz oldum ve o saç kıvrımına asıldım; o mumun pervanesi oldum. Ya Rabbi ne kadar perişanım!

Hem kanım, hem arslanım; hem çocuğum, hem ihtiyar. Hem köle, hem bey; hem oyum, hem bu.

Hem şeker saçan ŞEMS, hem Tebriz memleketiyim. Hem sâki, hem mestim. Hem tanılıp bilinen, hem de gizlenenim.

XX

O kurnaz put her lâhza başka bir şekille geldi, gönül alıp kayboldu [2]. Sevgili her an başka bir elbise ile geldi. Kâk [3] ihtiyar, kâh genç oldu.

Kâh NUH olup cihanı duaya boğdu ve kendisi gemisiyle çekilip gitti.

Kâh İBRAHİM HALİL olup ateşin ortasına atıldı ve ateş onun için gülistan oldu.

Âlemi aydınlatan YUSÜF olup Mısıra gömlek ısmarladı ve YAKUB'un gözüne nûr gibi inip gözünü meydana çıkardı.

Bir zaman bu yeryüzünde gezmeye çıkıp İSA oldu ve dönem dünyaya geldi; Hakkı tesbihe başladı. Her devirde gelip gittiğini gördüğün odur. Nihayet Arap kıyafetinde de gelip cihanın Darâsı oldu.

---

[1] **İn şekl ki men darem ey hûce kira mânem»**

[2] **«Her lâhza beşeklî but-i ayyâr berâmed»**

[3] Aslı gâh olduğu halde Türkçede böyle kullanıldığı için ben de böyle yazdım.

Mensuh nedir, tenasüh ne oluyor! Hakikatte o güzel, kılıç oldu ve ALİ'nin eline düştü ve zamanın katili oldu.

Hayır, hayır. O, yaşayan insan suretinde «ben Hakkım!» diyendi. O, darağacına çekilen MANSUR değildir. Cahil bununla şüpheye düştü.

RÛMÎ [1] küfür sözü söylemedi ve söylemez. Onu inkârdadır sanmayınız.

XXI

Bu yolda gidenlere mahrem oldum. Mukaddes yerde oturanlarla oturdum [2].

Altı cihetin dışında bir gök gördüm ve hemen toprak olup o göğün altına serildim.

Her nefeste Azrail benimle idi. Fakat, ben bundan zerre kadar müteessir değildim. Yüz yüze ölümle cenkleştim ve nihayet ölüm bayramiyle neş'elendim.

Aşkın damarlarında kuruyan kan oldum. Âşıkların gözlerinde şebnem oldum. Bazan İSA gibi bütün lisan kesildim; bazan MERYEM gibi susan bir gönül oldum. Bana inanırsan İSA ve MERYEM hakkında anlatılan bütün şeyler ben oldum.

---

[1] CELÂLÜDDİN RÛMÎ, yani kendisidir. Bu şekilde, şiirlerinde RÛMÎ tahallüs etmesi pek nadirdir. Bu tarzdaki şiirlere mistik edebiyatta **şatb** derler; bazan büsbütün mücerred mefhumlar söylenir ve ekseriya halk arasında küfrâmîz görüneceği için tehlikeli addedilir.

Büyük mutasavvıf ABDÜLKADİR GEYLÂNÎ, [1077 - 1166] nin arapça **Tecellâ habîbî fî merâî cemâlihî** beytiyle başlayan uzun bir şathı bu kabîl şiirlerin en güzellerindendir. Türkçede Bektaşi şairleri arasında şath yazanlara pek çok tesadüf edilir. Ekseriya **gulâtı mutasavvıfe,** yani mistiklerin azgınları arasında câri olduğu gibi, bazan meçhul kimseler tarafından uydurularak tanınmış zatlara nisbet edildiği de çok vâkidir. Kendisinin evvelce Aşilin kalkanı olduğunu iddia eden PYTHAGORAS'ın sözlerine çok benzeyen Alinin kılıcı olmak keyfiyeti ve **Rûmî** mahlası bu şiirin kendisine aidiyetinde beni biraz düşündürüyor. Mevlânâ her vesile ile ve sarih bir surette tenasühün aleyhinde bulunmuştur.

[2] **«Sâlikân-ı râh - ra mabrem şudem»**

XXII

Her ne kadar çenk gibi belim bükülmüş olsa da yine sen **lem-yezel** nayinin sesini benden işit!

Beni ezelden yarattığın zaman aşkım kemalde idi [1]. Ne zemin, ne de dünya varken sen benim duamı işittin. Ne güneş vardı, ne ay. Ne baş vardı, ne de onun külâhı!... Beni aşkın için seçmiş olduklarının içinden seçtin!

XXIII

Akşam namazı vakti herkes çerağ uyandırıp sofra kurunca [2] ben sevgilimin hayaliyle baş başa kalırım ve gamiyle inler ah ederim. Göz yaşlarımla abdest aldığım için namazım böyle ateşîn oluyor. Ezan sesi gelince içimdeki mesçidin kapısı yanar. Kıblemin yüzü nerededir ki benim namazım böyle kazâya kalıyor? Evet, kazâ beni ve seni daima imtihan etmektedir.

Sen söyle, acaba sarhoşların namazı doğru olabilir mi ki, onlar ne zamanı bilirler, ne mekânı! «Kıldığım acaba ikinci rek'at mıdır, yoksa dördüncü rek'at mı; söylemeğe kudretim olmadığı halde acaba ben ne sûre okudum?» diye düşünür.

Hakkın kapısını nasıl çalayım ki, ne elim var ne gönlüm. Ey Allah! Mademki, gönlümü ve elimi sen aldın, bana aman ver.

Namaz kılarken Vallahi rükûum tamam oldu mu, acaba imam falanca mıdır haberim yok.

XXIV

Herkes uyudu. Yalnız gönlünü kaptıran beni uyku tutmadı [3]. Gözüm bütün gece göklerde yıldız sayıp durdu.

Uykum gözümden öyle kaçtı ki, hiçbir zaman gelmeyecek.

Uykum ayrılığın zehrini içti ve öldü!

---

[1] **«Bekemal bûd aşkem zi ezel ki âferîdî»**

[2] **«Çu nemaz şâm herkes binihed çerâg u hânî»**

[3] **«Heme huftend ü men-i dilşudera hâb neburd»**

XXV

Ben ölüp de tabutumu geçirdikleri zaman benim bu cihanın derdiyle uğraştığımı zannetme [1].

Cenazemi görünce: «Ayrılık! Ayrılık!» diye ağlama. Benim sevgilimle kavuşmam asıl o zamandır.

Beni mezara bırakınca: «Veda'! Veda'!..» deme; çünkü mezar bir perdedir ki arkasında cennetlerin huzuru vardır.

Buradan gidişi gördüğün gibi tekrar gelişi de düşün. Güneş ve ay gurub etmekle eksilmezler ki...

Hangi dane vardır ki, toprağa ekilmiş de çıkmamıştır. Niçin insan denilen dâne için de şüpheye düşüyorsun?

Hangi kova kuyuya daldı da dolu çıkmadı? Can YUSÜF'ü kuyudan niçin feryat etmiş?

Burada ağzını kapar orada açarsın... O zaman yersiz olan yerin boşluğunda senin hay ve hûyun yükselir.

XXVI

Kimdir bu, kimdir bu?... Bu kadar süslü ve sevimli olan kimdir bu? [2].

Sarhoş ve koltuğunda nalınları evimize gelen kimdir bu?

Ev ona hayran kaldı. Endişe şaşırdı. Önünde elsiz ayaksız yüzlerce akıl ve can var.

Dudakları lâ'l gibi kızıl olan, hile ile, elinde bir kepçe ateş istemeye geldi. Sevgili acaba kimi yakacak ki?...

Ey âteşin madeni, gel! Bizden neye ateş istiyorsun? Vallahi senin birdenbire buraya gelmen bir kurnazlık ve hile eseridir.

Ey Yûsüf! Kuyunun üstünden senin aksin suya düştü ve o kuyunun suyu senin şevkinle coşup yukarı çıktı.

---

[1] **«Bruz-i merk çu tâbût-i men revan bâşed»**

[2] **«İn kîst in kîst in şîrîn ü zîba âmede»**

Sen şad oldun, şad! Sihirbaz ve üstad oldun. Ankanın önüne çıkan SÜLEYMAN Peygamberin hüdhüdü gibisin [1].

XXVII

Gece yarısı haykırdım: «Gönül evinde kim var?» diye [2].

«Benim, dedi; ay ve güneşi utandıran yüzümle benim!... Niçin bu gönül evi nakışlarla doludur?»

«Ey gül gibi güzel yüzlü, onlar senin akislerindir!» dedim.

«Ya bu, öteki kanlı nakış kimindir?» diye sordu.

«O benim,ayağı çukurda hasta kalbimin nakşıdır!» dedim.

XXVIII

Sevgilinin elçisi olan bahar neş'e içinde geldi [3].

Biz mestiz, âşıkız, humârdayız ve kararsızız...

Bağa doğru çık, gözümün nûru! Çemen güzellerini intizarda bırakma! Gayb âleminden çemenlere garip şeyler iniyor.

Gül senin ayak basman için gülistana gelmiştir. Yüzüne baktığı için diken bile güzel görünüyor.

Ey servi! Susam çiçeği dere kenarında sesini anlatmak için baştan başa dil kesilmiş.

Gonce düğümlenmiş. Düğümleri açan lutfunla açılıp dökülecek...

Ölü tohum canlanıyor: Toprağın sakladığı sır şimdi aşikâr oldu.

---

[1] Mevlânâ'nın çocukluğunda ziyaretinde bulunup **Esrarnâme** isimli kitabını kendisine ithaf eden FERİDÜDDİN ATTÂR, **Mantık-üt-tayr** ismindeki meşhur mistik eserinde remzî bir şekilde bu hikâyeyi anlatır. İran mitolojisinde **Anka** veya **Simurg** denilen mevhum kuşu kendilerine hükümdar yapmak için otuz kuş [farsçası: Sî murg] gidiyorlar ve nihayetinde Simurg'ün Sî murg yani otuz kuştan ibaret olan kendileri olduğunu görüyorlar. Hüdhüd orada **Hacib-i lûtf** yani lûtuf perdedârıdır ki, kralla tebaası olan kuşlar arasında vasıtadır.

[2] **«Bank zeden nîm - şeban kist derin hâne-i dil»**

[3] **«Âmed behâr-ı hurrem u âmed rasul-i yâr»**

Meyvası olan dal sevincinden sallanıyor ve kök, böyle bir şeyi olmadığı için utancından yerin dibine giriyor. Güzel ve bahtiyar dallar ağaçlarda canlanıyorlar...

XXIX

Sarhoşluk, âşıklık ve gençlik gibi bahar da gelip onlarla beraber oldu [1].

Suretleri olmadığı halde hoş bir şekilde resmedildiler. Resmolan hayallere bak!

Gözlerin dehlizlerinden gönüller başka gönüllere koşarlar; suretler gözlerden içeri girerek hakikat olurlar.

Sırlar âşikâr oldu [2] ve bağın içinde kıyamet koptu. Bütün gönüller içerlerindeki o Çin dilberlerini gösterdiler.

Gönlün varsa sen de göster. Ne zamana kadar gönlün çamur içinde gizli kalacak?

Lâle güle her an: «Ne tuhaf! diyor, Nergis yasemine doğru nasıl hayretle bakıyor!»

İki kat bükülmüş menekşe eşi bulunmaz bir müzevvirdir ve onun sırlarını nilüferler bilirler.

Yeşillikler servinin rikâbında yaya yürürler ve gonceler gizlice, gözleriyle canları sıkılmış gibi bakarlar.

Aynaya bakar gibi dere kenarına iğilen söğüt yeşil dalların neler döktüğünü hayretle süzüyor.

Yaratan, bağda mutribleri [3] kuşlardan bir meclis kurdu. Sarhoş ve âşık birisi var; o baş mutribdir ve adına (bülbül) diyorlar ki, gül kendisi ile eğlenirmiş.

Kumru sülüne nerede olduğunu soruyor ve o, cevap veriyor: «Bir yerin ve bir yerde oturanın bulunmadığı taraftayım!...» diyor.

---

[1] **«Mestî ve âşıkî vu civânî vu cins-i în»**

[2] **Kur'anı Kerim,** Sûre CXXXVI âyet 9. **Yevme tubles - serâîr.**

[3] **Musicien** demek.

XXX

Ey âşıklar... Ey âşıklar! Ben rüsva olan bir âşıkım. Aşk başıma düştüğü andan itibaren hayretteyim ve deli gibiyim [1].

Âşıkım, deliyim ve hayretler içinde kalmışım. Orada, burada, her yerdeyim, hem de ne aşağıda, ne yukarıdayım.

Arşta ve kürsüde olan benim, aslâ hata etmeyen benim.

Âlem benimle aydınlandı, âdem benimle tasavvura geldi. Ben hem âlim, hem fâzıl, hem de kadıların kadısıyım.

Oradan çıktığım zaman başım dönüyordu, çıldırmıştım. Oraya döndüğüm zaman ise deliliğim eksilmedi, arttı.

Peyda olup ayağa kalktım, durdum. Ben gizli değilim... Ya sen benden niçin gizleniyorsun? Bana sırlarını söylesene!

Sen ki, gözlerimde görmek kudretisin, beni gözlerimde arasana!

Ben konuşan bülbülüm, kokan gülüm, sevgilisini arayanım ve ben gizli şeyleri ortaya çıkarmak istiyorum.

Ben işi olmayanların işiyim, hasta kalblerin derdiyim, tacirlerin kazancıyım ve benim başım sevdalıdır.

Genç, ihtiyar benim. Güzel, çirkin benim. Süt ve hurma benim. Hem namaza devam eder, hem namazsız otururum. Hem sabahı bilirim, hem akşamla âşinalığım var.

Dünya ve ukba benim. Tûtî ve kumru benim. İn, cin benim ve ben denizlerin incisiyim.

Dağ, sahra, mücevher ve deniz benim. Aşkın ışıklarına bak; dillerde konuşan benim. Sonsuz deniz ve NUH'un gemisiyim. YUSÜF ve İSA, MUSA ve EŞ'İYÂ benim. EYYÛB'a derman ve YAKUB'a can benim. Ben LOKMAN'ın hikmetiyim ve YUNUS ve YAHYA benim. MUHAMMED ve ALİ benim. Kızıl şarap ben, askere sahip olan ben, ve takva şarabı yine benim.

Hem ferman eden, hem fermana uyan, hem can alan ve hem can veren benim. Can bendendir ve ben candanım.

---

[1] **«Ey âşıkan ey âşıkan men âşık-ı rüsvâ sitem»** XX. şiirin haşiyesine bakınız.

XXXI

Bana iyi bak ki, ben mezarda senin mûnisin olacağım [1]. Dükkânların ve evlerin önünden geçirildiğin zaman benim selâmımı mezarında işiteceksin, sana benden haber gelecek.

Benim gözümden hiçbir zaman gizli kalmayacaksın.

Kâh lezzet ve şadlıkla, kâh meşakkat ve füturla sana perde olan vücudunun içinde akıl ve iz'an gibi olan şey benim.

Garip gecede âşina bir ses duyunca bizim rahmetimizin yoluna girer ve kabrin vahşetinden kurtulursun.

Aşk humarı mezarına hediye olarak şarap, sevgili, ışık ve buhurlar gönderir, elimde iz'an çerağını tuttuğum zaman kabirlerdeki ölülerden ne hay ve huylar yükselecek. Hattâ mezarlığın toprakları bile bu gürültülerden, bu kıyamet davulunun sesinden ve ölülerin dirilmesindeki azametten şaşıracaklar.

Kefenini yırtmış ve kulaklarını korku sarmış olan kimse için sûr nefhası önünde beyin ve kulak kalır mı!

Sen o zaman nereye baksan beni göreceksin. Hattâ kendine veya o kargaşalığın içine de baksan yine hep beni göreceksin!

Şaşılıktan kaç, gözlerini iyi görmeğe alıştır. Zira o gün kem göz benim güzelliğimden uzak kalacaktır. Ben insan suretindeyim. Sakın... Sakın bir yanlışlık etme. Ruh çok lâtif ve aşk çok gayretlidir.

Davulları çalınız ve şehirdeki mutriblere doğru gidiniz. Aşk yolunda yetişenlerin tam zuhur zamanıdır.

XXXII

Sonbahar geldi, sonbahar! [2]. Ey bu bağın sahibi! Bak dallara, yapraklar gönül derdine uğramışlar.

Düşün bunu bir kere ey bu bağın sahibi! Dalların feryadlarını işit. Her taraftan binlercesi dilleri olmadıkları halde inliyorlar.

Gözlerin yaşlı ve dudakların kuru olması hiçbir zaman sebepsiz değildir. Gönül derdi olmadan yanaklar safran gibi sararmazlar.

---

[1] **«Bemen niger ki menem munis-i tu ender gor»**

[2] **«Ey bağban ey bağban âmed hazan ender hazan»**

Gam kargası bahçelere ayak bastı. Esef ve sitemle: «Nerede gülistan, nerede?» diye soruyorlar.

Nerede susam çiçekleri ve nesterenler? Serviler, lâle ve yasemin-ler nerede? Çemenlerin yeşil giyinen çocukları nerede? Ah... Nerede erguvanlar, nerede erguvanlar!

Tatlı dilli bülbül nerede, «kû kü!...» diye öten kumru nerede, sanemler gibi güzel tavus nerede?.. Nerede tûtîler, nerede tûtîler!

Bütün ağaçlar dizilmişler ve siyah matem elbisesi giymişler. Yapraksız, çıplak ve bu acı imtihandan ağlıyor, inliyorlar.

XXXIII [1]

Hoş nağmeler çıkaran o tatlı dilli mutrib geliyor [2]. Bütün ruhlar mesttirler. O (can) bir tene bürünmüş geliyor.

Çiçekler gülümsüyorlar. Gül, elbisesini yırtmış. (Adem) tarafından sünbül ve yasemenler geliyor. Çiçeklerin ruhları sonbaharın verdiği uyuşukluktan uyanıyorlar. Baharlarda bütün ruhlar tenlere giriyorlar.

Gayb puthanesinden sanemler çıkıyor; sonbahar o putları kırıp geçirmişti.

Bütün ağaçlar sabrettiler. Ayrılık bir kuyu, sabır da ip gibi idi.

Bahar ve bayramdır; bulut gülsuları serpiyor. Bulutlarda gök gürültüsünden davullar çalınıyor. Türk ve Rum güzellerinin dolaştığı o bahçede (gayb) örtüsünden binlerce Hotan sanemleri çıkıyor.

Arz denilen bu kuyuya düşmüş birçok ruhlar, evvelce yollarını kaybetmiş oldukları halde şimdi vatanlarına geldiklerini sanıyorlar.

Hayat suyuna ermek için karanlık yollardan geçilir ve gül çemenlerde dikenlerin arasından çıkar.

XXXIV

Ağaç yapraklanıp kanadlanabilseydi ne testerenin, ne de baltanın acısını çekerdi [3]. Güneş her gece uçup gitmeseydi hiç dünya seher vaktinde aydınlanabilir miydi?

---

[1] Bu ve müteakip gazeller evvelce neşrettiğim **(Mevlânà)** adlı kitabımda yoktur.

[2] **«An mutrib-i hoş nağme-i şîrin-dehen âmed»**

[3] **«Duraht eğer mutaharrik şudî b-bâl u be-perr»**

Acı sular denizlerden ufuklara doğru buhar olup yükselmeseydi hiç gül bahçeleri yağmurlarla hayat bulur mıydı?

Katreler vatanlarından gidip gelirler. Ve bir sedefe rastlayınca inci olurlar [1].

YUSÜF babasından ağlaya ağlaya ayrılıp sefere çıkmış ve seferde saadet, zafer ve memleketler bulmuştu. MUSTAFA, **Yesrib** (Medine) tarafına sefer ederek müstakbel orduların sultanlığına sahip olmuştu.

Yol yürümeğe takatin yoksa bari kendi içinde sefer et; lâ'l madeni gibi ışık içine işlesin!

Kendinden kendine sefer et; böyle bir sefer toprağı altın yapar. Acılık ve ekşilikten tatlılık tarafına geç! Tebriz'in kendisiyle iftihar ettiği ŞEMS [güneş] de bu tatlılıkları ara. Bütün yemişler güneşin ışığında olgunlaşır ve tatlılaşırlar.

XXXV

Rüzgâr esiyor ve salkımsöğüde dokundukça mütemadiyen: «Hey!.. Hey!..» diyor [2] «Sen ne zamana kadar böyle kaynayıp coşarak raksedeceksin?»

Salkımsöğüt rüzgâra: «Kendine sor! diyor; kışın soğuğundan ölüm haline gelen beni yaşat!»

Vücudumda ayık bir damar bile kalmadı. Ey aşkının sarhoşluğu damarlara ve uzuvlara işleyen!

Masallara ve tarihe ait suallerini ayık olanlara sor! Geçmiş şeyler ve sonraki diriliş nasıl oluyor; ben onu düşünüyorum.

O Türk bana selâm verdi ve: «Kimsin?» [3] diye sordu. Ona: «Sus! dedim; ben ne Key [4] ne ney bilirim.»

---

[1] Fars edebiyatında ve bizde sık sık tekerrür ettiğine göre, Nisan yağmurunun katreleri denize düştüğü vakit, ağzı açık istridyelerin içine girerek orada yavaş yavaş inci haline geldiği zannedilmekte idi.

[2] **«Bâd âmed u bâ-bîd hemî guyed hey hey»**

[3] Aslında Türkçe yazılmıştır:

An Türk selamem kuned u guyed: «Kimsin?»

[4] KEYHUSREV'in kısaltılmış ismidir ve umumî olarak padişahlara verilen lâkap halini almıştır.

MU'TEZİLÎ [1] de: «Ma'dum nasıl şeydir?» diye sordu. Bana göre, kendisinden geçen ve benliğini unutmuş olan bir (şey) dir; kendisini beğenen de (hiçbir şey) dir.

Sevgilinin yanaklarına yakın olmak istiyorsan içini boşaltmayı neyden öğren! [2]

Bahçede seher vakti beni bir düşünce aldı. O bahçe öyle bir bahçe idi ki dünyanın ne dışında, ne içinde idi. Ona: «Sen ne acaip bir bahçesin!» dedim. Bana: «Ne sonbahardan, ne kıştan korkum var benim, dedi; sana bu kadar yakın olduğum halde yine ayın güneşten uzak olduğu kadar uzağım!»

Gözlerin güneşin kaynağını göremiyor. O halde senin için ne güneşin sıcaklığı, ne de kışın soğuğu vardır.

Güneş soluksuz ve heyecansız haykırıyor. Haber veriyor: «Dudaklarını kapat! «Ebced, Hevvez, Huttey...» demekten ne çıkar?» [3]

Kimim ben? Kimim ben? Niçin bir sürü vesveseler içindeyim? [4] Neden oradan oraya sürüklenip duruyorum? Fezalardaki yıldızlardan biri miyim ki burçtan burca geçer, uğursuzluklara ağlar, saadetlere gülerim?

Göklerdeki burçlarda, alçalış ve yükselişlerde bazan rüzgârlarla sürüklenir, bazan da kayıtlarla bağlanırım.

Bazan yanan ateş, bazan coşan sel olurum. Ne asıldanım, ne fasıldanım; hangi pazarlarda satılırım?

Bazan gulyabanilerin yolunu bile keserim. Bazan içi daralmış ve mahzunum. Bazan bu iki halden de uzağım ve en yüksek şeylerden yükseğim.

---

[1] İslâm tefekküründe Rationalist'ler. Etraflı malûmat almak için GOLDZIHER'in **Les Sects et la loi del'Islam** isimli kitabına, İlâhiyat Fakültesi mecmualarına ve HİLMİ ZİYA ÜLKEN'in İslâm Tarihine bakınız.

[2] Kamışın bir musiki âleti olarak kullanılması ve ney haline getirilmesi için içinin boşaltıldığı gibi kâmil insan da içini bütün manevî pisliklerden boşaltmalıdır. Mevlânâ ney'i kâmil insanın sembolü olarak kullanır.

[3] Arap alfabesinin sıra tertibi. Burada kastedilen alel'ıtlak ilim dedikodusudur.

[4] **«Çi kesem men çi kesem men ki besî vesvese - mendem»**

XXXVII

Ateşten bir ağaç gördüm. Bana: «Sevgilim!» diye haykırdı [1]. Ben sanki İMRAN oğlu MUSA idim ve o ateş beni çağırıyordu. Sanki Tîh çölüne girmiş, orada (menn) ve (silvâ) yı [2] tapmış, kırk sene MUSA gibi bu çöllerde dolaşmıştım.

Denizi ve gemileri bana sorma; gel de acaipleri gör! Ben bu kuru yerlerde nasıl gemiler gezdiriyorum.

Ben bazan taş, bazan demirim. Bazan da baştan başa ateşim. Bazan sıkletsiz terâzi, bazan da terâzinin sıkletiyim.

XXXVIII

Ben tarabım; tarab benim. Zühre benim nağmelerimi çalar. Âşıklar arasından aşk bana cilve eder [3].

Aşk mestliktir ve hoştur. Kendisinden geçme, karmakarışık olma demektir. Aşk bütün âşıklara yaptığı gibi benim sevgimi de fâş ediyor.

O naz canıma işliyor. Yüzümde onun verdiği solgunluğun izleri var. Bununla beraber bulunduğum yere bu dönen gökler bile gıpta etmektedir.

Kendi başımın derdine düştüm. Yavaş yavaş vücudumu bırakıyorum. Fâni oluşumun debdebesi zerre zerre çalınıyor.

XXXIX

Dalında açılan gül gibi gülümsedik. Canlar bağışlayan ONA canımızı verdik [4].

İnsan hilkatin rahminden iki kere doğar. İkinci gelişimizde biz bu dünya annemizden doğduk.

Sen henüz bir ceninsin ve bizi görmüyorsun. Ancak doğup gözleri açılmış olanlar bizim ne olduğumuzu bilirler.

---

[1] **«Dırahtî âteşin didem nida âmed ki cânânem»**

[2] İsrail oğullarının Mısırdan çıkışları sırasında Peygamber MUSA ile düştükleri Tîh sahrasında bulup yedikleri ni'metler.

[3] **«Men tarabem tarab menem zühre zened nevâ - yi men»**

[4] **«Hemcü gıl hande - zenan ez ser-i şâh uftâdîm»**

Bir zindandan hiç dışarıya çıkmamış olan kimse hiç bu dünyanın nasıl olduğunu bilir mi?

Sen bizi aklından geçirmeden hayallere dalmışsın. Biz ne hayalleriz, ne suret... Ne de rüzgârlarla sarsılan yaprak!

Bizi ararsan sevinçlerin içinde ara! Biz sevinçler diyarında haz ve saadet içinde oturuyoruz.

Ölmek veya yaşamak... İkisi de bizim için birdir. Acemiler gibi endişede değiliz. Ve kazaya boyun eğiyoruz.

Birden bine kadar hayalinden neyi geçirirsen geçir, onlar hep sayı ile mukayyettir. Biz ise bütün o adetlerin dışındayız.

XL

Burada gizlenmiş birisi var; eteğimi tutuyor. Kendisini gizlemiş; beni öne sürmüş [1].

Burada gizlenmiş birisi var. Can gibi. Hattâ candan da güzel.. Bana bir bahçe gösteriyor ve sayvanımı kaplıyor.

Burada gizlenmiş birisi var. Gönlümden geçen hayal gibi gizli.. Ama yüzünün nuru bütün vücuduma aksediyor.

Burada gizlenmiş birisi var. Şeker kamışında şekerin gizlendiği gibi gizlenmiş. Tatlı bir şekerci dükkânımı zaptetmiş.

O öyle gözbağcı bir büyücüdür ki kimsenin gözleri onu görmemiştir. O öyle ölçülü bir tüccardır ki... Ama benim ölçülerimi de almış...

Gülbeşeker gibi birbirimizin içinde yoğurulmuşuz. Ben onun huyunu almışım, o benimkini...

Dünyanın bütün güzelleri gözüme görünmüyor. Bak! Onun hayali nasıl kirpiklerimi yakalamış..

Gönlü hastalanan ben hiç kimseden bir derman bulamadım. Şimdi anladım ki meğerse o dert benim dermanımmış.

Ümitsizlik denizinde kendinden ümidini kesersen bu denizden başını çıkarır mercanlarını elde edersin.

Suret tılsımını boz da can gözünü aç! Saltanatımın nasıl şarkı, garbi kapladığını gör!

---

[1] **«İnca kesist pinhan daman-i men girifte»**

Bak, gayb âleminin sâkisi meydana çıkmış selâm veriyor. Ahdimi tutarak kadehe şarap döküyor.

Can göğündeki Tebrizli ŞEMS'i gör. Yüzünün ışığı nasıl bütün dünyamı kaplamış.

XLI

Ey can. Bu toprak perdesiyle örtülmüş gizli bir yaşama vardır. (Gayb) âleminde gizlenmiş yüzlerce YUSÜF gibi güzeller var... [1].

Bu ten sureti gider ve o can sureti gelir. Eğer bu günün zevkine varmak istersen her gece kendini yokla. Tenin ölü gibi yattığı halde canın nasıl Rıdvân bahçelerinde uçar.

Bir âşık ölmek üzere idi. Orada bulunan birisi sordu: «Ölüm halinde iken nasıl gülebiliyorsun?.» dedi.

«Uçuyorum ben... Şimdi benim her tarafım ağız olmuş gülüyor. Yüzlerce ölülerle beraber gülüyoruz. Dudaklardaki tebessümden başka bir gülüşle gülüyoruz.»

Ölürken gülmeyene mum deme. Aşk yolunda mum gibi eriyenlerdir ki dağıldıkları zaman amber kokusu yayarlar.

Ey güzel sesiyle meşhur olan! Sana lâyık olan candır. Sen sevgilinin mutribisin. Nasıl oluyor da böyle ekmek peşinde dolaşıp duruyorsun? Kim senin için kesesini açmaz? Kim sana hırkasını atmaz?

Kim Hakkın kesesinden ümidini keser? Bu dünyanın yüzlerce ışıklar içinde pırıldaması ve denizlerin parlak mücevherlerle dolu olması hep Hakkın kesesindendir. Ekmek o sofranın ancak kırıntısıdır ki zaman onu kolayca hasıl eder ve saçar. Zamanın hazırladığı o ekmeği bırak da sana hazırlanan o sofraya git!

---

[1] «Der perde-i hâk ey can ayşîst be pinhânî»

b) Rubailerden

I

Bu gece bana benzeyen bir arkadaşla beraberdim. Çemenlerin üstünde meclis kurmuştuk.

Orada kadeh, şerâb, meze, ışık, mutrib... Hepsi vardı... Keşke yalnız sen olsaydın da bütün bunların hiçbiri olmasaydı [1].

II

Ne ben benim, ne sen sensin; ne sen bensin.

Hem ben benim, hem sen sensin; hem sen bensin.

Ey Hotan güzeli! Ben seninle o hâle geldim ki sen ben misin, yoksa ben sen miyim? diye yanılıyorum [2].

III

Sevgilimle bir gül bahçesinden geçiyordum. Farkında olmadan bir güle bakıp dalmışım.

Sevgilim bana:

— Yazık!. dedi, yazık... Yüzüm bu kadar yakınında da sen hâlâ güle bakıyorsun [3].

IV

Biz şarabsız ve kadehsiz olmaktan hoşnuduz. Bizim için iyi de kötü de deseler hoşnuduz.

---

[1] **«İnşeb menem u yekî harîf-î çu menî»**

[2] **«Nî men menem û nî tu tuî nî tu menî»**

[3] **Bâ yâr be gulzâr şudeın rehguzerî»**

Bizim için: «Sizin sonunuz yok!» diyorlar; biz sonumuz olmamaktan da hoşnuduz [1].

V

Dün akşam onu bir toplantıda görmüş ve kucaklayamamıştım.

Ona gizli bir söz söylemek bahanesiyle yanağımı yanağına sürdüm [2].

VI

Bağa geliniz. Yeşil giyinenlere bakınız! Her köşede bir çiçekçi dükkânı var.

Güller gülerek bülbüllere diyorlar ki:

— Susunuz; ve susarak seyrediniz! [3].

VII

İşte bahçe, bahar ve yüksek serviler, ey ruhum! Biz yine buralara gitmeyelim, ey ruhum!

Nikabını aç ve arkana at. Şimdi ev tenha ve seninle ben varız, ey ruhum! [4].

VIII

Bir zamanlar çocuktuk; şimdi üstad olduk. Bir zamanlar dost yüzü görmekle şâd olduk.

Maceramızın sonu ne oldu, dinle: Bulutlar gibi geldik ve rüzgârlar gibi geçip gittik [5].

---

[1] **«Mâîm ki bî bâde vu bî câm hoşîm»**

[2] **«Der encumenî nışeste dîdem dûşeş»**

[3] **«Der bâg âyîd u sebzpûşan nigerîd»**

[4] **«Bâgest u behar u serv-i âlî ey cân»**

[5] **«Yekçend be gudekî be - ustâd şudîm»**

IX

Ey gün yüksel! Zerreler raksediyor. Ruhlar vecd içinde başsız ayaksız raksediyor.

Bu gök kubbesindekiler hep (O) nun için raksediyor.

Gel! Senin kulağına onların böyle raksederek nereye gittiklerini söyleyeyim [1].

X

«Altı bucakta da bütün ALLÂH'ın nuru vardır» dediler. Halktan bir ses yükseldi:

— O nur nerededir?

Yabancı sağına, soluna, her tarafına baktı; göremedi. Bir ses yükseldi:

— Bir an sağsız ve solsuz bak! [2].

XI

Başkalariyle sohbet ve lâtife etsem de yemin ederim ki gönlümde senin mahabbetinden başkası yerleşmez.

Güneş battığı zaman insan nasıl güneş yerine önüne bir kandil koyarsa ben de öyle yapıyorum [3].

XII

Gönlümden senin yâdını ederek sofraya oturdum ve kadehi sâkînin elinden alarak attım.

Oradan dalgın bir halde kalktım. Ne ayık, ne sarhoştum. Kulaklarıma:

— Deli olmuş!

diye bir ses geliyordu [4].

---

[1] **«Ey rûz berâ ki zerrehâ raks kuned»**

[2] **«Guftend ki şeş cihet nûr-i hudâst»**

[3] **«Ger bâ digerî mecîis mîsazem u lâg»**

[4] **«Dil yâd-i tu kera çun be - işret binşest»**

XIII

Gül gizli bir bahçedir ki onda ağaçlar saklanmıştır. Onun binlerce benzeri vardır da yine bir tektir.

Uçsuz bucaksız bir umman vardır. Onun dalgalarından yüzlerce dalgalar yüzlerce ruhun içinde çalkalanmaktadır [1].

XIV

Gönlün bir mağaraya benzer. O mağaranın içinde gayet acaip bir pazar kurulmuştur.

O pazarda herkes sevgilisini alıp bir kenara çekilmiştir. Fakat bu sevgili görünmez, garip bir sevgilidir [2].

XV

Âlemde bir parça ekmeği, oturacak bir deliği olan o kimse — ki ne kimseyi arar, ne de kimse onu ister — şâdolsun!

Onun kendine göre ne hoş bir âlemi var! [3].

XVI

Yarın mahşere hesap korkusu ile yüzleri sararmış bir sürü kadın erkek gelir.

Ben orada aşkını tutup önüme koyarım ve:

— Hesabını bundan sorunuz! derim [4].

XVII

Ben dağım; sözüm sevgilimin sadasıdır [5].

Ben nakşım, beni nakşeden sevgilimdir.

Ben, kilide sokulan anahtar gibiyim; zannediyor musun ki, sözüm benim sözümdür!

---

[1] **«Gul bag-i nihânest u dirahtan pinhan»**

[2] **«Mîdan ki derûn-i tû misâl-î gârîst»**

[3] **«An kes ki zi çerh nîm nânî dâred»**

[4] **«Ferda ki be mahşer âyed zen u merd»**

[5] **«Men gûhem u kal-i men saday-i yârest»**

XVIII

Bugün her günkü gibi harabım, harap... [1]. Kıyamet gününe kadar [gam] selinden kurtulamıyacağım galiba!

Gece ay ışığı geldi ve uykunun boynunu vurdu. Ay ışığı kan dökmekten korkar mı!

XIX

Yanımıza defsiz gelme [2]; bizim düğünümüz var. Kalk davulları çal! Mansuz biziz.

Biz sarhoşlarız; fakat üzümden olan şaraptan değil!

Bizim için ne düşünüyorsan ondan uzağız biz.

XX

Bu gün semâ' var, semâ' var, semâ' var [3]. Nur var; ışık var, ışık var, ışık var.

Bu aşk bir meta'dır; akla veda var, veda var, veda var.

XXI

Semâ' askerlerinin başı her gün sabâ rüzgârı gibi semâ' gülistanına gelir [4].

Tûtî ve bülbül kendi âlemlerinde meşgul olurlar. Ve her ağaç semâ' meyvalariyle dolu olarak sallanır.

XXII

Aşkının her savmaada [5] mestliği var [6]. Putların satıldığı pazarda senden kırılmış putlar var.

---

[1] **«İmruz çu her ruz harabîm - harab»**

[2] **«Bî def ber-i ma meya ki men der sûrim»**

[3] **«İmruz sima'ast-ü sima'ast-ü sima»**

[4] **«Her rûz biyayed an sipehdar-ı sama'»**

[5] Savma'a müslümanların ve daha çok hıristiyanların tekke ve manastır gibi tenha bir yerdeki binaları.

[6] **«Aşk-i tu beher savma'a mesti dared»**

Gamının eli iki âleme de uzanıyor. Hakikaten gamının eli ne uzunmuş.

XXIII

Bu gece benim gibi olan her yanık gönül, Zühre yıldızı gibi musikinin dostudur [1].

Dudaklarını arzulamakta canım ağzıma geldi. Sus! Bu gece nasıl bir gecedir, Allah bilir!

XXIV

Havada ve âlemlerde bulunan her zerre bizim için gül ve koku bahçesidir [2].

Her ne kadar altın bir madenden çıkarsa da onun tılsım olan her katresinde bir umman vardır.

XXV

Su ve kilden yaratılmış sevgilisi olan kimse bir gün onun visaline ermekle karar bulur.

Su ve kilden dışarı çıkan kimse ne kadar nadirdir ve onun sevgisi de ne gariptir!... [3].

XXVI

Ne zaman olmalı, ne zaman olmalı, ne zaman olmalı? [4].

Şarap olmalı, şarap olmalı, şarap olmalı...

Ben olmalıyım, ben olmalıyım, ben olmalıyım...

O olmalı, o olmalı, o olmalı!..

---

[1] **«İmbeş her dil ki hem çu men der talebest»**

[2] **«Her zerre ki der hevâ vu der hâmûmet»**

[3] **«Ankes ki zi âb u kil nigârî dâred»**

[4] **«Key bâşed u key bâşed u key bâşed u key»**

XXVII

Ölürsem, ölümü götürüp sevgilime bırakınız [1].

Ve eğer eğer solmuş dudaklarımı öptüğü zaman dirilirsem buna şaşmayınız.

XXVIII

Tanbur: [2] **(tentenen)** diye inlemeğe başlayınca başı ve ayağı olmıyan gönül zencirden boşanır.

Onun yolunda gizlenen birisinin avazı: «Ey yolda kalmış olan, gel!..» der [3].

XXIX

Göklerden mücevherler döküldükleri zaman her zerre aslına doğru kalkıp gider. O rüzgârdan heves rüzgârı eser ve zerre onunla güneşten müstağni kalır [4].

XXX

Evvelce yüzüm sarı ve gönlüm kan içinde idi.

Aynı elbiseyi giyen gönlümün yoldaşı MECNUN'du.

Şimdi de o suret ve kaide baki; fakat öyle bir şey oldu ki, bütün bunlar benden aşağıda kaldılar [5].

XXXI

Senin yüksekliğin benim boynumu yükseltti. Aşkınla biri bin yaptım.

---

[1] **«Ger men bi murem biyârîd şumâ»**

[2] Tanbur, Türklerin en çok sevdikleri bir sazdır. Bu enstrüman hakkında merhum hocam RAUF YEKTA'nın **La Musique Turque'de** dört sahifelik uzun bir bendi vardır. Fazla malûmat almak için buraya müracaat olunması.

[3] **«Tanbur çu ten tenen âmed be-mevâ»**

[4] **«An dem ki zi eflâk guher rîz kuned»**

[5] **«Evvel ki ruham zerd ü dilem pür hun bûd»**

Sen, kendin olduğun müddetçe içinde dolaşırdım; sen ben olunca da kendi kendimi dolaşıyorum [1].

XXXII

Ey cihanları dolaşan safa insanları! Bir put için neden bu kadar hayransınız?

Bu âlemlerde aradığınız şeyi bir kere de kendinizde arayınız ki aradığınız sizsiniz! [2].

XXXIII

Bizim peygamberimizin yolu aşk yoludur.

Aşk annemizdir. Biz aşktan doğduk.

Bizim annemiz çadırımızda gizlidir ve örtülmüş tabiatımızda saklıdır [3].

XXXIV

Kötü huyun rehber oldukça bahtının açılacağını sanma!

Sen sabah olduğu halde uyumaktasın, ömrünün gecesi ise ne kadar kısa!

Uyanacağın zaman korkuyorum ki kıyamet sabahı olacak... [4].

XXXV

Kimin göğsünde zerre kadar yürek varsa, onun seni sevmeden yaşayabilmesi müşküldür.

O kimse senin saçların gibi düğüm düğüm zincirlenmiştir.

Asıl divane akıllı olduğunu söyliyendir [5].

---

[1] **«Ez kadd-i tu meu bulend kad mikerdem»**

[2] **«Ey ehl-i safâ ki der cihân gerdânîd»**

[3] **«Aşkest tarîk-i râh-i peygamber-i mâ»**

[4] **«Tâ rehber-i tu tab' bed - âmûz buved»**

[5] **«Der sîne-i her ki zerre-î dil bâşed»**

XXXVI

Bu peşrevin [1] ruhu ön sıradadır [2]. O, senin bir deniz ve cihanın sana nisbetle avuç içi kadar küçük olduğunu o bilir.

O, aşkın verdiği sarhoşlukla dikkatsiz ve mest... raksediyor.

Bu nasıl bir gecedir ki her taraf nây ve def olmuş?..

XXXVII

Ne zamana kadar def gibi elinin sitemlerini göreceğim?

Ne zamana kadar rebab gibi gamının mızrabiyle inleyeceğim?

Bana: «Çenk gibi, göğsüne sürünüp seni okşuyorum!» dedin.

Nefeslerini yutmak için ben bir nây olmak isterdim [3].

XXXVIII

Sesin gönlümüzün istediği gibi olsun; sabah akşam şâdolsun ve söylesin!

Sesin hasta olursa biz de hastalanırız.

Sesin şeker çiğnemiş nây gibidir [4].

XXXIX

O gönülü ben kendimdir sanıyordum. Vallahi hiç kimseye vakfetmiş değildim.

O gönül şimdi beni bırakıp sana gitti. Sevgilim; benim hoş tuttuğum gibi, sen de onu hoş tut [5].

---

[1] Peşrev (önde giden) demektir. Klâsik Şark konserinin ilk parçasına derler. Umumiyetle dört kısımdan ibarettir ve yalnız enstrümanlarla çalınmaya mahsustur. 1912 de çıkan **Revue Musicale**'lerde PERE THIBAUD'nun etraflı bir makalesi vardır.

[2] **«İn pîşrevî ki cân-i o pîş-i safest»**

[3] **«Tâ çend çu def dest-i sitemhât horem»**

[4] **«Avâz-i tura tab'-i dil-î mâ bâdâ»**

[5] **«An dil ki men ân-i men pindâştemeş»**

c) Mesnevî'den parçalar

I

(Mesnevî'nin başlangıcından) [1]

Nâyin ayrılıklardan nasıl şikâyet ederek neler hikâye ettiğini dinle:

«Beni kamışlıktan ayırdıklarından beri feryadımdan erkek kadın ağlamaya başladı.»

«İştiyak derdini anlatabilmem için parça parça olmuş bir yürek isterim.»

---

[1] XVII nci asrın sonu ve XVIII inci asrın başlarında yetişen ve İrana ve Macaristana seyahatler yaptıktan sonra [1738 H. 1151] de vefat eden İstanbullu şair SÜLEYMAN NAHİFÎ Mesnevî'nin altı cildini de tamamiyle ve nazmen Türkçeye terceme etmiş, ve bir asır sonra Kırımlı şair ve müfessir İSMAİL FERRUH EFENDİ [vefatı 1840] Mevlevilerce kabul edilmeyen yedinci cildi de terceme etmiş ve her yedi cilt, 1852 de Mısır Bulak matbaasında basılmıştır. NAHİFÎ'nin tercemesi sade ve cazip bir üslûptadır ve metne uygundur:

Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede
Der kamışlıktan ayırdılar beni
Nâlişim zâr eyledi merd-ü-zeni
Şerha şerha eylesün sinem firâk
Eyleyim tâ şerhi derdi iştiyâk
Her kim aslından ola dûr ü cüdâ
Rûzgârı vaslı eyler mukteda
Ben ki her cem'iyetin nalânıyım
Hemdemi hoşhal ü bed halânıyım
Her kişi zu'munca bâna yâr olur
Sohbetimden talibi esrâr olur
Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dûr
Lik yok her çeşm ü gûşâ feyzü nûr ilh...

«Aslından uzak kalan vuslat zamanını tekrar arar. Ben her cemiyette ağladım. Halleri iyi veya fena olanlarla arkadaş oldum. Herkes kendi zannınca bana dost oldu; fakat benim içimden sırrımı aramadı.»

«Sırrım feryadımdan uzak değildir. Fakat her göz ve kulakta onu anlayacak nur yoktur.»

«Ten candan ve can tenden gizli değildir; fakat herkese canı görmeğe izin yoktur.»

Bu neyin sesi ateştir, rüzgâr değildir; bu ateşi alanmayan yok olsun!

Aşkın ateşi neye, coşması şaraba düştü.

Ney, sevgilisinden ayrılan herkese dosttur. Onun perdeleri perdelerimizi yırttı.

Ney gibi hem zehir, hem panzehiri kim görmüştür, ney gibi iştiyaklı bir dostu kim görmüştür?

Ney kan dolu olan yolu, MECNUN'un aşk hikâyelerini söyler.»

Bu akıla mahrem olan bîhûş olanlardan başkası değildir; dili arayan kulak olduğu gibi...

Gamdan günlerimiz vakitsiz geçti. Ne zararı var. Yalnız sen kal, ey senden temiz kimse olmayan; sen geçip gitme!..

Balıktan başkası suya kandı. Rızkı olmayana gün uzun gelir.

Sözün kısası olgun insanın halini ham olanlar anlayamaz.

Kayıtları kır, azad ol çocuğum! Ne zamana kadar altın ve gümüşe bağlı kalacaksın? Denizi bir bardağa dökecek olsan bile bir günlük kısmet kadarı çıkar, fazlası dökülür.

Harislerin gözlerinin çanağı dolmadı. Sedef kanmayınca inci ile dolmaz. Aşktan kimin elbisesi yırtıldı ise o kimse hırs ve ayıplardan tamamiyle temizlenmiştir.

Ey sevdası hoş olan aşkımız! Ey bütün illetlerimizin tabibi!.

Ey kibir ve şöhretimizin devası, ey bizim EFLÂTUN ve CALİNOS'umuz [1], sen şâd ol!.

Topraktan olan cisim aşktan göklere yükseldi; dağlar oynadı ve

[1] GALIEN [131 - 210] meşhur Yunan teşrihçisi.

sür'atle hareket etti. Aşk SÎNA dağının canı oldu ve dağ mestoldu ve MUSA düşerek bayıldı.

Eğer dost bir dudakla birleşse idim söyliyecekleri ney gibi söylerdim.

Dili ve sözü bir olandan uzak olan her kimin yüz dili bile olsa, o yine dilsiz sayılır.

Gül gitti ve gülistan geçti; bundan sonra bülbülün sergüzeştini dinleyemiyeceksin!

Herşey sevgilidir ve âşık perdedir. Diri olan sevgilidir ve âşık ölüdür.

Âşık, aşktan perva etmedikçe kanadsız bir kuş gibidir, vay onun haline!

Sevgilimin nuru rehber olmadıktan sonra aklı nasıl rehber edebilirim?

Aşk bu sözden dışarı çıkmak istiyor. Gammaz olmıyan, hakikati olduğu gibi yüze vurmayan ayna nerede görülmüştür?

Yüzünden pas kalkmadığı için canının aynası içine aksedeni göstermez.

II

SENAÎ'nin iki beytinin tefsiri [1]

Gayb âleminin bulutu, suyu, göğü ve güneşi başkadır.

Onlar yalnız Hakkın hâslarına görünür. Başkaları tekrar yaradılmaktan [2] şüphededirler. Beslemek için yağmur olduğu gibi berbad etmek için de yağmur vardır. Baharlara ait olan yağmurun faydası çok tuhaftır; sonbaharda olan yağmur ise sıtma gibidir. Bahara

---

[1] Hakîm SENAÎ Selçukîlerin muasırı olan [IX uncu asır] büyük mistik İran şairlerindendir. CF. F. - G. BROWNE. o. c. II. S. 317. sqq. Mevlânâ üzerindeki tesirinden bahsetmiştik. Yukarıda tefsir edilen beyitler şudur:

Âsümanhaset der vilâyet-i can ☆ Kâr fermay-i âsüman-ı cihan
Der reh-i rıh pest u bâlâhâst ☆ Gûhhây-ı bulend u deryâhâst

«Can vilâyetinde gökler vardır ki, onlar bu gördüğünüz göklere emreder. Ruh yolunda alçak ve yüksek yerler ve yüce dağlar ve denizler vardır.»

[2] **«Bel hüm fî lebsin min halkin cedîd»** L inci sûre 14 üncü âyet.

mahsus yağmur okşayışlarla yeri besler. Sonbaharda düşen yağmur herşeyi sarartır ve çürütür. Bunun gibi kışın ve rüzgâr ve güneşin de türlü türlü olduğunu bil ve ipuucunu ara, bul! Böylece gayb âleminde neviler vardır, orada ziyan, faide, zahmet ve meşakkatler bulunur. Abdal'ın [1] nefesi o bahardandır; ondan, gönülde ve canda yeşillikler biter. Bahar yağmurunun tesiri ağacadır; onların nefeslerinden bahtları açılır. Bir yerde kuru bir ağaç varsa onun ayıbını cana can katan rüzgârdan bilme rüzgâr kendi işini görerek esmiştir. Hakikî ruhu olan ise rüzgârın faydasını bütün ruhiyle kabul etmiştir.

III

Biz çenk [2] gibiyiz ve sen bizi çalansın, inlemek bizden gelmez. Bizi inleten sensin [3]. Biz nây [4] gibiyiz ve bizdeki ses sendendir. Biz dağ gibiyiz ve bizdeki sada sendendir.

---

[1] MOLLA CÂMÎ'nin **Nefehat-ül-üns**'ünde mistik mertebelerin **hierarchie**'lerine dair geniş ve uzun malûmat vardır. Türk mistikleri arasında: **(Üçler, Kırklar, Yediler)** diye anılan ve âlemin idareleri kendilerine verilmiş olan mertebe sahiplerinden **(Yediler)** bu **bedel**'lerdir ki, arapça kaidesine göre cemilenince **abdal** olur. ALLAH dünyayı yedi iklime taksim ettiği gibi her iklime de bir bedel nasbetmiştir. Fazla malûmat için **Molla Câmî** adındaki kitabıma müracaat ediniz.

[2] CL. HUART, **Musique Persane [Encyclopédie de la Musique]** Paris 1922. [Sahife 3074] de. Çenk için: «İranda artık kullanılmayan bir Harpdır. Kaç telden mürekkep olduğu bile meçhuldür. XVII nci asrın ortasında Afganistan şehirlerinden Heart'da kullanılmakta idi» diyor. Merhum hocam RAUF YEKTA **La Musique Turque**'de **[Encyclopédie de la Musique]** Paris 1922 [S. 3013]: «Avrupada bugün **Harpe** ismiyle tanınan eski bir musiki âletinden başka bir şey değildir. Türklerin Harpı 24 telden ibarettir» diyor.

[3] **Mâ çu çengim ü tu zahme mîzenî ☆ Zâri ez ma ni tu zârî mîkunî** ilh...

[4] Son zamanlarda nısfiye ile neyin birbirine karıştırıldıklarını görüyorum. Bu enstrüman hakkında etraflı malûmat almak için **Encycl. de la Musique.** V inci cildinde 3018 - 3020 sahifelerine müracaat ediniz. Ney, Mevlânâ'nın çok sevdiği bir saz olduğu için, sonra hemen hemen Mevlevîlere inhisar etmişti. Zamanımızda Mevlevîlere hâs bir tarzda çalan eski Galata Mevlevihanesi baş neyzeni merhum hocam EMİN EFENDİ idi. Değerli talebesi ressam HALİL DİKMEN onun yerini almıştır. Neyin nevileri **Mansur Ney, Şah ney, Davudî ney, Bol ahenk ney, Kız ney, Müstahsen ney, Sipürde ney**'den ibarettir.

Biz şatranç gibiyiz, galip ve mağlûp olmakta galibiyet ve mağlûbiyetimiz sendendir; ey sıfatları hoş olan kimse!

Biz kim oluyoruz ki sana meydan okuyalım, ey canımıza can olan. Biz hiçiz ve ademleriz, varlıklarımız da ademdir. Sen ise fâni gibi gözüken mutlak vücudsun.

Biz arslanlarız, fakat bayraklardaki arslanlardan... [1]. O arslanlar rüzgârla kımıldanır gibi görünürler. Orada, görünmeyen rüzgârdır. O rüzgâr hiçbir zaman eksik olmasın!

Bizim rüzgârımız ve varlığımız senin vergindir. Bizim varlıklarımız bütün senin icadındır.

Sen yoka varlık lezzeti tattırdın, ademi kendine âşık ettin.

Nimetlerinin lezzetini bizden esirgeme, bizden şarabının kadehini esirgeme!.. Esirgeyecek olursan kim bulabilir onları? Bir resim, ressamiyle nasıl cenkleşebilir!

Bizim kusurumuza bakma, kendi cömertliğine bak.

Biz yoktuk, darda kalmamız ve isteğimiz yoktu; böyle iken senin lûtfun bizim söylemediğimiz duayı işitirdi. Ressamın önünde resim, anasının karnındaki çocuk gibi âciz ve bağlıdır. Gergefin iğnenin önünde âciz olduğu gibi, bütün âlemin çadırı yaratma kudreti önünde âcizdiler.

Onun nakşı bazan şeytan, bazan âdem yaptı. Bazan sevinç, bazan gam nakşetti. Nakşın eli yoktur ki istememek için elini sallasın, dili yoktur ki bir şeyin zararı veya faydası için söz söyleyebilsin. Sen Kur'anda bu beytin tefsiri oku; Allah Kur'anda: «Attığın zaman sen atmadın!» [2] diyor.

Biz oku çekip atsak da okun uçup gitmesi bizden değildir. Biz yayız ve oku atan Allah'dır. Bu CEBRAİL'den değil, Cebbar olan Hakkın mânasındandır.

---

[1] İran bayraklarındaki **Şir ü hurşid**'in Selçukilerden kalma olduğu gözüküyor.

[2] **«Ve mâ remeyte iz remeyte ve lâkinn'Allâhe remâ»** VIII inci sûre 17 nci âyet.

«Onları öldüren siz değilsiniz. Sen taş ve toprak attığın zaman onu sen atmadın.» Bu âyet de mistiklerin çok kuvvetle istinad ettikleri âyetlerden birisidir.

Bizim dinlememiz ıstırarımıza, utanmamız irademize delildir. Eğer ihtiyarımız olmasaydı bu utanmamız olur muydu?

Üstadların şakirdlerini menetmeleri; tedbirlerden fikri çevirmeleri nedendir? Zincirle bağlı olan kimse nasıl sevinebilir, hapiste esir olan nasıl hür olur?

Nebîlere âhiret ihtiyarî olduğu gibi, cahil kimselere de dünya işi ihtiyarîdir. Zira her kuş kendi cinsinin tarafına uçtuğu gibi ten kuşu da canın arkasından ileri doğru uçar. Zindandakilerin cinsinden olan kâfirler dünya zindanından hoşlanırlar. Yüksek asla mensup olan nebîler ise can ve gönülle yükseklere giderler.

IV

Allah, Azrail'e dedi ki: «Asıl olan beni bilen; ortada seni nasıl görebilir?» [1].

Her ne kadar avamdan gizlenmişsen de parlak görenlerin önünde de [bazan] perdesin!

Eceli tatlı görenlerin bakışları sarhoştur. Onlara tenin ölümü acı gelmez. Onlar bu kuyunun zindanından çayıra çıkarlar. Karışık ve zahmetli cihanın gamından kurtulurlar ve hiç kimse hiç olan şeyin kaybolmasından ağlamaz.

Birisi zindanın burcunu kırsa, zindanda bulunan mahbusun kalbi bundan hiç kırılır mı? O kimse bu mermer taşı kırınca zindandakinin ruhu hapisten kurtulur. Hapisten kurtulduğu halde hiç: «Bu kırılan ne güzel bir mermerdi!» der mi? O kimsenin burcu kırarak zindanda olan mahbusu kurtardığı için o mahbus: «Bu burcu kıranın elini kırmalı!» diye saçmalar söyliyebilir mi? Böyle sözü ancak hapisten darağacına götürülen kimse söyler.

O kimseye ölüm nasıl acı gelebilir ki yılanların zehri olan yerden çıkarılıp şeker bulunan tarafa götürülüyor, can ve beden kavgasından kurtulup gönül kanadlariyle elsiz ayaksız uçacak. Tıpkı zindanda mahbus olanın geceleri uyurken rüyasında Gülistanı görmesi gibi... O mahbus: «Allahım! Beni yine ten hapsine götürme de ben

[1] **«Guft Yezdan an ki bâşed asl dan**
Pes tura key bîned û ender miyân»

bu Gülistanda zevk ve safa edeyim!» der. Ve Allah ona der ki: «Duan kabul oldu. Artık bedene gitme!» Allah her işte doğruyu bilir. O mahbus ki ten kuyusunun dibinde zincirlerle bağlanmıştı, hiç uyanmanın hasretini çeker mi?

Öldüğün zaman halk: «Filân miskin öldü!» der; sen ise hal lisanınla: «Ben diriyim, ey gafiller!» dersin, benim tenim her ne kadar başka tenler gibi toprak altında yatıyorsa da gönlümde yedi cennet açılmıştır. Canım gül ve nesrin içinde uyuyorken tenim gübre içinde olsa da ne ziyanı var! Uyumuş canın, bedenden haberi olur mu? O beden ister gülşende yatsın, ister külhanda!

Sâf renkli cihanda can nâra atarak: «Ne olaydı kavmim beni bileydi!» [1] der.

Eğer can bu bedensiz yaşamıyacaksa, âlem kimin sarayı olurdu? Canın bedensiz dirilmiyecek olsaydı (gökte rızkınız vardır) sözü [2] kime ait olurdu?

V

(Herkesin hareketi oradandır, ondandır. Herkes kendi vücudunun çerçevesinden görür. eselâ mavi cam güneşi mavi gösterir; kırmızı cam kırmızı gösterir; camlar renklerin dışına çıktıkları zaman beyaz [yani renksiz] olan cam en doğru gösteren camların başındadır [3].

EBU CEHİL, AHMED'i [yani peygamberi] gördü ve «HÂŞİM evlâdından çirkin bir nakış çıktı.» dedi. AHMED ona: «Haddini tecavüz ediyorsan da doğru söylüyorsun!» dedi.

EBU BEKR onu görünce: «Bir güneşsin ve ne şarktan, ne garpten olmadığın halde ne hoş parlıyorsun!» dedi. AHMED: «Doğ-

---

[1] **«Leyte kavmî ya'lemûn»** XXXVI sûre 25 inci âyet.

[2] **«Ve fis semâ'i rızkukum»** LI inci sûre 22 nci âyet.

[3] CÂMÎ. Aynı mealde şu rubaiyi söylemişti: «Bu görünen şeyler renkli camlara benzerler. Oraya vücut güneşinin ışığı vurmuştur. Kırmızı, sarı ve yeşil olan o camlardan güneş o renklerde imiş gibi görünür.» Aynı ilham büyük İngiliz şairi P. B. SHELLEY de şu ölmez mısraları söyletmişti:

Life, like a dome of many coloured glas
Stains the White radiance of eternity.

ru söylüyorsun azizim. Sen hiç mesabesinde olan dünyadan kurtulmuşsun!» dedi.

Hazır bulunanlar: «Ey halkın en şereflisi olan! İki zıd söyleyen insana niçin doğru söylüyor dedin?» diye sordular.

AHMED: «Ben halkın eliyle cilâlanmış bir aynayım. Türk veya Hindli, her insan kendi halini bende görür.» dedi.

a) ŞAHLA CARİYENİN HİKÂYESİ [1]

Celâlüddin Rûmî

Evvelce din ve dünyaya malik olan bir Şah vardı. Bir gün avlanmak üzere adamlariyle beraber atlandı. Büyük yoldan geçerken bir cariye görerek ona vuruldu. Can kuşu bedeninin kafesinde oynadı, muztarip oldu ve birçok paralar vererek o cariyeyi satın aldı. Şah onu satın almakla sevindi; fakat kız hasta olup yataklara düştü.

Şahın hali, tıpkı eşeği olup da palanı olmayan ve palan bulduğu zaman eşeğini kurt yiyen adamın hali gibidir; yahut bardağı olup da su bulamayan ve suyu bulunca da bardağı kırılan kimsenin vaziyetine düşmüştü.

Şah etrafına adamlar gönderip hekimler topladı ve onlara: «Canımız elinizdedir! Benim canımın ehemmiyeti yok; fakat canımın canı olan onu kurtarınız. Ben dertli ve hastayım ve dermanın odur. Kim onu iyi eder, kurtarırsa hazinedeki cevher ve mercanlarımı ona bağışlayacağım!»

Diye yalvardı.

Orada bulunan doktorların hepsi de:

— «Canımızı dişimize takıp çalışalım, hastalığı arayalım ve çare bulalım! Her birimiz MESİH gibi şifa vermekle tanınmışız. Her elem ve hasta için elimizde bir ilâç vardır!» dediler.

Hekimler ilâç ve deva için ne yaptılarsa hastalığı iyi edemeyip âciz kaldılar. Kız mum gibi zayıfladı ve üzüldü. Şah ağlıyordu.

Safrayı defeden **(Sergencebin)** [2] ilâcı bilâkis safrayı arttırıyor, bademyağı da rutubet yerine kuruluk veriyordu.

---

[1] Bu hikâye Mesnevî'nin ilk hikâyesidir. Buradaki şah mecazen ruhu, nefsi ve arzuyu temsil etmektedir.

[2] Sergencebin = **Oxymel** yahut **acetomel** denilen ballı sirke şerbeti.

Şah o hekimlerin aczini görünce yalınayak camie koştu, mihrabın önüne gelerek secdeye kapandı ve hıçkırarak ağlamaya başladı. Fâni olmanın fırtınalı denizinden ayılıp kendine gelince duaya başladı:

— Sen ki en ufak ihsanınla cihanlar bağışlarsın! Ne söyleyeyim ki sen bütün gizli olan şeyleri bilirsin! Sana sığınıyorum, yolumu şaşırdım. (Her ne kadar sırrını bilirsem de yine onu zâhir dilinle söyle!) dediğin için yalvarıyorum...

Şah böylece ruhu ile coşunca Hakkın rahmet deryası da coştu. O böyle ağlamakta iken üzerine bir uyku çöktü. Rüyasında ihtiyar bir adam gördü ve ona:

— «Şah! Hâcetin kabul edildi. Yarın sana garip bir seyyah gelecek, o bizdendir! Sana gelecek olan o kimse hâzik bir hekimdir; onu sadık ve hakîm bil. Onun ilâcında Hakkın kudretinden gelecek olan büyük tesiri göreceksin!» dedi.

O va'din vakti geldi ve gündüz oldu. Güneşin ışığı gökteki yıldızları söndürdü. Şah sarayının penceresinde bekliyor, gayb âleminde kendisine gösterilen kimseyi gözetliyordu.

Nihayet, gölge içindeki bir güneş gibi olgun ve fazıl birisinin geldiğini gördü. Çok uzaktan, hiç yokken bir hayal gibi, hilâl kadar ince olarak göründü.

Hayal ruhun içinde bir hiç gibidir; böylece cihanın da bir hayal içinde akıp gittiğini gör. Dünya üzerindeki insanların sulhları, muharebeleri, şöhret ve iftiharları hep hayalden ibarettir.

O hayaller velilerin tuzaklarıdır; Allah'ın bahçelerindeki Ay yüzlülerin akisleridir.

Kendisine yaklaşan o kimsenin yüzünde Şah rüyasında görmüş olduğu hayali gördü.

Hemen kapıcıların durduğu yerden ileri giderek gaibden gelen misafirin önüne çıktı. Her ikisi de aşinalık ve dostluk öğrenmiş bir denizdiler; her ikisinin de ruhları birbirine dikilmiş olmadığı halde bağlı idiler. Şah:

— Sanki sevgilim o değilmiş de senmişsin! Meğer cihanda her şeyden başka bir iş zuhur edermiş... Sen bana Peygamber gibisin ve ben ÖMER'im, senin hizmetinde kemer bağlıyorum, dedi.

Şah misafirinin elini ve alnını öptü ve yol haberlerini sordu.

Sora sora onu tahta kadar çekti, hürmet etti ve:

— Nihayet sabırla bir hazine buldum! Sen Hakkın ihsanısın, zahmetleri defedicisin! Yüzün her suale cevaptır. Müşkül olan haller ağzını açmadan hallolur. Gönlümüzde olan şeyin tercümanısın. Sen ayağı çamurda olanları elinden tutup yardım edersin. Merhaba, hoş geldin, ey güzide misafirimiz. Eğer kaybolacak olursan başımıza kazalar, belâlar çöker ve salıralar başımıza dar gelir. Sen bu kavmin efendisisin. Seni istemeyen helâk olur!

Dedi.

Bu ihtiram ve ikramlar bittikten sonra elinden tutup hareme götürdü. Şah hastayı ve hastalığını anlattı. Ondan sonra hastanın yanına götürdü. Misafir onun yüzüne baktı ve nabzını tuttu. Hastalığın alâmet ve sebeplerini dinledi; dedi ki:

— Şimdiye kadar ne türlü ilâç ettilerse bu ilâçlar iyileştireceğine büsbütün harap etmiş. Onlar hastanın ruhunu anlamamışlardır. İftira ettikleri şeyden Allah'a sığınırım!

Dedi. İlâhî hekim hastalığı gördü ve gizli olan şeyleri anladı, fakat meydana vurmadı ve Şaha dedi ki:

— Hastalığı safra veya sevdadan değildiler. Her odunun kokusu dumanından anlaşılır!

İlâhî hekim onun gönül hastası olduğunu anlamıştı; kızın bedeni değil, ruhu hasta idi.

Aşk gönül feryadiyle belli olur; gönül hastalığı gibi bir hastalık yoktur. Âşığın hastalığı başka hastalıklardan uzaktır. Aşk Allah'ın sırlarının usturlabıdır. Âşıklık ne yüzden olursa olsun, bize nihayet o yolda rehberlik eder. Aşk için ne söylesem ve ne şerhetsem, aşkın önünde söylediklerimden utanırım. Dil ile olan tefsir ne kadar parlak olursa olsun dilsiz ve tâbirsiz aşk daha parlaktır. Çabuk yazan kalem (aşk) kelimesine gelince çatlayıp yarılır. (Aşk) ı yine aşk şerhedebilir. Güneşe delil yine güneştir. Eğer sana güneş için delil lâzımsa yine yüzünü güneşten döndürme! Gölge her ne kadar güneşten nişan verirse de güneş her dakika hayat ışığı saçar. Cihanda güneş gibi bir garip yoktur? Can güneşi bâkirdir ve onun için gurup yoktur.

İlâhî hekim:

— Şah, dedi, odayı boşaltsınlar. Seninle beraber adamların ve yabancı olan herkes dışarıya çıksın; kapının arkasından da kimse dinlemesin. Bu cariyeye bazı şeyler soracağım.

Oda boşaldı ve yalnız hekimle hasta kaldı. Hekim tatlı bir sesle:

— Memleketin neresidir kızım, insanların memleketlerine göre ilâçları verilir. Memlekette kimsen var mı?

Diye sordu, nabzını eline aldı ve çektiği sıkıntıları anlattırdı. Dikenler toplayan hekim büyük bir üstaddı. Okşayarak kızın kalbini yokluyordu. Cariyeden tekrar dostlarının halini sordu.

Cariye hekime başından geçenleri anlattı ve yerinden, efendilerinden bahsetti.

Hekim onun anlatış tarziyle beraber nabzını dikkatle dinliyordu. Evvelâ dostlarını ve memleketini saydı, döktü. Sonra da başka bir şehrin ismini andı; fakat rengi ve nabzı başkalaşmadı. Şehir şehir, ev ev birçok gezdiği yerleri anlattı, fakat ne nabzı hızlandı ve ne de yüzünün rengi attı.

Nihayet söz Semerkand şehrine gelince burada kızın nabzı hızlanmaya başladı ve yüzü kızardı, sonra da sarardı. Bu hal Semerkandlı bir kuyumcudan ayrılmış olmasından ileri geliyordu.

Kız derin bir ah çekti ve ağlamaya başladı.

Hekim hastadan bu sırrı öğrenince hastalığın sebebini anladı.

— Kuyumcunun mahallesi hangi taraftadır?

Diye sordu. Cariye de:

— Köprü başında Ganfer mahallesinde! dedi.

— Hastalığının ne olduğunu bildim; kurtulman için büyüler ve ilâçlar yapacağım. Sevin ve emin ol. Ben sana yağmurun otlara verdiği feyz gibi olacağım.

Senin derdini ben üstüme alıyorum. Sana karşı yüz babadan daha şefkatli olacağım. Sakın, sakın bu sırrı kimseye söyleme. Hattâ şah bile senin ağzını arayacak olsa yine renk verme! Peygamberimiz dedi ki kim sırrını sakladıysa kendi maksadiyle birleşip meramına erer. Tohum toprakta gizlendiği için onun sırrı bahçelerin yeşilliklerinde görünür. Altın ve gümüş gizli olmasaydı nasıl maden altında beslenip terbiye olurdu?

O hakîmin vaidleri ve lûtufları hasta olan cariyeyi korkudan emin etti. Öyle vaidler olur ki onlardan gönüller hoşlanır. Yine öyle vaidler vardır ki mecazen keder verirler. Kerem sahiplerinin vaidleri akıp taşan bir hazine gibidir. Ehil olmayanların vaidleri ise canların derdi olur.

Hakîm ondan sonra kalkıp Şahın yanına gitti. Cariyenin hastalığının sebeplerinin bir kısmını ona anlattı ve:

— Bunun için alınacak tedbir şu olabilir. Bu derdin devası ancak o kuyumcudadır; onu bulunduğu uzak şehirden buraya çağır. Hıl'at ve kaftanlarla onun gururunu yükselt! dedi.

Şah o tarafa iki elçi gönderdi. Bunlar çok becerikli ve âdil kimselerdi. Semerkand şehrine gidip kuyumcuyu buldular ve Şahın söylediklerini ona müjdelediler.

— Ey marifette kâmil olan lâtif üstad! Bütün şehirlerde senin sanatının şöhreti duyuldu. İşte filân şah da kuyumculuk için seni seçti. Zira sen hakikaten büyük ve kâmil bir üstadsın. İşte bu hil'atı ve gümüşle altını al gittiğin zaman Şahın hususî nedimi olacaksın! dediler.

Kuyumcu malı ve hil'atı görünce aldanıp mağrur oldu. Şehrinden ve çoluk çocuğundan ayrıldı.

Kuyumcu sevinç içinde o Şahın canına kasdettiğini bilmeden yola çıktı. Arap atına binmiş gülümseyerek onu sürüyordu. Kendi kanının pahasını hil'at sanmıştı. Sefere çıkmak için yüz kere razı olmuş ve kendi ayağiyle kaza ve belâlar tarafına gitmişti. Hayalinde mallar, azizlik ve büyüklükler vardı. Azrail de gülerek: «Evet; git, muradına erersin!» diyordu.

Garip kuyumcu yoldan gelir gelmez tabip onu Şahın yanına götürdü. Giderken yanında süslü mumlar yakıyorlardı.

Şah kuyumcuyu görünce pek çok ikram etti. Altın hazinesini ona teslim etti.

Ondan sonra hakîm Şaha dedi ki:

— Ey büyük padişah. O cariyeyi bu efendiye ver! Kız onun visaliyle memnun olsun. Bu birleşme onun ateşini söndürsün!

Şah bu nasihat üzerine kızı kuyumcuya bağışladı. Bu iki sohbet arayanı birleştirdi.

Kuyumcu ile cariye altı ay mes'ut bir ömür sürdüler. Kız tamamiyle sıhhatini kazandı. Sonra hakîm o kuyumcu için bir şerbet yaptı. O şerbeti içen kuyumcu kızın karşısında eridi. Hastalanarak güzelliği kalmadı. Kızın ruhunda da artık o heyecan bitmişti. Çünkü sevgilisi çirkinleşmiş, hiç hoş bir tarafı kalmamış ve yüzü de sararmıştı. Onu böyle gördükçe kızın gönlü de yavaş yavaş soğuyordu.

Renk için olan aşklar hakikaten aşk değildir. Hakikaten utanılacak şeyler olurlar. Keşke o kuyumcu baştanbaşa ayıp ve kusurdan ibaret olsaydı da bu kötü âkıbet onun başına çökmeseydi.

Kuyumcunun gözlerinden dereler gibi yaş akıyordu. Kendi yüzü canının düşmanı olmuştu.

— Ben o misk ahusuyum ki avcı bende olan o miski almak için sâf kanımı döktü. Ben o ovalarda gezen tilkiyim ki pusuya düşürüp derim için başımı kestiler. Ben o filim ki kemiğimi, dişimi almak için kanıma girdiler. Benden daha aşağı kıymette olan bir şey için beni öldürüyorlar ama benim kanırnın uyumadığını bilmiyorlar mı acaba? Bugün bana ise yarın da onlaradır. Benim gibi bir kimsenin kanı kaybolur mu? Duvar ne kadar uzun gölge bıraksa o gölge yine duvar tarafına çekilir. Bu cihan dağdır ve bizim işimiz sestir. Seslerin akisleri yine bizim tarafımıza döner.

Kuyumcu böyle söyledikten sonra öldü ve toprak altına girdi. O cariye de aşktan ve hastalıktan kurtuldu.

Zira ölümlü olanların aşkı baki değildir. Ölüler tekrar bize dönmezler. Daima yaşayanın aşkı ise her dakika koncadan daha taze ve lâtif durur. Sen, bütün peygamberlerin kudret ve saadet buldukları o aşkı seç. O Bâki olanın aşkı sana da can bağışlayan şarabından içirir.

II

Çenk çalan ihtiyarın mezarlıkta Allah için çenk çalması [1]

ÖMER zamanında, çenk çalan vakarlı bir mutrib [2] vardı. Bülbül onun sesiyle kendinden geçerdi; ve o güzel sesi bir zevki bin

[1] **Mir'ât-ı Mesnevî.** 1933. Haydarâbad. Sahife 44

[2] **Musicién,** daha doğrusu **virtuose** mânasınadır.

yapardı. Meclislerin, toplantıların ziyneti idi. Nevası kıyametler koparırdı. Usule uygun âvazı İSRAFİL'in sûru gibi ölülere can verirdi, sesinin işitilmesi fili kanadlandırırdı.

O öyle bir mutribdi ki, cihan onunla neş'elenir, sesinden acaip hayaller zuhur ederdi. Nağmesinden can kuşu uçar ve gönül ve akıl hayran olurdu.

Nihayet bir zaman geldi ki, ihtiyar oldu. Hayatının şahini aczinden sivrisinek tutmaya başladı. Arkası küp arkası gibi büküldü. Kaşları gözünün üstüne kuskun gibi indi. Cana can katan sesi çirkinleşmiş, kimsenin yanında itibarı kalmamıştı. O sene Zühre yıldızının hasedi değmiş, sesi ihtiyarlıktan eşek sesi gibi olmuştu. Hangi hoş şey nâhoş olmamıştır; hangi tavan yıkılıp yere yayılmamıştır!

Göğüslerdeki aziz âvazlar başkadır, onun definin aksinden sûr nefholur. Bütün içler onun içinden sarhoşturlar, o öyle bir yokluktur ki varlıklarımız ondan var olur. Onlar her fikir ve âvazın kehribasıdır, ilham ve vahyin lezzetidir.

Mutrib ihtiyarlayıp zayıflayınca kazancı da olmadığından bir lokma ekmeğe muhtaç oldu. Dedi ki: «Yarabbi! Bana çok ömür ve mühlet verdin. Benim gibi âdi bir insana lûtuflar ettin. Yetmiş sene günah işledim. Hiçbir gün benden rızkını ve ihsanını geri bırakmadın. Bugün kazancım yok; senin misafirinim. Çalgıyı senin için çalıyorum!»

Çalgıyı kaldırdı, ALLAH'ı arayarak Medine mezarlığında ah etti:

«Haktan ibrişim bahası isterim, o kalbleri iyilikle kabul eder.» dedi. Kabirstanda çok çalgı çaldı ve ağlayarak başını yere koydu. Çalgıyı yastık yapıp mezarın biri üstüne düştü. Onu uyku sardı. Ruhu hapisten kurtuldu. Ruh kuşu çalgıyı ve çalgıcılığı bırakıp beden zindanından sıçradı. Ruh bedenden ve cihanın incitmesinden âzad oldu. Sade bir cihanda ve can sahrasında bulundu. Ruhu orada teganni ederek derdi ki: «Keşke beni burada bıraksalar. Bu bağda ve bahar içinde benim canım rahat ediyordu. Bu gayb sahrasındaki lâle bahçesinde sarhoştum. Başsız ve ayaksız sefer ediyordum. Dudaksız ve dişsiz şeker yerdim. Zikr ü fikrim dimağın ağrısından, yorgunluğundan kurtulmuştu. Âlemin sakinleriyle lâtifeler ederdim. Gözüm

bağlanmış olduğu halde bir âlem görürdüm, orada elsiz gül ve fesleğen toplardım! Bal deryasına dalmış bir su kuşu idim; o su EYYUB'un yıkandığı şarabın aynı idi. Orada EYYUB baştan ayağa kadar şarkın nuru gibi ıstıraplardan temizlenmiştir. (Mesnevî) âlem kadar büyük olsaydı yine ona bu hikmetten bir parça bile sığmazdı. Çok geniş görünen yer ve gök, darlığından gönlümü parça parça etti. Bu gayb âlemi bana uyku içinde göründü, açıklığı kanadlarımı açtı. Bu cihanla eğer onun yolu zahir olaydı bu dünyada az kimse belki ancak bir lâhza için baki kalabilirdi...»

Haktan: «Sakın tamah etme!... diye cevap geldi, mademki ayağından diken çıkmış; yürü!...»

Mutribin ruhu rahmet ve ihsanın sonsuz çölünde: «Mevlâ!... Mevlâ!...» diye feryat etti.

O zaman Hak, ÖMER'in üzerine bir uyku havale etti ve uykudan kendisini tutamaz bir hale getirdi.

ÖMER şaşırdı; çünkü bu uyku mutad bir uyku değildi; gayb âleminden geldi; maksatsız ve sebepsiz değildi. Yastığa baş koydu. Kendini uykuya kaptırdı. Rüyasında Haktan bir nida geldi. Ruhu onu işitti. Öyle bir ses ki o ses her sesin aslıdır, hakikatte asıl ses odur, işitilen ise nida değil, yalnız sadadır. Türk, Kürd, Acem, Arap her millet o nidayı kulaksız ve dudaksız duymuştur; yalnız insanlar değil, o nidayı değnek ve taş bile anlamıştır.

ÖMER'e gelen nida: «Ey ÖMER! Benim hâs ve muhterem bir kulum var, diyordu; zahmet edip kabristana doğru git! Ey ÖMER uykudan uyan, kalk, beytülmalden tamam yedi yüz altını al, o kulumun önüne koy: «Bizim makbulümüzsün, bu kadar altını şimdilik al, mazur gör! Bu altınlar sana ibrişim bahası içindir. Harç ve sarfet, sonra buraya gel!» de!

ÖMER, o âvazın heybetinden fırladı, kalktı. Belini bu hizmet için bağladı. Kabristan tarafına çıktı. Altın kesesi koltuğunda olduğu halde hâs kulu aramaya gitti. Kabristanın etrafında döndü dolaştı. O mutribden başka kimseyi göremedi.

Kendi kendine: «Allah'ın hâs kulu bu olmasa gerek!» dedi. Bir daha dolaştı, yine o ihtiyar mutribden başkasını göremedi. Dedi ki: «Hak bana kabristanda bir kulum var. O kulum sâf, değerli ve

uğurludur» diye buyurdu; ihtiyar bir mutrib nasıl olur da hak erenlerden olur, bu ne sırdır Allahım!..»

Bir kere daha kabristanın etrafını dolaştı. O vakit yakîn hâsıl etti ki kabristanda ihtiyar mutribden başkası yoktur. Geldi, yanında nezaketle oturdu, ve aksırdı. Onun üzerine ihtiyar mutrib de uyandı. Yanında ÖMER'i görünce şaşırdı. Gitmeğe niyet etti ise de vücudunu bir ürperme aldı.

İhtiyar mutrib içinden: «Yarabbi bana imdat et, muhtesib [1] çalgıcı ihtiyarcığın başına geldi!» dedi.

ÖMER onun yüzüne bakınca utanmış ve sararmış gördü: «Benden korkma, çekinme, dedi. Sana Haktan müjdeler getirdim. Hak senin huyunu o kadar medhetti ki ÖMER bile sana âşık oldu. Önümde otur, uzaklaşma! Kulağına ikbal ve devletten bir sır söyliyeyim! Hak sana selâm eder ve seni sorar, sonsuz gamlarından nasılsın? İşte birkaç altın parçası getirdim. İbrişim bahası nisbetinde azdır. Al, onları harcet, sonra yine buraya gel!»

İhtiyar bu sözleri işitince titredi. Elini çekti ve kendini yere attı, «Ey eşi olmıyan Allah!» diye haykırdı. Utancından su gibi eridi. Pek çok ağladı, elemi hadden aştı: «Ey Allahla aramda perde olan, beni doğru yoldan şaşırtan, yetmiş yıl kanımı içen, ve Hakkın önünde yüzümü kara çıkaran çalgım!» dedi, ve onu yere vurup parça parça etti. «Ey vefası ve ihsanı olan Rabbim, cefalarla geçen ömrüme acı! Bana öyle bir ömür verdin ki, ondan bir günün kıymetini âlemde kimse bilmez. Ömrümü yavaş yavaş harcayarak bitirdim. Hepsini alçak ve yüksek sadalarla üfleyip tükettim...» dedi. Böylece inleyip ağlayarak, bunca yıllık günahlarını sayıp döktü.

ÖMER ona: «Ağlaman akıllılığının eseridir. Fâninin yolu başka bir yoldur. Onda akıllılık başka bir günahtır. Geçmiş zamanı hatıra getirmek aklın işidir. Mazi ve istikbali düşünmek ise hakkı görmeğe perdedir. Mazi ve istikbali ateşe at!. Ne zamana kadar bu kayıtla dolup nây gibi inleyeceksin? Ey haberlerin haber vericisinden haberi olmayan! Senin tövben günahından beterdir. Geçmiş halinden tövbe etmeyi düşünüyorsun, bu senin aradığın tövbeden ne vakit tövbe edersin?»

---

[1] Ahlâkî polis komiseri işi gören bir memur.

ÖMER sırların aynası olunca ihtiyar mutribin ruhu içinden uyandı. Ruh gibi ağlayışsız ve gülüşsüz oldu. Canı gitti ve başka bir canla dirildi. O zaman gönlüne bir hayret geldi ki onunla yer ve gökten dışarı çıktı. İçine bir araştırmak hissi geldi ki, bu his, bu araştırmanın ötesinde idi. Ben bilmiyorum. Sen biliyorsan söyle; öyle bir hal ve bir söz ki, bu hal ve bu sözün ötesindedir, bilirsen anlat.

Mutrib Hakkın güzelliğinde boğulmuştu. Bu, kurtarılması imkânı olan bir boğulma değildi, o denizden başkası bu boğulma halini bilmezdi.

İhtiyarın macerası buraya gelince yüzüne perde çekti. Eteğini dedikodudan kurtarıp silkti. Bu yarım söz ağzında onun hikâyesinden kaldı.

Bu iyşü işreti kurmak peşinde yüz bin can oynatmak gerektir.

Can avcılığı işinde doğan ol, canlarla oyna. Bu âlemin güneş gibi canlarını oynat! Yüksek olan güneş ruh saçar, her an boşalıp yine nurla dolar. Ey manevî güneş! Ruh saç! Eski cihanda yenilik göster.

Gayb âleminden her zaman yenilikler gelir. «Beden cihanından dışarı çık!» âvazı yükselir.

Ateşe atılan çocuk hikâyesi [1]

[Yahudi krallarından biri meydanda bir ateş yaktırıyor ve bir de put koydurarak: «Kim bu puta secde ederse ateşten kurtulacak» diye ilân ettiriyor.]

Kral: «Kim bu putun önünde secde ederse ateşten kurtulacak ve kim bunu yapmazsa ateşe atılacak!» dedi. Bu put, nefsin yaraşığını verdi, nefsinin putundan başka bir put doğdu.

Putların anası sizin nefislerinizin putudur. Alelâde put yılansa, nefis putu ejderhadır. Nefis, demir ve çakmak taşıdır; ve put kıvılcımdır. Kıvılcım suda söner. Çakmak taşı ve demir su içinde bulunmakla kıvılcım saçma hassası zail olur mu! İnsan bu ikilikle nasıl rahat eder? Taş ve demirin içinde ateş vardır. Onların üzerine suyun

[1] **Mir'ât-ı Mesnevî.** 1933 Haydarâbad. Sahife 25.

tesiri olamaz. Nehir suyu hariçteki ateşi söndürür ama, taş ve demirin içine nasıl işleyebilir?

Yontulmuş put siyah bir sel gibidir, fakat put yapan nefis bir cadde üstünde durmadan akan bir çeşme gibidir. Putu kırmak kolaydır ama, nefsi kırmayı kolay görmek cehildir.

Yahudi kralı bir kadını ufak çocuğu ile o putun önüne getirtti ve o sırada yaktırdığı ateşi alevlendirdi. Çocuğu kadından aldı, ateşe attı. Kadın ateşten korktu ve gönlünü imandan ayırdı. Çocuğunun ateşe atıldığını görünce korkudan putun önünde secde etmek istedi.

Çocuk haykırarak: «Ben ölmedim... dedi, anne, buraya gel! her ne kadar ateşte isem de rahatım!» Ateş sûrette perde olmak için gözbağıdır, ama hakikatte gaybın kesesinden çıkan rahmettir.

«İçeri gel ve ateş gibi bir su gör!.. Dünya hakikatte ateşken zâhirde su gibi lâtif görünür. İçeri gel ve İBRAHİM'in sırrını anla ki, o ateş içinde nasıl gül ve yasemin görmüştü.. Senden doğduğum zaman ölümü gördüm, senden ayrılmak bana çok korkunç görünüyordu. Senden doğdum; dar zindandan kurtuldum, havası hoş ve rengi güze lcihana geldim. Ateş içinde bu sükûneti görünce şimdi cihanı rahim gibi dar görmeye başladım. Bu ateş içinde bir âlem gördüm ki içinde zerre zerre İSA nefesliler vardı.»

«Bu cihan şekilsizdir ve Zatte mevcuttur; şekli olan cihanın ise sebatı yoktur. Anneciğim içeri gel, bu ateş ateşliğini yapmıyor... İkbal ve devlet sırası geldi. Anneciğim ateşin içine gel ve devleti kaçırma. Kralın kudretini gördün; içeri gel de Allahın kudretini ve lûtfunu da gör. Ben merhametimden senin ayağını bu tarafa çekmek istiyorum, yoksa o kadar tarab ve zevk içindeyim ki senden pervam yok. Ateşin içine gel, başkalarını da çağır, gelsinler. Kral ateşin içine sofra kurmuş. Pervaneler gibi hepiniz içeri geliniz, burada yüzlerce bahar var!..»

O kalabalığın içinde çocuk böyle haykırdı, halkın canı heybet ve azametle doldu. Kadın erkek ihtiyarsız o ateşin içine atıldılar. Her acıyı tatlı eden O'dur; onlar Dostun aşkından çekinmediler.

Kral yüzünü ateşe çevirdi: «Ey sert huylu olan ve tabiatiyle cihanı yakan ateş, senin huyun nerede kaldı? Mademki artık yakmıyorsun, senin hassan ne oldu? Yoksa bizim bahtımızdan mı niyetin

bozuldu? Ateşperestlere bile lûtfetmezken şimdi nasıl oldu da sana tapınmayan senden kurtuldu? Ey ateş, sen hiçbir zaman yakmak hususunda sabretmezken şimdi neye yakmıyorsun, buna kadir değil misin?»

«Acaba bu gözbağı mıdır, akıl bağı mı? Böyle yüksek alev olur da nasıl yakmaz! Birisi seni büyüledi mi, simya mı yaptı? Bu, tabiatının hilâfı mıdır, yoksa bahtsızlığımızdan mıdır?» dedi.

Ateş: «Ben hep o ateşim, dedi, içeri gir de hararetimi gör. Benim tabiatım ve unsurum başka değil, ben Hakkın izniyle kesen bir kılıcım!»

Rüzgâr, toprak, su ve ateş kölelerdir; bana ve sana göre ölü, Hakka göre diridirler. Hakkın önünde ateş daima kıyamdadır, âşık gibi gece gündüz cansız dolaşır.

IV

İbrahim Bin Edhem hikâyesi [1]

İBRAHİM bir gece yarısı tahtının üstünde uykuya dalmıştı. Bekçiler sarayın damı üzerinde gözcü idiler. Birdenbire tavandan bir gürültü ve patırdı koptuğunu duydu ve uyandı: «Kimdir oradaki? Eğer cesursan çık!..» diye haykırdı. Bunun üzerine adamları da ora-

---

[1] «Sûfîlerin en mühim azizlerinden biri olan İBRAHİM BİN EDHEM [vefatı H. 160/2. — 776/8] in hikâyesi BUUDHA'nın hayatına benzeyen karakterler arzeder. Dünyadan çekilişi muhtelif lejandlarda başka başka şekillerde anlatılmıştır. Fakat bütün bu nüshalar aynı temi genişletmekten başka bir şey yapmıyorlar. Belh Padişahının oğlu olan İBRAHİM, (bazı hikâyelere göre ilâhî bir sada ile, diğerlerine nazaran sarayının penceresinden bakan bir dervişin her türlü ihtiyaçlardan müstağni olan varlığının irşadiyle) prenslik mantosunu çıkartıp, yerine dilenci hırkası giyer; sarayını kendisini cihana bağlayan herşeyi, hattâ karısını, çocuklarını bırakır. Bir çöle çekilir ve orada hayatını seyahatle geçirir. Bu prensin inzivasına ait muhtelif motifler arasında en mühimmi bilhassa Mevlânâ'nın Mesnevî'de anlattığı hikâyedir.»

134 s. 1920 GOLDZIHER **Le dogme et la loi de l'Islam.** WHINFIELD'in **Mesnevî** tercemesinde (sahife 182) aynı mevzuda Delhi'deki **Archichaelogical Museum**'de **Jorn, Roy** s. Soc. 1999, 751 den alınmış güzel bir pasaj vardır.

ya koştular ve kaçan develerini aradıklarını iddia eden birkaç kişiyi yakalayıp huzuruna getirdiler. Padişah: «Devenin damda gezdiğini kim görmüştür!» dedi. Bu adamlar ona: «Biz senin izinde yürüyoruz. Sen ki bir taht üzerinde oturduğun halde Hakla birleştiğini iddia ediyorsun. Böyle bir yerde oturan Hakka nasıl yaklaşabilir?» dediler.

İBRAHİM bunun üzerine sarayını ve her şeyini bıraktı ve kimsenin gözü artık onu göremedi.

V

Zaruret içinde olan çöl Arabiyle karısının konuşmaları

Bir gece bir çöl Arabının karısı, kocası ile konuşuyordu. Kadın, sözlerinde haddi tecavüz etmişti.

Dedi ki: «Hep yoksulluğu biz çekiyoruz. Herkes zevk ve safasında; yalnız eziyet çeken biziz. Ekmeğimiz yok. Katığımız ise dert ve gıptadan ibaret. Bir su kabımız bile yok. Göz yaşlarımızdan başka içecek su kalmadı. Gündüzleri güneşin hararet ve aydınlığını giyiniyor, geceleri ay ışığını yorgan ve yastık yapıyoruz. Toparlak ayı bile ekmek sanıp onu kapmak için elimizi göğe uzatıyoruz. Dilenciler bile bizim fakirliğimizden utanıyorlar. Yiyecek düşüncesiyle geçen günlerimiz karanlık gecelerden farksız. Kimden bir avuç mercimek istesem, o bana: «Ey ölüm ve açlık timsali, benden uzaklaş!» diyor. Bize bir misafir gelecek olsa, gece uyurken onun mantosunu üstünden çekip alırdım. Fakirlikten işte biz bu hale geldik. Sakın hiçbir misafir aldanıp da bize düşmesin. On senelik kıtlık nedir eğer görmedinse, gözlerini aç da bize bak!»

Koca karısına: «Ne kadar batırdın bizi, dedi; ömrümüzün çoğu gitti, azı kaldı. Akıllı olan aza çoğa bakmaz; çünkü bunun ikisi de sel gibi geçer. O sel ister sâf, ister bulanık olsun, mademki geçip gitmiştir, artık ondan bahsetme! Bu âlemde birçok hayvanlar, bir şeyleri olmadıkları halde, pekâlâ yaşıyorlar. Ağacın veya yaprağın üstünde geceleyin kumru, rızkı meydanda yokken yine Hakka şükrediyor. Bunun gibi, sivrisinekten tut file kadar hepsi Hakkın ayalleridir

ve Hak onları besler. Gam bizim orağımız gibidir. «Böyle oldu, böyle olacak..» demek bizim vesvesemizdir. Her derdin ölümden bir parça olduğunu bil. Eğer çaren varsa; ölümün bir parçası demek olan derdi içinden çıkar. Ölümün bir cüz'ünden kaçamadığın takdirde, bil ki küll olan ölümü başına dökmek isteyeceklerdir! Ölümün cüz'ü sana tatlı gelirse, Hak, küll olan ölümü de tatlı gösterir.

«Dertler ölümün elçileridir. Onlardan yüz çevirme! Kim tatlılıkla yaşadıysa acılıkla canını vermiştir. Bedenine tapanın can âleminde işi yoktur. Koyunları ovadan alıp hangisi semizse onu keserler. Karıcığım, gece geçti, sabah oluyor, daha ne kadar zaman bu masallarla beynini yoracaksın? Sen gençliğinde daha kanaatkârdın; şimdi altın peşindesin, halbuki evvelden kendin altındın! Sen eskiden üzümü olan asma fidanı gibiydin; şimdi ise meyvası olmak üzere iken kuruyan ağaç gibisin. Sen benim eşim olduğun gibi huylarımız da eş olmalı değil mi? İşler böyle yürür. Çiftler biribirlerine uygun olmalıdırlar. Ayakkabı ve çizmelerin çiftlerine bak, nasıl biribirine benzerler. Bu ayakkabılardan birisi ayağına dar gelse öteki de işe yaramaz. Sen, hiç, biri büyük, öteki küçük kapı kanadı gördün mü? Ormanda eşi kurt olan arslan işittin mi? Bir çuval boş, öteki dolu olursa devenin üstüne konulabilir mi? Ben kalbimin kuvvetiyle kanaat tarafına gidiyorum, sen niçin şenaati tercih ediyorsun?»

Kanaatkâr olan çöl Arabı, karısına sabaha kadar, yana yakıla bu sözleri söyledi.

Kadın bağırıp kocasına dedi ki: «Senin saçmalarını dinlemeğe daha fazla tahammülüm yok. Böyle süslü sözler söyliyeceğine haline bak da utan. Kibir çirkindir; dilencilerden zuhur edince daha çirkin olur. Gün soğuk ve karlı iken bir de elbise ıslak olunca nasıl olur?Ne kadar boş dâvalarda bulunuyorsun? Evine baksana bir kere, örümcek ağına dönmüş... Kanaatle senin ne zaman için nurlanmış ki? Kanaat dediğin şey bir kuru lâftan ibaret... Bana bir de eşlikten bahsetmeye kalkmışsın! Bil ki ben insafın eşiyim, hilenin değil! Bir kemik için köpeklerle kavga ediyor, içi boş bir ney gibi feryat ediyorsun. Bana öyle yan yan bakma, senin damarını ben bilirim!»

«Sen aklını benden üstün görürsün ve ben senin nazarında daima aklı kısa olan bir kadınım. Kurd gibi üstüme saldırma! Senin gibi

akıllı olacağıma akılsız olmayı tercih ederim. Zira senin aklın insana bağ olur; o halde o şey akıl değil, yılan ve akrebdir. Sen bir yılansın, bir büyücüsün! Sen Arap milletinin yüz karasısın. Karga eğer kendisinin çirkinliğini bileydi derdinden kar gibi erirdi...»

Kadın, böylece kocasına uzun uzun acı sözler söyledi. Çöl Arabı, karısının bütün bu sözlerini sükûnetle dinledi ve nihayet şöyle cevap verdi: «Ey kadın! Bilmem ki sen kadın mısın, yoksa belâ mısın? Başıma fakirliğimi vurma, ben onunla övünüyorum. Mal ve altın, külâh gibidir. Saçsız olan kimse başını külâhla saklamak ister... Güzel saçları olan kimse başındaki külâhı atınca daha güzel olur. Sen olduğun yerden dönerken başın döner de böyle iken evi dönüyor gibi görürsün. Ey kadın! Eğer beni tamahkâr görüyorsan, biraz kadınlara mahsus olan araştırmadan yukarıya çık. Sözüm tamahkâr sözlerine benzer ama hakikatte rahmettir. Sen bir iki gün tecrübe et, o zaman kanaatkârlıkta iki misli zenginlik göreceksin. Keşke havsalan biraz geniş olaydı da gönlümün derdini anlıyabilseydin. Sözlerim ruhun memesinde süttür; emmek için çeken olmazsa akmaz. Dinleyenin iç sıkıntısı olmazsa dilsizden bile yüz lisan duyar gibi olur. Gözün kabiliyetine göre güzel ve hoş şeyler yaparlar. Sağır bir insan için (çenk) deki kaba ve tiz sesler bir şey ifade etmez. Misk beyhude yaradılmamıştır, fakat burnundan koku alınayan ondan anlar mı? Senin, kör olanlar için hiç süslendiğin var mıdır? Eğer cihanı kıymetli incilerle doldursam senin nasibin olmadıktan sonra ben ne yapabilirim?... Ey kadın, ya bu kavgayı, yahut da beni bırak. İyi veya fena, kavgadan hoşlanmam. Bu gönlüm barışmalardan bile ürker!»

Kadın, kocasını bu kadar sert görünce ağlamağa başladı. Ağlamak kadının başlıca tuzağıdır. Dedi ki: «Ben senden bu kadar şiddetli bir muamele ummazdım. Ben senden başka şeyler ümit ediyordum. Cismim ve canım, nem varsa senindir; emret. Fakirlikten kendim için değil, senin için ürküyordum. Dertlerimin devası olan senin darda kaldığını istemiyorum. Başına yemin ederim ki bu şikâyetim kendim için değil, senin içindi. Uğruna canımı feda ettiğimi ne olurdu anlıyabilseydin! Benim canımda yer eden sen bu kadar şikâyetimi çok mu gördün? Hatırla ki ben put gibi güzelken, sen de putperest gibi bana tapardın... Küfür söyledimse imana geldim. Senin yüksek

ahlâkını anlamamıştım. Huzurunda küstahlık ettim. Affından bir mum yakarak günahlarıma tövbe ediyorum. Benim tarafımdan senden özür dileyen yine senin yüksek ahlâkındır. Ona itimadım olduğu için bu kabahati irtikâp ettim. Ey bana kızan kocam, bana gizlice merhamet et. Senin huyun yüz batman baldan tatlıdır!»

Kadın böylece tatlılıkla söz söylerken içinden bir ağlama geldi. O gözyaşı yağmurundan bir şimşek çaktı ve kıvılcımı kocasının gönlüne düştü. Allah kadın mahabbeti ile insanları süslemiştir. Hakkın süslediği mahabbetten insanlar nasıl kurtulabilir? Bir erkek eğer RÜSTEM VE ZAL gibi veya HAMZA gibi kahraman bile olsa yine karısının esiridir. Zâhiren su ateşe galip olduğu gibi, sen de zâhiren kadına galip olsan bile, hakikatte mağlûpsun; çünkü kadını arıyorsun:

Zalimin öleceği zaman yaptığı zulümlerden nadim olduğu gibi çöl Arabı da karısına söylediği sözlere pişman oldu.

MECALİS-İ SEB'ADAN

Yedinci meclisin tercemesi

— Va'za başlarken —

Allaha hamdolsun ki âriflerin nefislerini emrine itaat ufuklarında dolaştırdı ve nehyettiği günahlardan çekindirdi. Ve âşıkların kalbini kendi muhabbetiyle sulayarak daima müteşekkir bıraktı ve her an zihrini ilham ile füturusuuz zikriyle meşgul etti. Dertlilere uğradıkları dert ve belâya sabrın yüksek sevap ve mükâfatını göstererek sabır ve tahammüle acılığı tatlılaştırdı. Kendisine hamd ve şükrün vacib ve lâzım olduğunu anlatmak için zengine ihsan ve in'am bayrağını dikti.

O Hakkı tesbih ederim ki sevdiklerinin kalblerini mahabbetine yer etti ve mahabbetini gönüllerde yerleştirdi, âriflerin nefislerinde marifet ve tevhidinin alâmetini ve âyetlerini kuvvetlendirdi ve ruhlara ilham etti.

MUHAMMED'in kulu ve resulü olduğuna ve şeriatinin evvelki şeriatleri feshettiğine, peygamberliğiyle bundan sonra Allah tarafından peygamber gönderilmesine nihayet verdiğine de şehadet ederim.

Kendisine, âl ve evlâdına, eshabına, hulefayi râşidîne, hususiyle sözünde ve itikadında sadık EBU-BEKR-İSSIDDÎK, ve hakla bâtılı ayırarak hükmeden ÖMER ÜLFÂRUK ve marifetinin nuriyle kalbini parlatan OSMAN ZİNNÛREYN ve ahlâkında ve işlerinde Hakkın rızasını gözeten ALİ MURTEZÂ ve yakınlık ve rahmetiyle ayırdığı HASAN ve HÜSEYN ve Muhacirîn [1], Ensâr [2], Etbâ [3] ve Eshâbına [4] pek çok salât ve selâmda bulunurum.

---

[1] **Muhacîrîn,** Peygamberin Mekkeden Kureyş kabîlesinin tazyikleri yüzünden Medineye beraberinde götürdüğü ilk müslümanlar.

— Va'az —

Hakkın elçisi olan Efendimizden işiden bir cemaatin rivayetiyle BASRALI HASAN [1] şu hadîsi nakleder: «Allah aklı yarattığı zaman otur dedi oturdu. Kalk dedi, kalktı. Yüzünü dön! dedi, döndü. Arkanı çevir! dedi, çevirdi. Söyle dedi, söyledi. Sus dedi, sustu. Git dedi, gitti. Anla dedi, anladı. Sonra dedi ki: İzzetim, celâlim, azametim, ululuğum, sultanlığım, ceberûtum, yüksekliğim, arşı kavramam ve yarattıklarıma karşı kudretim üzerine and ederim ki senden daha kerîm ve bana senden daha sevgili bir şey yaratmadım. Seninle bilinirim, seninle ibadet olunurum. Seninle itaat edilirim. Sana veririm. Senden dolayı azarlarım. Sevap ve ikab senin yüzündendir!» [2]. [Allah ve Resulü sadıktır].

Hakkın seçilmiş ve sâf elçisi, (son indi ve havada durdu) [3] âyetinin yakini, (iki kavis kadar ve hattâ daha yakın) ([4] âyetinin en hâs mahremi, ilk ve son gelenlerin en hayırlısı, peygamberlerin sonu, varlıkların hülâsası, sonsuz, ölçüsüz denizlerin parlak alâmetlerinin kendisinde zuhur ettiği, (insanların yürümesi için nurlandırdığı-

[2] **Ansâr,** Medinede yani (Yetrib)de bu ilk müslümanları iyi bir şekilde kabul eden ikinci müslümanlardır.

[3] **Etbâ'** Peygamberden sonra gelen ve onu görmeyen müslümanlar.

[4] **Ashâb,** Peygamberi gören müslümanlar.

[1] HASAN BASRÎ, Peygamberden sonra gelen müslümanlardandır. ALİ ile MUAVİYE arasındaki ihtilâfta bitaraf kalmış, ve bitaraflığı propaganda etmişti. 110 Hicret yılında [728] vefat etmiştir. Birçok tarikatlerin **hierarchie**'lerinde daima tarikatin en uzak müessislerinden sayılır ve silsileler ona raptolunur.

[2] **«İnn'Allâhu Teâlâ lima halakal akl-u fekale lehu uk'ud feka'ade sümme kale lebu kum fekame»**

[3] **«Sümme denâ fetedelia»** LXIII üncü sûre 8 inci âyet.

[4] **«Kabe kavseyn ev ednâ»** LXIII üncü sûre ve âyet. Mistiklerin en çok istinad ettiği âyetlerden birisi budur. Mi'raçta CİBRİL **Sidret-ül Müntehaya** kadar gitmiş ve oradan öteye ancak Peygamber geçebilmişti. Burada Peygamberle Allahın yakınlığını anlatmak için bu sembol kullanılmıştır. Ok atan kemanlar yapışık iki parçadan iki kavisten yapılmış oldukları gibi Hakla Peygamber de böylece biribirine yapışıktır.

mız) [1]. Âyetinin güneşi, cennet ve bahçelerin kilidi, hakikatleri ve sembolleri keşfeden, Hakkın: (Biz sana Kevseri verdik) [2] sözünde tebcil ettiği Efendimiz sadık taliplere ve âşık müçtehidlere şöyle buyurur ki: «Allah aklı yarattığı zaman o kadîm yapıcı, o hâzır ve nâzır, o gören ve işiten, bütün yaşayanların hayatı kendisinde buldukları yaşayan, bütün muhtaçların zaruret ve âcizlik zamanlarında kapısına koştukları kâdir ve kayyûm ve o kahhar ki kahır ve zulüm edenlerin boynunu (boyunlarına lâle geçirdik [3]) zincirle bağlıyan ve din ve diyanet düşmanlarının canını (kalbinin damarlarını keseriz) [4] kılıciyle koparan Hak aklın altın tacını (âdem oğullarını tekrim ettik) [5] âyetinde olduğu gibi insanın başına koydu.»

Akıl nedir? Hakir âlemin kandili, (Sîna) dağının nuru, emin belde, yani Mekke'nin âdil emîri, âlemlerin Rabbinin âdil vazifesidir. Akıl nedir? Tabiatı hoş ve âdil olan bir sultandır. Hakkın rahmetinin gölgesidir. Akıl kimdir? Safa ve saffet erbabı onun yolunda oturanlardır. (Dünya âhiretin tarlasıdır) diyerek anbar dolduran kimseler onun başak toplayıcılarıdır. Aklın şerhi gönüle ferah verir. Akıl nedir? Gelinin dolaşık saçları gibi güç düğümleri açan bir taraktır. Geceleri gündüz yapan Hakka ruhların kılavuzudur ki, onun sırlarına ait yukarıda bir işaret vardır.

Allah imkân âlemini yokluğun gizli yerinden vücut sahrasına getirdiği, yani âlemi yarattığı zaman vücut sahrası bu saadet güneşinden nur ve ziya aldı. Gizli olan akıl, hünerlerini, lâtifelerini, garibelerini mevcudatta meydana çıkarmak ve onu, faziletle herşeyden mümtaz olduğunu göstermek istedi.

Bütün bunların sâflığı, halisliği, temizliği ve ayıpsızlığının meydana çıkması için bir mihenk taşı lâzımdır. Bu mihenk taşından başka bu şerefli nakid ve lâtif hediyenin ayarının tamamlığını ölçmek için, bir terazi de lâzımdır ki ne ağırlıkta olduğu anlaşılabilsin. Çün-

---

[1] **«Ve ca'alna lehu nuren yemşa bihi fin nâsi»** VI. sûre, 122. âyet.

[2] **«İnna a'taynake'l-kevser»** CVIII. sûre, 1. âyet.

[3] **«İnna ca'alna fi a'nakihim aglâlen»** XXXVI. sûre, 7. âyet.

[4] **«Ve kata'na minhu vetedeyn»** LXIX. sûre, 46. âyet.

[5] **«Velekad kerremna beni Âdeme»** XVII. sûre, 72. âyet.

kü on sekiz bin âlemde [1] terazisiz, tartısız hiçbir şey ne aziz olur, ne zelil... Yalnız bu terazi dükkânlarda asılan ve pazar yerlerinde kullanılan terazi değildir! Bu terazi Hakkın alâmeti, Allahın sırrı ve ilmin temyizi olan ruhanî terazidir. Gönüllerin mizanıdır. Bütün cihanın terazileri bu teraziden çıkmıştır. Meyva terazisi başka, söz terazisi başkadır. Doğru mudur, yalan mıdır, bâtıl mıdır, insanları ölçen terazi de yine başkadır. (Bizim herbirimizin malûm makamı vardır) [2]. (Bizden salihler ve onun dûnunda olanlar vardır) [3]. Nebîlerin de başka terazisi vardır: (Bu resüllerin bazılarını bazılarına tafdîl ettik) [4]. Bu terazi güneşten daha zâhirdir ve Hak onu güneşe yakın yapmıştır. Güneşin hangi derecede olduğunu ve neye mukarin bulunduğunu terazi seçer. Bu terazinin gökten daha çok ihata kabiliyeti vardır. Gök ondan daha muhtaçtır. Bu terazi ise göğe muhtaç değildir. Allah Kur'anında: (Göğü yükseltti ve terazi koydu) [5]. Gök daha yüksektir, fakat tevazula zemine bakar. Mahlûkata: «Ben yüksek âlemden, yükseğe konulmuşum; ey terazi ya sen ne iş için geldin?» der. Terazi de: «Yükü hafif ve aklı zayıf olanlara akıllarının azlığını gösterip ilâç tedarikiyle meşgul edip ağırlık ve cevherlerini meydana çıkarmak ve sebat ve temkin hâsıl ettirmek için geldim.» der.

[Şiir]: (Her rüzgârla otlar gibi sallanacak olursan, dağ kadar bile olsan bir ota değmezsin?)

«Ey terazi! ağırlığı nasıl bulalım?»

Terazi dedi ki: «Çünkü siz postsunuz, cisimsiniz. Su ve topraksınız; bâri lâtif bir beyine malik olun ve can ve gönül hâsıl edin!»

«Ey terazi! Bu beyni nerede bulurlar?»

«Bütün bu otlar, buğday başakları, cevizler, baklalar ve hassalı otlar, bütün nebatlar topraktan yaprak olarak çıkar ve onların beyin-

---

[1] Mistik kozmogonisinde on sekiz bin âlemden bahsedilir. Esasen Mevlevîler arasında 18 adedinin bir kudsiyeti de vardır. Metinde **hejde** şeklinde görülüyor. **Mecalis-i Seb'a**yı terceme eden HULÛSİ EFENDİ (yetmiş bin âlem) şeklinde terceme etmiş ki zühul ettiği anlaşılıyor.

[2] **«Vema minna ilâ lehu makamün ma'lûm»** XXXVII. sûre, 164. âyet.

[3] **«Ve inna minessalihune ve minna dûnün zâlike»** VII. sûre, 167. âyet.

[4] **«Tilker rasiilü faddalna ba'dühüm alâ ba'di»** XVII. sûre, 57. âyet.

[5] **«Vessemâ-i rifa'ha ve vaz'ülmizan»** LV. sûre, 6. âyet.

leri yoktur. Muvafık olan havadan çekerler. Hararetten terlemiş, göğsü yanmış olan kimsenin havadan nefes aldığı gibi o yapraklar da bahar havasını ve toprak altından suyu kendilerine çekerler. Toprak altından suyu ayırıp kendilerine çektikleri gibi, hayattaki bir insan, içinde çörçöp bulunan su kabından halis su içemez. Hakkın otlara ve ağaçlara verdiği ne kudrettir. Yüz bin dalganın getirdiği çörçöp ve çamurla karışık bataklıktan sâf suyu kendine çeker ve vücudunu Hakkın nimetiyle besliyerek öz ve beyin hâsıl eder, büyür, nebat olur. Böylece ilim arzusu ve iş suyunu insanlara göndermişlerdir ki (ilim kalblerin hayatı, iş günahların kefaretidir) [1] sözünce eğer kalbin sıcaksa ağaç gibi ilim ve hikmet nesîminden hava al! Eğer yüreğin yanıyorsa iş âbıhayatından susayanlar gibi iç, bahar Süleymanı gibi adalet tahtına otur ki biz o SÜLEYMAN'a (kuşların dilini öğrettik). [2]. Sen de kuşların dilini öğren. Bahar bir hayattır ki, rüzgâr onun tohumudur. (Rüzgârı ona teshir ettik) [3].

Cihanı adalet kaplasın. Sonbahar kâfirinin bağ ve bostanda olanlara [yani nebatlara] ettiği zulmün, o güzel yüzlülerin intikamını alınca, topraktan ve ağaçtan her nebat, bu vaktin SÜLEYMAN'ı huzuruna çıkarak ağızlarını açtılar: «Benim cevherim var, meyvem var, özüm var; bu sözüme başağım şahittir!» dediler. Bahar SÜLEYMAN'ı: «Her dâvanın bir terazisi vardır! dedi. (Aşk dâvasını etmek kolaydır, fakat delil göstermek lâzımdır); ey nebat cinsleri ve ağaç nevileri! Ağzınızı açıp dâvaya başladınız, bir terazi getiriniz ki haklı ile kuru iddiada bulunan meydana çıksın!» Bu terazinin bir gözü rüzgâr, bir gözü sudur. Başağı ve meyvası olan her yaprak kıymetlidir. Su ve rüzgâr terazisi gelip onun hünerini ve cevherini âleme gösterir. Hiçbir ağacın bir miskal, bir zerre cevheri gizli kalmaz. Ekşi ekşiliğini gösterir. (Yüzleri çirkin ve buruşuk) tur [4]. Tatlı, tatlılığını gösterir ki (Önünde birtakım parlayan, gülen, ferah ve sürurları görünen yüzler vardır) [5].

---

[1] «**El'ilm bayât-ül kulub vel'amel kefaret-ül zenûb**» Arap proverbi.

[2] «**Ve sahhar na lehu'rrîh...**» XXI. sûre, 79. âyet.

[3] «**Ve'allemnâ lehû mantık-ut tayr**» XXI. sûre.

[4] «**Vücuhün yevmeizin basıra**» LXXV. sûre, 24. âyet.

[5] «**Vücuhün yevmeizin müfessiretün dâhiketün mustabşıra**» LXXX. sûre, 38. âyet.

Bir takım ağaçların kökleri su ve toprakla karışmış karanlık içinde hassa sahibi oldular. Helâl ve sâf şeyler yediler, bulanığından perhiz ettiler ve kendilerinde başkalarının göremediği hüner ve cevheri gördüler: Biz yeraltında böyle hünerler kazanıyoruz, biçimli ve güzel kıyafetlere giriyoruz, Hakdan bu kadar inayetlere nail oluyoruz, yazık başka köklerin bunlardan haberi yok. Ah bir teşhir günü gelse de güzelliğimizi gösterip bizim güzelliğimizle başkalarının çirkinliği ortaya çıksa!» dediler.

Onlara gayb âleminden cevap geldi: «Ey su ve toprak mahbusları! Çalışın, hüner kazanın, gönlünüz kırılmasın, korkmayın! Sâ'y ve hünerleriniz gizli kalmaz. Bu kadar cevherleri ve meyvaları hazinelerinize koyduk. Sizin kendinizden haberiniz yoktu ve bu bizim gayb âlemimizde vardı. Bugün sizin kendinizde gördüğünüz hünerler ve güzellikler, vücudunuza gelmeden evvel, gayb denizinde bu mücevherleri buldular ve toprak hazinelerine koştular. Bu hassaları biz koyduk. Her hüner sahibi, her sanatkâr, her kuyumcu, mücevherci, simya ve kimya bilenler, âlimler, muhakkik **(vérificateur)** ler daima çalışır, hünerlerini gösterirler. O sâ'y ve gayreti o şevk ve arzuyu biz verdik. Kendilerinde bir fikir ve karar yoktu. Yeni yetişen kızlar gibi ayna karşısında giyinip süslenirler, boyanırlar ve dışarı çıkıp süslerini ve güzelliklerini göstermek isterler, ve içlerinden şöyle söylerler: «İhtiyarladığımız zaman yalnız bu âlemde değil, başka âlemlerde de yüzümüze bakan olmıyacaktır.» Saçlarının büklümleri zincir gibi olan gençler evde zincirle bile tutulmaz. Şu halde bütün süsleri için uğraşan güzellerin ve hüner sahiplerinin emel ve arzuları kendi güzelliklerini göstermektedir. Bunun için bir dükkân ararlar ki hünerlerini meydana koysunlar. Halbuki bütün bu işler hakikatten haberleri olmamaktan ileri geliyor. Et, deri ve kemiğin hünerden ne haberi olur! Nasıl ki bir tilki bir tarlanın ortasında asılmış bir kuyruk görmüş ve: «Burada muhakkak bir tuzak olmalı, avcının işidir, yoksa tarlada kuyruk ne arar?» demişti. Asıl insanın da et, deri ve kemik biten vücudunun tarlasındaki bu çalışıp çabalaması, bu didinmesi nedir?

Bu istek ve heves benim temiz sıfatımdandır.

MUSA yüz bin acayip gördüğü ve hayrette kaldığı zaman dedi

ki: «Bu fenâ âleminden öyle bir âleme erdim ki, orada can üstüne can, hayat üstüne hayat, nur üstüne nur, zevk üstüne zevk dalgalanıp parlıyor... Yarabbi! Biz bu âlemdeniz, şehrimiz, aslımız, madenimiz buradandır. Bizi, sonsuz olan bu madenin ocağındaki gümüş gibi sâf vücudumuzu hırsızlar pazarına götürdün. Böyle bir nefîs cevheri hasis bir âleme nakildeki hikmet nedir?»

O zaman Allah: «MUSA! dedi, ben gizli bir hazineyim. Bilinmek isterim! Gizli hazine idim, beni tanısınlar istedim!»

MUSA: «Yarabbi! dedi, onlar hazine sahibi idiler, tanıdılar ve bildiler. Balık denizi nasıl bilmez; açık göz güneşi nasıl anlamaz! Rabbanî Tutî nihayetsiz şeker kamışlığını nasıl tanımaz!

Göklerin bülbülü, peygamberin: «Kırmızı gül benim terimden yaradılmıştır!» diye bildirdiği gülistanı nasıl bilmez ve o bülbül onunla nasıl kendinden geçip mestolmaz ve o sarhoşlukla nasıl coşmaz? Nasıl biribirine benzemeyen binlerce perdeden binlerce biribirine benzemez makamlarda ötmez?

«Bu binlerce perdeyi hangi muganniden öğrendin? Hangi mutribden geçtin?»

Bülbül dedi ki: «Benim doğduğum anadan bütün âlim ve üstadlar da doğar. Hepsinin anadan doğma bilgileri ve anadan doğma akılları vardır.

«Ben erkek ve dişi insanlık maddesinden doğmadım. Ben hakikatte bütün aşk anasından doğmuşum. Aşkını da anadan doğmadır; beni ümmiyim.»

Ümmînin iki mânası vardır; biri okuması yazması olmamaktır. Ümmîden en çok bu mâna anlaşılır. Fakat doğrultanların yanında ümmînin mânası başkalarının el ve kalemle yazdıklarını el sürmeden kalemsiz yazanlardır. Başkaları olup biten şeylerden bahsederler. O ise gaybdan, gelecekten ve olmayan ve gelmeyen şeyden bahseder. Canı olan herkes görür; fakat o canı gören başkadır.

Ey MUHAMMED! Sen ümmî idin, yetimdin. Anan baban yoktu ki seni mektebe versinler, okuma yazma öğretsinler. Bu kaç bin türlü ilim ve irfanı nerede öğrendin, vücudun ilk zamanından, varlığın başlangıcından kademe kademe olan şeylerden nasıl bahs ve hikâye ettin?

Sen cennet bağlarından ve bahçelerinden nişan verdin, hûrilerin kulaklarındaki küpelere kadar şerhettin, cehennem zindanının çöllerini, köşe bucaklarını anlattın, âlemin inkırazından, sonu olmıyan ebede dair ders verdin, nihayet bütün bunları kimden öğrendin? Hangi mektebe gittin?

MUHAMMED cevap verdi: «Kimsesizdim, yetimdim; kimsesizlerin kimsesi olan Hak, benim hocam oldu; bana öğretti. (Rahman Kur'anı talim etti) [1]. Eğer bu ilimleri halktan öğrenmek lâzım gelse idi hiç kimse birçok mal sarfetse yine binlerce senede öğrenemezdi. Öğrense bile taklidî ilim olurdu, aslının anahtarı elinde olmazdı ve kapısı kapalı kalırdı. Sarih olmazdı; ilmin nakşı, resmi olurdu, ruhu ve hakikati olmazdı.

Herkes duvara resim yapabilir, yaptığı resmin başı olur ama aklı olmaz. Gözü olur da görmesi olmaz. Eli olur da vermesi olmaz. Göğsü olur da nurlu gönlü olmaz. Elinde kılıç bulunur da işe yaramaz.

Her mihraba kandil resmi yapılır; fakat gece gelince bir zerre aydınlık vermez. Duvara ağaç resmi yaparlar ama dokunsan meyvası dökülmez.

Duvardaki resimler cansız olmakla beraber faideden hâli değildir. Çünkü bir adam zindanda doğsa da, insan yüzü görmese, yalnız güzel yüzleri, zindanın kapı ve duvarlarındaki resimleri görse, güzel güzel resimlerde şahların gelinlerin, padişahların süslerini, taç ve tahtlarını, sofralarını ve işret meclislerini, çalgıcılar ve oyuncularını görse, cinsiyet ülfeti münasebetiyle sorar ve anlar ki, bu zindanın dışında başka bir âlem var. Duvardaki resimler gibi güzel çehreli insanlar, meyva ağaçları var. O zaman yüreğinde bir ateş uyanır ve: «Âlemde böyle şeyler varmış...» der.

Ey insanlar! Bu âlemde olan şeylerden çekininiz; kalkınız, yüksek âleme sefer ediniz. Can kalıbınızda kemali buldu, vücut işini kısa kesin!

Ey temiz ruhu olanlar! Bu toprak yığınında ne vakte kadar cehennemlikler gibi kalacaksınız? Çok zamandanberi devlet borusu ça-

[1] «Er-Rahman allem-el kur'ân» LV. sûre, 1. âyet.

lıyor. Ey bu âlemde canla doğanlar! Topraktan başınızı kaldırın! Ey cihan görmemiş mahbuslar, niçin arayıp bir çare bulmuyorsunuz? Bakınız bu güzel suretli resimler ve acayip şeyler arasında hakikatler vardır.

Doğrusuz yalan yoktur. Her yerde yalan söylerler ve o ümitle söylerler ki işiten eğer doğrusunu görmüş ve bilmişse onu doğru zanniyle kabul etsin. Kalp akçeyi o tamahla harcederler ki, alan sahih gümüşten sansın. Müşteri has akçeyi vaktiyle bilmiş olmalı ki, o zan ile kalpını kabul etsin. Yalan olan her yerde onun doğrusu da vardır. Kalp olan yerde hâlisi de vardır. Hayal olan yerde hakikat de bulunur...

Bu âlem zindanının duvarında nakşolmuş görünen suret ve hayaller fânîdir, mahvolur. Âlemde kaç bin kişi ile dost idik ve akraba zannettik, sırlarını söyledik. Bu nakışlar gibi onlar da geçip gittiler...

Kabristana git, lâhid taşlarına, tuğlalarına bak; oradaki nakışları ve yazıları mahvolmuş göreceksin!

Yakın bil ki o güzel nakışlar zindanın haricindeki dostlardır.

Bunun şerhi uzundur. Kısa keselim ve zindanı kapayalım. Ey merhametsizliği âlemin merhametli denilenlerin merhametinden daha tatlı olan Allahım. Bu merhametsizliği niçin yarattın?

Hak cevap verir: «Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim» [1]. Ben, yersiz yerin halvetinde, gayb perdesi altında gömülü hazineyim. Varlık perdeleri istedim; tâ ki güzelliğimi ve celâlimi bilsinler ve görsünler ki ben nasıl bir hayat suyuyum, nasıl saadet kimyasıyım.»

Dediler ki: «Biz bu denizin balıklarıyız, evvelce bu hayat denizinde imişiz. Bu denizin büyüklüğünü, lûtuflarını bilseydik...»

Bu hayat kimyasının azizliğini anladık. Bu denizin balıkları olmayanlara her ne kadar teklif arzetmiş isek de onlar işitmediler, görmediler, bilmediler. Çünkü ilk bilen bizdik bu hazineyi, son bilen de biziz.

(İstedim ki bilineyim) sözünde geçen **bilecekler** kimlerdi?

---

[1] «Mistiklerin en çok dayandıkları hâdiselerden birisidir: «**Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtu en a'refe**»

[1] Mistiklerin en çok dayandıkları hâdiselerden birisidir: «**Kuntu kenzen mahfiyyen fe ahbebtu en a'refe**»

Hakdan cevap geldi: «Ey balıklar! Suyun kadrini bilseydiniz âşık olur ve denize erişmek isterdiniz.» Ama böyle yanıp yakılmak, canını feda edercesine yanık gönlü ile kan ağlamakla da bu iş olmaz. Dalganın karaya, deniz kıyısına attığı, uzun müddet sıcak toprak ve kızgın kumun üstünde yanıp yanıp çırpındırarak ne öldürüp ne yaşattığı ve ne de hayat lezzetini tatmak için deniz hasretinden vazgeçirebildiği bir balık için vaktiyle görmüş olduğu o deniz hayatına karşı başka nasıl bir hayat lezzeti olur?

[Şiir]: (Bir gece vuslat şerbetini içen kimse şerbeti bitince, zevk sandığı şeyi, verdiği humarın acısından anlar.)

O denizden uzak olan balığın yaşamak imkânı olmadığı gibi ne ölmesine ve ne de denize kavuşmak için dinlenmesine imkân vardır.

[Şiir]: (Sırmalı kemer bağlamışım sanırsın, sarılığından yüzüme safran sürülmüş sanırsın. Vuslatının ümidi kaybolsaydı, çoktan kendimi öldürürdüm).

O deniz: (Nefislerinizi öldürmeyiniz; Hak sizin için merhametlidir.) [1] diye seslenir.

Hak: «Diledim ki, hazinemi göstereyim. Sizin bu hazineyi tanıdığınızı da meydana koyayım. Bu denizin lûtfunu ve sâflığını da göstereyim. İstedim ki bu balıkların himmetlerinin yüksekliğini ve lûtufkârlıklarını da gösterip bu deniz halkını meydana çıkartayım» dedi.

(İnsanlar iman ettik deyivermekle belâlar ve musibetlerle imtihan edilmeksizin bırakılırlar mı zannederler?) [2]. Yüz binlerce yılanlar vardır ki balığız dâvasında bulunurlar. Halbuki onlar surette balık, sîrette yılandırlar.

[Şiir]: (Temiz ruhlular temiz olan şeyleri yerler, toprak ve yılan yiyen yılandır).

Hava ve toprak balığın gıdası değildir. Uzaktan gördüğün her hayvanı bilemezsin, köpek midir, yoksa ahu mudur? Eğer kemiğin bulunduğu tarafa giderse ahu değildir.

---

[1] **«Ve lâ taktelû enfüseküm innehu kâne biküm rahîma»** IV. sûre, 33. âyet.

[2] **«Elem ahsebün-nâse en yetrükû en yekulû âmenna ve hüm lâ yeftenûn»** XXIX. sûre, 7. âyet.

Kurt ile ahu çiftleşmişler, bir yavru doğmuş; bu yavruya kurt mu, yoksa geyik mi hükmünü vereceğiz? Bu hususta âlimler ihtilâf etmişler. Bu sözün şerhiyle medresede uğraşılır. Ancak doğru söz odur ki, önüne biraz ot koyarız. Bir avuç da kemik atarız. Eğer başını ota uzatırsa ahudur, kemiğe eğerse kurttur; hangi suya ağzını sokarsa murdar olur; zira kurt köpek cinsindendir.

Yılanın gıdası hava ve topraktır; nefsi emmare yılanının gıdası da hava ve topraktır. Fakat bu toprak nasıldır?

Dünyanın acılığı ve tatlılığı topraktan çıkar. Allah ona bir renk vermiştir. Dikkatle bakmak istersen görürsün ki, o topraktan hâsıl olan et ve kemiğin nakışları silinir, yani çürürse topraktan olduğunu anlarsın. Eğer yılan değilsen bu gıdadan başkasını ye!

Yılanın başka bir gıdası da havadır, fakat hangi hava? Beylik ve büyüklük mansıbı! İnsan biraz ekmek yerse açlıktan kurtulur. Fakat büyüklük, mansıb havası başına eser de: «Aslımız böyle idi, muhteremdi!» diyerek mansıb, memuriyet arzusuna düşerse o yılan yavrusu olan nefsi, hava ve toprağın birçok nimetlerini bulunca fir'avun ve ejderha olur.

[Şiir]: (Senin muhaliflerin karınca idi; yılan oldular. Yılanlaşmış karıncaları mahvet. Aman verme, zaman geçirme ki vakit bulunca yılan da ejderha olur!)

Mü'minler tam yılan değildirler; tam balık da değildirler; ancak yılan balığı gibidirler. Sağ yarıları balık, sol yarıları yılandır. Yarım saat onları havaya, yarım sat de deniz tarafına çeker.

[Şiir]: (Bizim istediğimiz gibi başkası da arzu eder. Baht acaba hangimize yâr olacak? İnsanlık tuhaf bir macundur; aziz yaparsan aziz olur, alçaltırsan alçalır.)

O balığın sağ yarısı dediğimiz (akıl) dır. Hak aklı yarattığı zaman ona: «Bana gel!» dedi, sonra «Ey akıl! Benden yüz çevir!» dedi. Akıl dedi ki: «Yarabbi! fermanını tutarım, emrinle yüz çevirmek, emrinle gelmek gibidir! Görmez misin ki meleklere: «Benim yerime ÂDEM'e secde edin!» diye emredince, zâhirde bu emir Hakkın kulluğundan arkasını döndürüp Hakkın gayrısına yüz çevirmektir ama, emirle olunca itaat ederek Hakka yüz sürmek olur.

Melek şereflidir, neden? Çünkü melekler senelerce Hakka secde ettiler. İblis ile aynı kâseden içip aynı elbiseyi giydiler, yabancıyı ayırd edemediler. Hakdan bir kerecik yüz çevirip ÂDEM'e secde etmekle temiz hil'ati giydiler ve yabancıdan mümtaz oldular. Şeytan her ne kadar zâhirde Hakka arkasını dönmedi ve Hakka secdeden vazgeçmedi ve başkasına secde etmekten utandı ise de Hakkın emrine arka çevirdiği için tardolundu. Ey yarısı yılan, yarısı balık olan ve iman eden kimse! Saatinizin birini balığa, yani Hakka döndürün, diğer saatinizi de maslahat için yılana çevirin!

İlk teveccüh: «(Sana tapınırız!). Emrinle sana ibadet etmekle meşgulüz: (Sana sığınırız). Yine senin emrinle senin kulluğuna arkamızı döndürdük, Hakdan yüz çeviren nefsi emmarenin tedavisiyle meşgul olduk. Mademki sen o düşmanı bize sebep olarak yarattın, islâma kuvvet olmak için kâfirlerden haraç alındığı gibi o da lüzumludur.»

Söylediğimiz bu yılan ve balık iki sıfattır. Bir sıfat onun bendi, bağıdır. Öteki sıfat ayağıdır ki cinsiyet şevkidir. Bağı olan sıfat toprakla olan münasebetidir. Hak bir cevher yarattı, ona baktı' O utancından su oldu, deniz oldu, ve taştı, köpüklendi. Köpükler toprak oldu ve zemin hâsıl oldu. Bu sebeple toprak sudan doğmuştur. Bu akrabalık ve alâka ondandır.

Ey bir katreden yaradılan insan. Uyan! Bu akrabalığa ve taallûka mağrur olma ki çok katreleri bu bağ mahrur etmiş ve denize akmak istemesinden alıkoymuştur.

Mes'uttur o kimse ki, kendisini bağlayan bağlar ister demirden, ister sazdan olsun, daima kırıp atmağa çalışır. Bu bağ eğer altından olursa altını sever, eğer elmastan ise elması sever. Vahdet denizine sel gibi akan katre, iman eden kimsenin canının katresidir; o katre birlik denizine sel gibi akar. (Ben Rabbime gidiyorum. Tevekkülüm onadır ve bana bu kâfidir. O herşeyi bilir.)

Şükür ve hamd âlemlerin Rabbi olan Allaha, salât ve selâm da yaradılanların hayırlısı olan MUHAMMED'e ve temiz soyu ve çocuklarına olsun!

d) MUHTELİF ESERLERİNDEN

Mevlânâ'nın bir mektubu

[Kapıları açan Allahtır] [1]

Hak: (Öfkelerini yenenleri ve insanları affedenleri severim [2]) diyor.

Peygamber de: (Öfkesini yenenin kalbini Allah emniyet ve imanla doldurur [3]) demiştir.

Âlemlerin Rabbinin sözü ve resullerin efendisinin hadîsi bereketi yakîni olsun. Âlemin ulu emîri, âdil, kerem ve ihsan edici, hayret dağıtıcı, fukaraya yardım eden, zulüm görenlerin imdadına yetişen, islâmın ve müslümanların ışığı **[Nur-üd devlet-ü ved-dîn]** Allah yüceliğini daim kılsın. Dostları mansur, düşmanları makhur olsun. Hususiyle nefis ve şeytan makhur olsun ki (En şiddetli düşmanın koltuklarının arasında olan nefsindir [4]. Kendi nefislerimizin şerlerinden, işlerimizin kötülüğünden Allaha sığınırız.

Bu muhlis duacıdan kelâm ve dua mütalea buyuralar ve kendilerinin hayır ve ikbali duasına rağbetli bileler.

Ey şahsı gaib, zikr ve yâdı hazır olan! Doğduğunuz günde, öldüğünüz günde, tekrar dirildiğiniz günde sana selâm! Bu dua kabul buyurulsun.

Allah sonunu hayır etsin, aziz oğlumuz NİZAMÜDDİN'in [5]

---

[1] Bu mektup eski Üsküdar mevlevîhanesi post neşini merhum AHMED REMZİ Dede Efendi tarafından terceme edilmiştir.

[2] **«Velkâzımîn-el gayz vel'afîne anil-nâs»** III. sûre. 128. âyet.

[3] **«Men kezzam-el gayz melâ'ullâhü kalbehu âmenen ve imânen»**

[4] **«A'da aduvveke nefsike-l-letî beyne cenbeyke»**

[5] **Mektubat** 1937. Sahife 172. Bu zat tuğrakeş ve mevlevî hattatı olarak gösteriliyor.

halini bildirmek isterim. İşitildiğine göre, hayır düşünen, derviş besleyen hatırınız tarafından gazaba uğramış ve vaki olan kusurundan dolayı gönlünüz ondan incinmiştir. Bu ihlâslı duacınız şefaat icabı, Allah rızası için niyazda bulunuyor.

(Sizin iyilikleriniz, oruçlarınız, sadakalarınız bizce malûm olmuştur; Hak güzel kabul etsin). Başka bir ihsan daha var ki o, bütün ihsanların başıdır. İSA'dan: «En şiddetli ve meşakkatli şey nedir?» diye soruldu. İSA: «Hakkın gazabı herşeyin en şiddetlisidir!» buyurdu. «Ey Allahın ruhu olan İSA! Hakkın gazabından bizi ne kurtarır?» diye sorarlar. İSA: «Öfkenizden vazgeçebilirseniz, Hak da gazabını sizin üstünüzden alır; ihsanın karşılığı ihsandan başka ne olabilir ki?» dedi.

[Şiir]: (Verilen şeyi ecel almadan önce verilmesi lâzım gelen şeyi geri vermelidir.)

NİZAMÜDDİN oğlumuz muhib ve devlet sahibi olan sizin müştaklarınızdandır. Sizi daima hayırla yâdetmekle ağzı tatlılanır. Ufak bir kusur etmişse affetmek daha iyidir. (Bir pire için bir yorgan yakılmaz. Eski dost bir kusur etmişse reddedilmez).

[Şiir]: (Dostundan bir cefa gördünse onun bin tane vefası olduğunu da hatırla. İyilik günaha karşı bin şefaatçi gibidir.)

Sen yerde olanlara merhamet et ki gökte olan da sana merhamet etsin. Senden aşağı olana acı ki senden üstün olan da sana acısın.

b) Mevlânâ'nın Türkçe şiirlerinden

I [1]

Ussun [2] varsa ey âkil aldanma gıl zinhar mala
Şol nesne ya ki sen koyup gidersin, ol bunda kala

Zahmetini görübenim dürersin dünya malını
(?) harc edüp seni anmaya (?) zehi belâ

Seni unudur dostların, oğlun, kızın, avratların
Ol mâlini üleşeler [3] hisab edüp kıldan kıla

Kılmayalar sana vefa, bunlar bay [4] ola; sen gedâ
Senin içün virmeyeler bir pâre etmek yoksula

Bir demliga [5] ağlaşalar; andan varub hayraşalar [6]
Seni çukura gömüşüp tiz dönerler gülâ gülâ

Ol kim gide uzak yola, gerek azık ala bile [7]
Almaz ise yolda kala, irmeye her giz menzila

Virdi sana malı Çalab [8] ta hayra kılasın sebeb

---

[1] Profesör M. ŞEREFÜDDİN. **Mevlânâ'da türkçe kelimeler ve türkçe şiirler.** İstanbul, Remzi Kitaphanesi. 1934, sahife 48.

[2] Akıl.
[3] Paylaşalar.
[4] Zengin.
[5] Bir ân için.
[6] Bayramlaşalar.
[7] Beraber.
[8] Allah.

Hayr eyle, kıl hakkı taleb, vermeden ol Mâlin Yelâ [1]

Bu gün sevinirsin; benim altunum, akçem çok deyü
Anmaz mısın ol günü kim muhtaç olasın bir pula

Es [2] itmeye mâlin senin, hoş olmaya hâlin senin,
Nesn' ermaya elin senin, ger sunmadınsa el elâ [3]

Ol mal didüğün mar ola, hakkaki kûrun tar [4] ola
Her giz meded bulmayasın çevre bakıp sağ u sola.

İttin [5] ise anda çarak ola sana ol hoş turak
Bunda ne kim kıldın yarağ [6], anda sana karşu gelâ.

Diler isen ayşü ebed, dut gil ne didise ol ahad
Andan dila her dem meded, tâ irişasın hasıla.

Böyle buyurdu Lem yezel; «bilin beni, kılın amel!»
«Terk eyleniz tûli emel, uymanız her bir bâtıla!»

Yoksul isen sabreyle gil, ger bây isen hayreyle gil,
Her bir hâla şükreyle gil, Hak döndürür hâldan hâla.

Dünya anın, alıret anın, nîmet anın, mihnet anın,
Tamu [7] anın, cennet anın; devlet anın, kânı bula [8]

Hakka bana na [9] mal gerek, dileğim eyu hal gerek

---

[1] Yele.
[2] Faide.
[3] **El ele sunmak,** sadaka vermek mânasına olmalıdır.
[4] Farsça: Karanlık.
[5] **İltdin** gibi okunacak. İlettin, götürdün.
[6] Silâh, yarayacak şey.
[7] Cehennem.
[8] Ki anı bula.
[9] Ne.

Ne kıl gerek, ne kal [1] gerek kendüzini [2] bilen kula.

Ey şems dila Haktan hakı; biz fâniyiz, oldur Bâki
Kamular anın müştakı; ta hod ki ol kimin ola.

II [3]

Kiçkinen [4] oğlan odaya gelgil,
Yol bulamazsan dağdan girgil.
Ol çiçeği kim yazuda [5] buldun,
Kimseye verme hasmına vergil.

III [6]

Mahest nemî dânem horşîd ruhat yâne [7]
Bu ayrılık ödüna nice ciğerim yâne

Murdem zi firâk-ı tu murdem ki heme dâned [8]
Aşk ödü nihan olmaz, yanar düşecek câne

Sevdây-ı ruh-i leylî şud hasıl-ı mâ haylî [9]
Mecnun bigi [10] vaveyli; oldum gene divâne

---

[1] **Kal** arapça söz. Mistiklerde **kal**'e yani söze değil **hâl**'e ehemmiyet verilir. Sözle, felsefî münakaşalarla hiçbir şey elde edilmez; hakikate ancak **hâl** yani **[extase mystique]** hâsıl etmekle erişilebilir, tamamiyle **illuminatif**'dir.

[2] Kendisini.

[3] Profesör M. ŞEREFÜDDİN. **Mevlânâ'da türkçe kelimeler.** S. 52.

[4] Küçücük.

[5] Meydan ve genişlik.

[6] HASAN - ÂLİ YÜCEL, H. TEVFİK. **Türk Edebiyatı Nümuneleri.** S. 136 - 157.

[7] Yangının güneşi aynıdır, değil midir bilemiyorum.

[8] Ayrılığından öldüm. Öldüm; bunu herkes bilir.

[9] Elimizde LEYLÂ'nın yanağının sevdasından başka bir şey yok.

[10] Gibi.

Sad tîr zened ber dil an Turk-i kemân ebrû [1]
Fitnelü elâ gözler çün uyhudan uyâne

Ey şeyh Şuca-ed-dîn Şems-el Hak-ı Tebrîzî [2]
Rahmetten eğer nola, bir katre bize tâne [3].

[1] O keman kaşlı Türk, kalbimize yüzlerce ok atar.
[2] Ey Şeyh ŞÜCÂÜDDİN!.. Ey Tebrizli Şemsülhak!..
[3] Değe.

II

MEVLEVİLİK

a) TÜRK KÜLTÜR VE SAN'ATİNDE MEVLEVİLİĞİN YERİ

Sanat tarihimizin hiçbir şubesi yoktur ki onun en seçkin simaları arasında temiz yüzü, asil tavırları ve zarif giyinişiyle bir Mevlevî görünmesin.

Büyük şairlerimiz arasında hiçbiri yoktur ki doğrudan doğruya Mevlevî olmasa bile Mevlânâ'ya ve Mevlevîlere hayran olmasın. Eski âlimlerimiz arasında da bu böyledir. Şairlerin, musiki üstadlarının, hattatların, kalemtraş, makas vesair ince Türk işlerinde, Türk kuyumculuğunda, tezyinî sanatların hemen her şubesinde üstad tanınmış olanların büyük bir ekseriyetini Mevlevîler ve Mevlânâ muhibleri teşkil eder.

Ben bunun sebep ve saiklerini daha ziyade şu noktalarda buluyorum:

Selçukîlerin son devirlerinden süzülerek Osmanlı Türkleri arasında gelişen Mevlevîlik, bu intikal sırasında Selçuklu medeniyetinden ve kültürünün hususiyetlerinden de birçok şeyler getirmişti. Bu hussuiyetler giyim kuşamdan, sanat, edebiyat ve hattâ lisandan bazı âdet ve ananelere kadar her şeyde belli olmaktadır. Bu anlayış şüphesiz ki hakikî bir kültüre dayanabilirdi. Memleketin okumuş ve zarif insanları bu ocakta kendilerine sığınacak bir yer bulabiliyorlardı. Didaktik bir eser olan Mesnevî'nin verdiği hikmeti, Mevlânâ'nın oğlu SULTAN VELED'in velûd karihalarından fışkıran şiir ve ruh havası içindeki huzuru hayranlıkla sezen bu insanlar kendi sanatkâr istidatlarına hitabedecek pek çok şeyi orada buluyorlardı. Bu muhakkak ki, kendilerine daha yakın olan bir şeydi. Orada yabancılık duymuyorlardı. Bu kültürde zariflik, incelikle beraber Türk olan, kendilerinden olan bir şey vardı.

Mevlânâ'nın dili bile farisî olmakla beraber, bu farisî eskidenberi Selçuk saraylarında yerleşmiş olan Türk sentaksına

daha uygun olan değişik bir farisî idi. Bu da, Buhara şivesiyle konuşuluyordu. Telâffuzu da daha ince ve zarifti. Son devirlere kadar bizde bu dil hep bu şekilde telâffuz edilmiş, son Gülistan mukarrirleri bile bu eseri hep bu şive ile okumuşlardır. Mevlevî kıyafeti de hemen bir Selçuklu kıyafeti idi. İlk Osmanlı büyükleri bile bu kıyafeti ve bu kültürü benimsemişlerdi. ALÂÜDDİN PAŞA veziri olduğu küçük kardeşi ve hükümdarı ORHAN BEY'in karşısında bu kıyafette geziyor, **Mesnevî** bütün Osmanlı ülkesinde asırlarca en makbul bir eser olarak öğretiliyor ve öğreniliyordu.

En eski eserler kaybolmuş olmakla beraber, musikinin de bu kanaldan geldiği muhakkaktı. Bütün bu ananeler ve tezahürler eski bir Türk medeniyetinin daha ziyade kremini teşkil eden bir sahasından sızıyor ve bu yüzden kendini daha çok benimsetiyordu. Zâhir ulemasının mahkûm ettiği fikir, sanat ve şiir tezahürleri himaye gördükçe Mevlevîlik de genişliyor ve Türk sanatkârı, Türk şairi ve mütefekkiri için hemen yegâne hâmi teşekkül haline giriyordu.

Yine bir Türk tarikatı olup askere ve Avam'a dayanan **Bektaşiliğin** aksine, Mevlevîlik daha ziyade okumuşlara, havâsa ve sanatkârlara inhisar eden bir ocaktı. Osmanlı ülkesinde esasen bu iki tarikat kadar hiçbir tarikat geniş bir saha bulamamıştır. Ancak Mevlevîlik şüphesiz ki daha derin, daha hususî bir cephede tetkike değer bir teşekküldü. Buna sebep de sanat ve edebiyat tarihimizi hemen hemen Mevlevîlikten mücerred olarak tetkike imkân bulamamaklığımızdır. Çünkü sanatımızla Mevlevîlik o kadar birbirine girift bir haldedir ki bunların hudutlarını ayırmak çok defa imkânsız görünür. Mevlevîlik yalnız din tarihini meşgul etmez; o tarikatlerin çizdiği dairenin hemen hemen dışında kalan bir müessesedir ve Türk cemiyet ve medeniyetinde oynadığı rol de o nisbette mühimdir.

Yalnız unutmamalıdır ki sanat için bu kadar müsait bir sahayı müessisinin heyecanlı ruh havasından alan, o heyecan içinde iç huzuru bulan Mevlevî sanatkâr bir taraftan bu geniş ruh hâletiyle ve tam bir hürriyetle kendisine lâzım olan motifleri rahat rahat seçerken bir taraftan da gördüğü sıkı bir di-

siplinin verdiği endişeyi daima hissetmiş ve ettirmiştir.

İşte Mevlevî olan sanatkâr, muvafakiyetini bu ölçülü muvazene sayesinde kazandığı için Mevlevîlik daima sevilen ve hürmet gören bir müessese olarak kalmış ve daima onun etrafında ışık alan ve veren bir peyk olarak beraber dolaşmıştır. 20. Asrı idrak eden bir Türk şairinin EMİN HAKİ'nin:

«Peyinde şu'le feşân bir şehâb-ı pür-sûzum
Lehîb-i aşkıma gel dök şarâbı Mevlânâ»

şiirinde bu hayranlığın mihrakı olan Mevlânâ, asırlarca bu san'at ve şiir zevkini bir güneş olmakta devam etmiştir.

Mevlevîlik mevzuu pek geniştir. Bir kere Mevlevî yetiştiren müessese yani çelebilik ve dergâhlar, bu dergâhlarda yetişen mühim simalardan bahsetmek, bunları tetkik ve tahlil etmek için yeni vesikalar araştırıp tasnif etmek icabeder. Sakıb Dede'nin **«Sefinei Nefîse-i Mevlevîye»** adlı bir eseri varsa da hem çok eksik, hem de bugün için tatminkâr değildir. Ondan sonrası için de başka bir eser mevcut değildir.

Bundan başka Mevlevîlerde yetişen şairler, her türlü sanatkârlar (ressam, kuyumcu, müzehhib, divitçi, kalemtraşçı, hattat, ilh...) hattâ tabibler Mevlevî musikisi ve Mevlevîliğin bıraktığı eserler hakkında büyük çalışmaların mahsulü olacak ciltlerle kitap vücuda getirmek mümkündür. Benim için böyle bir eseri veya eserleri görmek şahsen en büyük zevkim olacaktır. Fakat benim buradaki yazılarım ancak tarikat ve terbiye cephesinin tetkikinden ibarettir ve kısadır.

Mevlevîlik hakkında 1953 senesinde ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI tarafından beşyüz sahifelik bir eser vücuda getirilip neşredilmiştir. Bu eserde âdeta Mevlevîliği aşağılamak, fena göstermek, yanlış göstermek için müellifin bir gayret ve cehd sarfettiği, şeyhleri ayyaş, Mevlânâ'yı ve Mevlevîleri kızılbaş, alevî, tarikatı uydurma, geri ve kötü, Mevlevîliğe ait her şeyi tezyifkâr, müstehzi ve pek indî ve yerinde olmayan bir görüşle, tetkik ettiği için bence makbdl sayılamaz. Bnnunla beraber bu kitaptan yine şahsen istifade ettiğim olmuştur. Bundan sonra Mevlevîliği tetkik edeceklerin daha az kötümser olmalarını temenni ve arzu ederim.

b) ÇİLE

Hakikî bir Mevlevî olmak için bilhassa sıkı ve hususî bir disiplin mahiyetindeki çilenin çekilmesi icabediyordu ki bu olmadıkça sâlik **dede** değil, ancak bir **(muhib)** den başka adla anılamazdı.

Üç seneye yakın bir müddet devam eden bu çile bir ruh bilgisine dayanıyor ve hakikaten asil bir hikmetten, şarka mahsus olan o garip tevazudan doğuyordu.

Bu çilenin mahiyeti tetkik edildiği zaman ilk nazarda insana çok sıkı askerî bir disiplini hatırlatmakla beraber biraz incelenince onda barka şeyler de olduğu görülmektedir. Buradaki tevazu aşağılık kompleksi doğruran bir tevazudan uzaktır. Nefsini terbiye ettirmek ve haddini bildirmek esaslarına dayanan bu sistemde haysiyet meselelerinde çok hassas davranıldığı görülür. Meselâ bunun en garip şekli **(seyyah verme)** denilen bir nevi tard ve seyahate mecbur etme cezasında görülmektedir. Bu cezanın tatbik şekli, dervişin dışarıdaki pabuçlarının kapıya doğru çevrilmiş olmasından ibaretti. Onun kalbini, haysiyetini kırasak sözler söylenmeden bu zarif hareketle her şeyin anlatılmış olması dikkate şayandır.

Buradaki yazılarımı kısmen MUSTAFA VAHYÎ adındaki bir Nakşibendî şeyhinin **Dürret-ül-aziziye fil-Kavâid-ül-kaviyye** adında 1281 hicrî yılında basılmış yarı arapça, yarı türkçe eserinin 78 inci sahifesinden itibaren başlayan çileye ait, kısmen de eski Üsküdar Mevlevî şeyhi merhum REMZİ DEDE Efendinin bana şifahen söylediklerinden hülâsa olarak alıyorum:

Mevlevî tarikatinde **(Dede)** unvanını kazanmak, hakikî bir Mevlevî olmak için zarurî olan çilenin çekilmesi şöyle cereyan etmektedir:

1 — Müptedi bu arzusunu şeyhe değil, fakat dergâhın mensuplarından bakka bir dedeye söyler; o da yine şeyhe değil, disiplin âmiri olan ve şeyhten sonra gelen **aşçı dedeye** söyler. O mübtedinin kabulü hakkında ilk kararı verecek olan bu aşçı dededir.

Çileye giren derviş **(Matbah)** da en ağır işlerle meşgul olur. Binbir gün ve gece burada yatar. Bu müddet zarfında da nefsini terbiye ile uğraşacak ve sabır ve tevazudan katiyen ayrılmayacaktır. Bu çile hükümleri o kadar katidir ki, kazaen bir gece dışarıda yatacak olsa çilesi bozulup yeniden binbir gün ve gece çileye girmesini icabettirir.

2 — Mübtedi burada kendisiyle beraber 18 kişilik bir mertebeler silsilesi bulur (1). Kendisinin vazifesi **(ayakçılık)** tır; yani lâzım olan şeyleri getirip götürmek gibi ayak hizmetleri görmekten ibarettir. Bundan sonra **(çırağcılık)** yani matbahın şamdanlariyle meşgul olmak hizmeti gelir. Daha sonra avlu ve bahçenin etrafını süpüren **(süpürgecilik)**, **(dışarı kandilciliği)**, canların yataklarını yapan **(yatakçılık)**, dedelerin kahvesini döğen **(tahmisçilik)**, **(içeri kandilciliği)**, kahvecilik demek olan **(içeri meydancılığı)**, sofra kurma hizmeti olan **(somatçılık)**, sabahları zenbille pazara gitme demek olan **(pazarcılık)**, yemek kablariyle meşgul olan **(dolabçılık)**, **(bulaşıkçılık)**, **(şerbetçilik)**, abdesthaneleri temizleme hizmeti olan **(abrizcilik)**, sonra **(çamaşırcılık)**, daha sonra da hücredeki dervişlere aşçıbaşının emirlerini bildiren **(dışarı meydancılığı)** gelir. Bundan sonra **(Halife Dede)** matbaha girenlere yol gösterir, yani onları yetiştirir. En sonunda aşçıt dedenin vekili olan ve ayrı ayrı bir posta sahip olan **(Kazancı Dede)** gelir ki bunun vazifesi bilhassa inzibatla alâkadar olmaktan ibarettir. Gündüzleri matbahta bulunan bu zat, dedelerle en sıkı temasta bulunup onlarla sohbet eden ikinci âmirdir.

Konya'daki dergâhta **(Ser Tarîk)** adını alan ve diğer dergâhlarda da **(Aşçı Dede)** unvanına sahip olan makam sahibi bütün bu terbiye sisteminin en büyük nâzımı ve âmiri sayılırdı. Vazifesi mürebbilik olan bu zat, ayrı bir makam ve ayrı bir post sahibiydi. Mesnevî'nin kâtibi olan ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN'i temsil etmekteydi. Çile esnasında tarikat edeplerini bu zat öğretirdi. Mevlevîlik ikrarı da yine bu zata verilirdi. Aşçı

(1) 18 adedi Mevlevîlerce mukaddestir. Buna **(Nezr-i Mevlânâ)** denilir. Bir çok terkiplerde geçer.

Dede ile vekili olan Kazancı Dededen sonra İçeri Meydancısı ve Bulaşıkçı Dedeler de mürebbiler arasındaydı.

3 — Çile çıkaracak olan mübtedi böylece en aşağı hizmet olan Ayakçılık hizmetiyle çileye başladığı zaman bütün bu dedelere riayet etmek, derviş ıstılahına göre (eyvallah) demek mecburiyetindeydi. VAHYÎ EFENDİ: «Dergâhlarda ikrar veren fukarâdan bir gün ve belki bir saat evvel gelen dervişe tekaddüm eder ve üst tarafına oturur ve ona eyvallah eder ve her sözde itaat ve inkıyad ve serfüru eder. Sonra gelen derviş kutbül-aktâb ve ârif-i billâh ve pîr-i âgâh ve ihtiyar dahi olursa da» diyor. Mevlevî dergâhlarında çilenin ruhu da matbahlardı. Burada pişen ananevî **(lokma)** ise etli veya etsiz bir pilâvla mevsimine göre üzüm, karpuz gibi yemişler, yoksa kuru üzüm hoşafıydı. Çilede hemen bu tek yemek usulü câriydi. Matbah dünyevî meşguliyetlerin senbolik bir müessesesi demekti. Bizim bu dünyadaki hayatımız da bir çileden ibaret olduğu düşünülecek olursa en münasip çilenin de burada olması icabediyordu.

4 — Çilenin başlaması da, çok karakteristikti. Dedelerden biri vasıtasiyle Aşçı Dedeye müracaat eden mübtedi, muvafakat cevabı alınca üç gün matbahta misafir kalırdı. Fakat bu misafirlik bizdeki misafirlik mefhumunun tam tersine garip bir misafirlikti. Bu müddet zarfında kimse kendisiyle alâkalanmaz, âşinalık etmez, hattâ selâm bile vermezdi. Böylece kimseden iltifat görmeden, âdeta istiskal edilir vaziyette otururdu. Üç gün bu hareket ve zillete tahammül edebilirse **(Aşçı Dede)** kendisine şu mealde bir söz söylerdi (2):

— «İşte bu Tarîk-ı Mevlevî'nin üç gündenberi namaz, niyaz ve hizmet ve mihnetini gördüm. Bunun dahi çok çile ve mihnet ve meşakkati vardır. Buna tahammül ve sabır ister. Her kim seni döğer ve söğerse zinhar ana mukabele etme ve zinhar bir ferde el kaldırma. El ve dil uzatma. Herkese eyvallah de. Yâr ü ağyardan gelen her belâya ve cefaya sabır ve tahammül eyle ve herkese tevazu eyle. Namaz ve niyazında ve hizmetinde ol! Kendi rızan ile bu tarikati ve hizmeti kabul edersen

(2) Dürretülaziziye. S. 9

seni biz cemi zünûb ve uyûbunla kabul ederiz. İşte bizi dahi üç gün müsâferette gördün ve dahi görmediğin ve bilmediğin nice uyûb dahi bizde vardır. Sen dahi bizi uyûbumuzla kabul edersen ikrârını aluruz.» (1)

Bundan sonra geldiği elbise ile onsekiz gün hizmet ettirilir. Onsekiz günü geçirdiği takdirde Aşçı Dede vasıtasiyle **sikkesi tekbirlenir.** Kendi yaptırdığı veya hediye olarak verilen bir kat Mevlevî elbisesiyle aba giydirilirdi.

5 — Binbir gün süren çileyi bitiren dervişin sikkesini bu müddetin bitişinde şeyh tekbirleyip tekrar başına giydirir ve artık dergâhta bir hücrede oturmak hakkını kazanmış olurdu.

6 — Ancak bu çile esnasında maddî ve dünyevî meşguliyetlerin bir remzi olan matbah işlerinin yanı sıra bir de mânevî ve ruhanî bir hizmeti daha vardı. Can, yani derviş bir taraftan da mânevî hayatı ve ruhî tekâmülü için uğraşırdı. Bunun için istidadına göre, Mevlevî dergâhına girmiş olan musiki veya simâ' meşketmesi, Mesnevî okuması veya dinlemesi lâzımdı.

İstidadı ve kudreti olduğu takdirde simâ' çıkarır, yahut âyin meşkederdi. Bunlar için de ayrıca üç zâbitin, neyzenbaşı ile kudümzenbaşının ve bir de simâ'zenbaşının emrinde musikiye veya simâ' meşkine çalışırdı.

Höcre-nişin olduktan, yani çilesini bitirip Dede unvanını kazandıktan sonra **(nev-niyazlar)** la, yani yeni yetişenlerle o da meşgul olabilir, kudretine göre Mesnevî okutur veya âyin öğretirdi.

Hususî serveti olmayan höcre-nişin Dedeye mübrim ihtiyaçlarını görmesi için aydan aya muayyen bir para verilir. Başkaca muhibler tarafından da **(niyaz)** veya **(berk-i sebz = Yeşil** yaprak) adiyle verilen bir miktar parayı kabul edebilir; ancak kendisi hiç kimseden bir şey isteyemezdi.

İşte çilenin esası bu idi: Binbir gece dergâhın damı altında kalmak. Bununla beraber izin istenilip gündüzleri işlerini görmeğe gitmek mümkündü. Ancak gece yine matbaha dönmek şartiyle. Büyük bestekâr HAMAMÎZÂDE İSMAİL Dede E-

(1) Dürretülaziziye. S. 14

fendinin çilesi sırasında saraya çağrılıp da akşam geç kaldığını görerek tekrar dergâha vaktinde yetişmesi için kan tere batarak koştuğu ve bu yüzden pek çok üzüldüğü meşhurdur.

Çile çeken derviş, dergâhta kendisine gösterilen vazife dışında her istediğini okumakta ve bazı meşguliyetlerde bulunmakta serbestti. Bilhassa kuyumculuk Mevlevîlerce pek makbul bir meslek sayılır, bundan başka hattatlık, çilingirlik, kalemtraşçılık ve daha birçok snaatlar veya nefîs sanatlar Mevlevîlerin üzerlerinde titizlikle uğraştıkları meşguliyetlerdendi. Maddeten veya mânen hiçbir şekilde boş ve âtıl kalmak esasen katî surette menedilmiş bulunuyordu. Bu sebeple Mevlevî dergâhları asırlar boyunca fikir ve sanat hususunda hakikî bir irfan ocağı olmakta devam edebilmişlerdi.

c) MEVLEVÎLİKTEKİ İKİ ZÜMRE

Mevlevî tarikatini kuran Mevlânâ değil, oğlu SULTAN VELED'di. Fakat asıl Mevlânâ'nın babası BAHÜEDDİN VELED'den gelen bir ilim ananesi vardı ki bu ailede ve bu ailenin dostlarının hemen hepsinde devam ediyordu.

Türk güzel sanatlarının bütün şubelerinde Mevlevîler hemen daima ilk plânda geldikleri gibi, birçok ilim sahalarında da daima temayüz etmekte idiler. Bu sahalardan birisi de muhakkak ki tababetti. Mevlevîliğin tıbba, daha doğrusu Şarkta tabiblerin bu ocağa gösterdikleri sempati çok eskiden geliyordu. Selçukîlerin iki büyük ve meşhur doktoru MEVLÂNA GAZANFERÎ ile tabib EKMELÜDDİN Mevlânâ'nın **«muhib»** lerindendi. Son hastalığında da onu tedavi ile meşgul olmuş ve başından ayrılmamışlardı. Osmanlılar da Tıbbıyenin tesisinden evvel Müslüman tabibler arasında görülen Mevlevîlerin çokluğu herhalde bu ananenin devam etmesinden ileri geliyordu.

Dikkat edersek, kendisi bir tarikat kurmamış olan Mevlânâ'nın etrafı hep bu **«muhib»** lerle dolu idi. Ve bunlar saray ve hanedan âzalarından kuyumculara, doktorlara ve muhtelif sanat mensuplarına kadar değişen bir hayranlar kafilesi idi. Mevlânâ'nın hayatından tarikatının mensubu olan dedeler değil, ancak bu **«muhib»** leri bulunuyordu. Tarikatın kuruluşundan sonra da onlar aynı ehemmiyeti muhafaza ettiler. Ve böylece Mevlevîliğin iki esas zümresinden birini ve en kalabalığını teşkil ettiler.

Yine şu noktaya bilhassa dikkati çekmek isterim ki, dedelikle muhiblik hemen hemen Mevlevîliğin Bektaşilik gibi iki Türk tarikatında görülen hususiyetlerinden biridir. Dedelerde aranan evsaf muhiblerde aranmaz; fakat muhibler daima ekse-

riyeti teşkil ederler. Bu hal diğer tarikatlarda yoktur ve hemen bu iki müesseseye mahsustur. İkisinde de dedelerin vazifeleri bir nevi mürebbilik olduğundan çokluğu teşkil eden muhiblerin mânevî terbiyeleri ekseriya bu dedelerin himmetiyle olur. Simaî meşkeden dedenin muhiblerden birçok talebesi vardır. Dergâhlarda kendilerine mahsus hücrelerde oturan bu dedelerin muhibler arasında birçok musahipleri bulunur.

Dedelerde olduğu kadar musahiplerde de ilmin veya sanatın herhangi bir şubesinde temayüz etmiş olmak da ayrı anane hükmünde idi. Dedeler bildiklerini de Mevlevî âdab ve erkânı ile beraber bu muhiblere öğretirlerdi. Böylece musikiden, simâ'dan başka şiir, hat, tezhib vesaire gibi güzel sanatların öğretilmesi de yine bu âlim ve fâzıl dedeler vasıtasiyle olurdu. Mevlevî dergâhlarının bazıları yüksek birer konservatuar halinde idiler. Fakat öyle bir konservatuar ki orada şiir sanatı, hat güzelliklerinin sırları, tezhibin bütün girift güzellikleri, hattâ ince kuyumculuk da öğrenilebilirdi. Bunun için Mevlevîlik ilim ve sanatın birçok şubelerinde daima mümtaz bir yer tutmakta idi.

Mevlevîlerde bu iki zümreden birini teşkil eden dedelerin bu unvana sahip olmak için muayyen bir yolda yürüyerek terbiye görmeleri ve çile çıkarmaları, yani daha sıkı bir disiplinle yetişmeleri icabediyordu. Çünkü dede demek, Mevlevîliğin muallimi demekti. Bunlar da gayet tabiîdir ki daha esaslı ve ciddî bir terbiye göreceklerdi.

Çile çıkarmadan, dede olmadan da Mevlevî olmak kabildi. Nitekim Mevlânâ'nın zamanında da madem ki dedeler değil, muhibler vardı ve bunlar hakikî Mevlevîleri teşkil ediyorlardı, asırlar sonra da bu ananeyi devam ettirmeleri pek tabiîdir. Bu yolda çile çekmek dedeye, yani mürebbiye mahsus olmakla beraber isteyenler, maddî, mânevî bazı külfetlere katlanacak, iaşesiyle mükellef aileleri bulunmayan kimseler sırf kendi terbiyeleri için de dede olabilirlerdi.

Dedelik herhalde daha güç ve çileli bir yol olmakla beraber, daha ziyade bekâr, maişetini temin etmek için çalışmak zorunda olmayan kısmen müreffeh kimselerin sülûk edebile-

cekleri, çok fazla kayıt ve şartı, çok ince seremonisi olan bir işti; halbuki Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe hayran olan bir kimse bu yollardan geçmeden de ona mensubiyetini iddia edebilirdi. Meselâ bunların arasında ilmi ve tevazuu ile meşhur olan ÜÇÜNCÜ SULTAN SELİM'i, SULTAN REŞAD'ı gösterebiliriz. Padişahların, sadrazamların, vezirlerin ve diğer yüksek memuriyetlere tâyin edilen kimselerin arasında Mevlevî muhibleri pek çoktu. Bundan sonra da her türlü san'atkârlar, şairler, daha ziyade rasyonel ilimlerle uğraşan âlimler gelirdi.

Böyle bir muhib yani dost olmak için dedenin geçtiği yollardan geçmeğe hiç de lüzum yoktu. Çünkü dede, en az üç seneye yakın bir müddet dergâhın çatısı altında kalmak mecburiyetinde olan bir «cân» olduğu için, âdetleri de bittabi mahdut olacaktı. Esasen bu feyze ve çileye kabiliyetli kimseler arasından tavsiyelerden, uzun ve mihnetli imtihanlardan sonra kabul edilirdi. Mevlevî tarikatının çok güç olan seremonileri en çok onların üstüne yüklenmişti. Halbuki muhibler için de ufak tefek seremoniler varsa da bunlar pek ehemmiyetsiz sayılabilirdi.

O karışık ve ağır çile vazifesine mukabil muhibliğe girmenin bütün kaidesi ve şartları şundan ibaretti:

Muhib olmaya hevesli olan, bu aşk ve zevki vicdanında tadan zat aşçı dedeye değil, doğrudan doğruya şeyh'e müracaat ederdi. O zaman şeyh o zata gusül abdesti alıp tekrar gelmesini tenbih ederdi. Maddeten olduğu kadar mânen de bütün şaibelerden temizlenmiş, vesveselerden kurtulmuş, tam bir iştiyakla Mevlânâ'nın açtığı nur, irfan ve zevk bahçesindeki eşsiz huzura kavuşmayı bir nimet bilen muhib, o zaman bu yolda rehberlik edecek olan şeyh'in huzuruna tedarik ettiği bir sikke ile girer. Sikke şeyh tarafından tekbirlenir, yani takdis edilerek tekrar başına geçirilir ve iki taraf da bir fâtiha okuduktan sonra karşılıklı birbirlerinin ellerini öpmek suretiyle bu küçük seremoni de nihayet bulmuş ve müracaat eden zat o andan itibaren muhibler arasına girmiş bulunurdu. Bunun dedeler muvacehesinde yapılması, bir simâ'dan evvel veya sonra yapılması, hattâ **lokma, çörek, âyini cem** gibi küçük büyük toplantılara

sebep olması gibi bir mecburiyet de yoktu. Hepsi bundan ibaretti. Bir şeyh istediği kimseyi, istediği zamanda sikkesini tekbirlemekle muhibler arasına alabilirdi.

Bu suretle muhib olan kimseye Mevlevî ıstılahında **«nevniyâz»** adı verilirdi. O kimse artık dergâhta bulunan dedelerden birinin terbiyesine verilirdi. O dedenin terbiyesine terkedilmiş olan başkaca dede namzetleri de varsa onlar ve diğer muhiblerle beraber muayyen zamanlarda dedenin hücresinde toplanırlar, isteyenler semâ çıkarır, **mukabele** yâni âyin meşkeder, diğer erkân ve âdetleri öğrenir, isteyenler yine Mesnevî dersleri alırlardı.

Öğrenip simâ' çıkaranlar tecrübe mahiyetinde kısa bir âyinden sonra mukabele günleri büyük simâhaneye çıkıp burada **«Devr-i Veledî»** ye iştirak eder, artık her mukabelede simâ'a iştirak ederlerdi. Bunların çoğu da dedelerden ziyade bu muhiblerdendi. Bir muhib mukabeleden evvel dışarıdan gelir, dedesinin odasına girip el öper, dedesi ve diğer arkadaşlariyle musahabe eder, sonra soyunup orada **tennûre**'sini yani kırmalı etekliğini, bunun üstüne giyilen bir nevi yelek gibi **destegül**'ün ve **resim hırkası**'nı giyer, mukabeleden evvel namaz kılınır, aşr-i şerif okunur, sonra na'tle âyine girilirdi. Bu tarzda dışarıdan çok defa sivil gelerek dergâhta ananevî Mevlevî kıyafetine giren muhibler arasında şüphesiz ki birçok devlet memurları da vardı. Meselâ Beylikçi denilen eski ve mühim memuriyetlerden biri uhdesinde olan merhum hocam RAUF YEKTA BEY, dışarıda sivil gezdiği halde mensup olduğu Yenikapı dergâhına gidince burada hemen aynı derviş kisvesini giyer ve vazifesini görürdü. Vazifesi orada ser-nâyî'lik, yani neyzenbaşılıktı. Ayrıca da Türk musikisini ilim halinde tedvin eden, meşhur LAVİGNAC'ın **Encyclopédie de la Musique**'inde yazdığı Türk musikisi bahsini neşreder, muhtelif Fransız musiki mecmualarında Fransızca makaleler yazardı. Bu muhterem ve değerli zat Mevlevîliğe mahsus olan o ince tevazuu ile ancak bir **muhib'di**.

Onun gibi Kulekapısı, yani Beyoğlu Mevlevîhanesinin başneyzeni olan merhum hocam EMİN EFENDİ de bu muhibler arasında idi. Şu halde anlaşılıyor ki Mevlevî dergâhlarında ney ve

musiki talim etmek için muhakkak dede olmaya ihtiyaç yoktu. Muhibler de böyle büyük vazifeleri görebiliyorlardı. Ancak dergâha girip de «mutrıb» e yani neyzenlerle mukabele okuyanların arasına girmek için muhakkak bu kıyafette bulunmak mecburiyetindeydi.

Mevlevî muhibleri arasında bu kisveyi yalnız dergâhlarda değil, evlerinde, işlerinden gelir gelmez giyenler ve o vaziyette dolaşanlar, hattâ böylece camilere vesair tekkelere gidenler de görülürdü. Yani Mevlevî kisvesi muhakkak dedelerin giyebilecekleri bir kıyafet değil, muhiblerin de bilhassa dergâhta vazife halinde muhakkak giymeleri iktiza eden bir kisve idi. Yine şeyh veya dede olmadıkları halde Mesnevî okutmaya icazetli olan muhibler başlarına, şeyhlerde görüldüğü gibi koyu neftî renkteki şeritlerden yapılmış ve hususî surette sarılmış destarı da taşımak hakkına sahiptiler.

Bir Mesnevî şeyhine niyaz edip muhibliğe kabul edilen bir kimse isterse hayatının sonuna kadar böyle kalabilir, isterse sonradan dedeliğe intisap edebilirdi. Ancak dede olmak ister de çileyi kırar, yani devam ettiremezse tekrar muhibler arasına dönebilir, fakat Mevlevîler arasında pek iyi nazarla görülmez ,onun muhakkak surette pîrin bir sillesine uğrayacağı itikad edilirdi. Çileyi kıranlar yeniden başlamak hakkına sahiptiler. Bunun için bir hâd yoktu. Hattâ Konya'da dergâhın kapısına yazılan bir rubaî şöyle idi:

Bâzâ bâzâ herançi hestî bâzâ
Ger kâfer u rind u bud-peresti bâzâ
İn dergeh-i mâ dergehi nevmîdî nîst
Sad bâr eger tevbe-şikestî bâzâ

«Yine gel!.. Yine gel!.. Ne olursan ol yine gel! Kâfir de, rind de, putperest de olsan yine gel! Bizim dergâhımız ümitsizlik kapısı değildir! Yüz kerre tevbeni bozmuş olsan da yine gel.»

d) MEVLEVÎ KİSVESİ

Mevlevî kıyafeti hem zarif, hem vekarlı bir kıyafetti. Muhtelif zamanlarda yapılmış resimleri tetkik edenler çarçabuk bu karara varırlar. Bilhassa Şarka dair eser yazmış, seyahat kitapları vücuda getirmiş Avrupalı müelliflerin çoğu bu kisvenin asaletini, güzelliğini hayranlıkla övmeden geçemezler. Mevlevî eski hayat ve ananemizde fikir inceliği, sanat ve ruh kabiliyetiyle tanındığı kadar asîl tavtrları, ifrat derecede temizliği, bilhassa kisvesinin sadeliği kadar zarif oluşu ile de göze çarpıyordu.

Bu giyimde Mevlânâ'yı ve Mevlânâ'nın etrafında bulunanları aramak mümkündür zannediyorum. Bu giyim Selçukîlerden mi, yoksa Belh'ten mi veya daha başka bir yerden mi geliyordu, yoksa bu ihtimallerin üç de vârit miydi? Bu, hakikaten tetkike değer bir meseledir. Bilinen bir şey varsa bu giyim tarzı orijinalliğini muhafaza etmekle beraber herhalde çok eski bir ananeyi devam ettirmesidir.

Mevlânâ'nın Şems'le ilk karşılaşmasında onu garip bir kıyafette, herkese benzemeyen bir tarzda gördüğü tezkirelerde yazılıdır. Şems'in ekseriyetle siyah **nemed** (bir nevi kuşak) kullandığı zikredilmektedir. Tebrizli olan Şems'in giyinişi, herhalde Mevlânâ'nınkine benzeyemezdi. Bir defa Şems, alnını tamamiyle örten bir serpuş giyiyordu. Halbuki Mevlânâ'nın gerek destarının, yani sarığının sarılış şekli, gerek muhtelif cinsteki serpuşları daha ziyade Türkistan'da ilim mensupları arasında görülen şekillere daha uygundu. Fakat ilk Mevlevîler kısmen giyinişte Mevlânâ'yı taklit ettikleri gibi Selçukî giyim tarzlarını da benimsemiyor değillerdi. Sonraki Mevlevî dervişinin kıyafeti tamamiyle Mevlânâ'nın kıyafeti değilse de onun veya etrafındakilerin giyim tarzlarından bir kısmına benzediği de

muhakkaktı. Mevlevî kıyafetinin en karakteristik tarafı evvelâ sikke, sonra da **tennûre** denilen hususî simâ' elbisesi ve bir de derviş hırkasından ibaretti. Bunların üçünün de üstünde duracağım; fakat evvelâ Mevlânâ'nın giydiği serpuşu veya serpuşları gözden geçirmeyi doğru buluyorum.

Mevlânâ başına taylesanlı, yâni ucu sol omuz üzerine sarkan bir destar sarardı. Bu destar Şems'in ölümüne kadar beyazken sonraları matem alâmeti olarak duhânî (duman rengi, siyah denilecek kadar koyu mor) renkle değişmişti. Peygamberin de bu şekilde sarık sardığı yalnız Mevlevîlerce iddia edilmez, hadis ve siyer kitaplarında da tesadüf edilir. Bu iddia **(kalensüve)** denilen serpuş hakkında da vâriddir. Târife göre Mevlevî sikkesinin biraz daha alçak olan üstü daha dar, altı geniş, döğülmüş deve tüyünden yapılan bu serpuşu bazan Efendimiz de giyiyordu. Bunu bana merhuu Mevlevî şeyhi AHMET REMZİ Dede Efendi de şimdi ismini hatırlamadığım klâsik siyer kitaplarının birinde göstermişti.

Eflâkî Tezkiresinde Mevlânâ'nın bazan böyle koyu duman rengi sarıklı veya sarıksız **Vefâî** külâh giydiği yazılı olduğu gibi Mevlânâ'nın giymiş olduğu bütün arakiyeler de çok iyi saklanmıştır. Kadife gibi ince ve yumuşak olan bu arakiyelerden başka uzun ve tepesi ince, altı geniş ve destarla giyilebilen başka bir serpuş daha vardır. Yalnız son şekliyle üstüvaneye yaklaşan uzun bildiğimiz sikke esasen son zamanların icadı olduğundan Mevlânâ'nın bu şekilde bir sikke giymediği de muhakkaktır.

Eski sikkeler bu kadar uzun değildi. Kulekapısı şeyhi merhum KUDRETULLAH EFENDİ'nin fotoğrafisinde gördüğüm sikke, aşağısı geniş, yukarısı daha dar ve boyu da daha kısa idi. REMZİ DEDE EFENDİ de sikkenin daha sonraları uzunlaştığını ve bilindiği şekli aldığını söylemişti.

Ekseriyetle dövülmüş deve tüyünden yapılan sikke açık kahverenginde veya bal renginde biraz kalınca, fakat hafif bir serpuştu. **(Külâh-ı Mevlevî)** denildiği gibi Mevlevîler arasında adına **(fahir)** de denilirdi. Son aldığı şeklin uzunluğu kırkla kırkbeş santim arasında idi. Hafifçe yana mail giyilirdi. Ancak son devirlerde biraz daha ince kumaştan yapılıyordu.

Sikkeden başka Mevlevîlerin kulandıkları ve ter emici mânasına gelen bir de **Arakiye** vardı ki bunu matbah cânları, yani henüz çilesini bitirmemiş dedeler dergâhın içinde giydikleri gibi şeyh efendi istediği çocuklara veya muhib olan kadınlara bu arakiyeyi tekbirleyip verirdi. Bu vesile ile Mevlevîler arasında söyenen bir menkıbeden bahsetmeden geçemeyeceğim:

Birçok Osmanlı padişahları gibi ÜÇÜNCÜ SULTAN AHMET de Mevlevî tarikatine meclûb ve Mevlânâ'ya hürmetkârdı. Bir gün o da muhib olmağa karar verdi. Fakat karinlerinin teşvikiyle ipekten bir sikke yaptırdı ve tekbirletmek üzere Konya'daki **Çelebilik** makamına gönderdi. O zaman bu makamda bulunan BİRİNCİ SADREDDİN ÇELEBİ böyle ipek bir sikke görünce fena halde üzülerek ağır sözler söyledi ve padişah eğer Mevlânâ'ya intisab etmeyi düşünüyorsa yünden bir arakiye kâfi geleceğini söyleyerek âdi yünden bir arakiyeyi tekbirleyip gönderdi. Padişah, Çelebinin sözlerine aldırmadan, arakiyeyi öpüp başına giydi.

Görülüyor ki arakiye de Mevlevî serpuşlarından olmakla beraber dışarıda giyilen resmî bir serpuş değildi. Esasen simâ' çıkarmamış cânlar da sikke giymeden evvel ekseriyetle arakiye giyerlerdi.

Mevlevîlerin bu iki serpuşundan başka geceleri giydikleri ikisi arası bir de **(şebkülâh)** ları vardı ki son zamanlarda sikkeler fes gibi kalıplandıkları halde bu şebkülâh'lar katiyen kalıplanmazlardı.

Dervişlerin ve hattâ içeride şeyhlerin de giydikleri düz sikkeye ancak çelebiler, şeyhlerle bir de bazan Mesnevî okutanlar **destar** (Mevlevî ıstılahında sarık) sarabilirlerdi ki bunun şekli târif edeceğim şekilde pek hususî bir mahiyettedir.

Destar Mevlânâ ile ilk Mevlevîlerde geniş tülbentten bükülmüş olarak söylediğim gibi o zaman ilmî kisveye dahil olan bir hususiyette idi. Sonraları onun yarısı kadar yer tutan ve adına **Cüneydî** denilen şekildeki destar kullanılmağa başlandı. **Şeker avîz** denilen destar şekli ise sikkenin kenarında bir karış kadar yer kaplayan tarzda idi. Bu destar şu şekilde hazırlanırdı:

Evvelâ içi pamukla besli üstü tülbentten bir halka sikke-

nin altına geçirilir. Bunun etrafına da iki parmak enliliğinde ve iki kat edilip dikilmiş ve ütülenmiş yeşil veya duhânî renkteki tülbent sikkenin üst kenarlarında evvelce iki parmak sıkı sıkıya sarılıp sonra halkanın üstüne de sarılır ve ucu soldan göğüs hizasına gelecek kadar uzunlukta sol omuz üstüne bırakılırdı. Bu destar çelebilerde siyaha yakın mor renkte, şeyhlerde ise umumiyetle koyu yeşil renkte idi. Bu destarın sağdan sola ve soldan sağa kafes şeklinde sarılanına **kafesî destar** delirdi.

Dedelerin ve muhiblerin destar sarmamaları bir kaide hükmünde ise de şeyhlerin Mesnevî okutanlara veya herhangi bir şekilde Mevlevîliğe büyük hizmetleri olan kimselere çelebîlik makamından iltimas derek destar sarma müsaadesi alabilmeleri de mümkündü.

Mevlevîlerde çok mühim olan sikkeden sonra yine en mühim kisve de **tennûre**'dir. Asıl tennûre içe giyilen kolsuz ve yakasız, göğüse kadar önü açık, bele kadar kısmı dar olan, mevsime göre ekseriyetle beyaz veya fıstıkî renkte bir entariydi. Belden sonrası gittikçe genişler ve simâ' eden dervişte görüldüğü gibi hafif bir dönüşte açılmak üzere gittikçe genişleyen altı parçadan dikilir, etek kısmına içten alta dört parmak enlilikte yünlü bir parça nlâve edilirdi. İşte simâ' sırasında eteğin bir şemsiye şeklinde açılmasını bu kumaş idare ederdi. Tennûrenin bel kısmına **tîğ-bend** denilen ince bir kuşak, bunun üstüne de **(elîfi nemed)** denilen üç metre uzunluğunda ve yedi sekiz parmak genişliğinde tennûre ile aynı renkte bir kuşak sıkı sıkıya sarılırdı. Bu kuşağın ucunda tekrar sıkı bağlamak için ince şeritler bulunurdu.

Çok geniş askılı bol bir etekliğe benzeyen bu tennûre yalnız giyilmez, üstüne **(deste-gül)** denilen bir de uzun kollu yelek giyilirdi. Bu kısım da tennûrenin renginde olur ve ancak bele kadar gelirdi. Eteklik, kuşak ve bu uzun kollu yelekle üç parçadan ibaret olan kisvenin hepsi birden tennûre sayılır ve dervişler ancak bu kisve ile simâ' edebilirlerdi. Bir de siyah renkte **hizmet tennûresi** denilen daha kısa bir tennûre vardı ki sair zamanlarda içeride giyilebilirdi.

Mevlevîlerin resmî üniforması sikke ile bu tennûreden ibaretti. Ancak simâ' edilmediği zaman bir de derviş hırkası giyilirdi ki çok uzun kollu olan ve kışın daha kalın kumaşlardan, bazan da abadan, yazın daha hafiflerinden yapılan, ekseriya ya siyah, ya lâcivert olan bu hırka Mevlânâ'nın giydiği hırkanın hemen aynı idi. Bu hırka tamamiyle resmî idi. Bu hırkanın adı Mevlevîlerce **resim hırka** veya **ferece**'dir. Mevlevînin hırkası mezarın, sikkesi de kabir taşının remzidir. Simâ'haneye bu hırka ile girilir, simâ'a başlanınca bırakılırdı. Esasen hafif sağa eğilmiş olan bal rengi uzun sikke ile bu geniş, temiz ve mütevazi kisvenin altında Mevlevîler son derece zarif görünürlerdi. Mevlevîlerde diğer tarikatlerde olduğu gibi saç uzatmak, yürürken teber uzun âsâ veya keşkül gibi şeyler taşımak da yoktu. Esasen evvelce de söylediğim gibi dilenmek şiddetle memnu du. Temizlik de bir Mevlevîde her zaman bulunması icabeden bir kaide hükmünde olduğu için her Mevlevînin üstüne başına son derecede dikkat ve itina etmesi şarttı.

e) MEVLEVÎLERE MAHSUS BAZI ISTILAHLAR :

Eski Osmanlı cemiyeti içinde bu şekilde pek hususî ve zarif kıyafetiyle nazarı dikkati çeken Mevlevîlerin bir de kendilerine has olan ve terbiye ve imanlarından gelen zarif konuşmaları ve ıstılahları vardı. Mevlevî terbiyesi almış olan kimseler icabeden yerlerde bu kelimeleri söylemekle mükelleftiler. Ancak bazı kimslerin iddia ettikleri gibi Mevlevîlrde, hele Mevlevî dergâhlarında müskiratın her türlüsü şiddetle memnu ve menfur olduğu için bektaşilere mahsus olan içki ıstılahlarına dair sözlerin de sarfına lüzum yoktu. Bunlar içmek yerine **(cünbüşlenmek),** sarhoş olanın kusması demek olan **(dışarı vermek)** gibi sözlerdir ki bir Mevlevî'nin bunu ağzına almasına imkân yoktur. Her ne kadar başka tarikat mensupları, bilhassa bektaşiler arasında da kapıyı kapamak yerine **sırlamak,** ocağı veya mumu söndürmek yerine **dinlendirmek** gibi bazı tâbirler müşterek olarak kulanılırsa da bazı tâbirler de vardır ki bunlar tamamiyle Mevlevîlere mahsus ve münhasır gibidir. Bu tâbirler bilhassa Mevlevîlerin terbiye sistemlerine, usûl ve âdetlerine inhisar etmektedir. Bu hususî tâbirlerin en mühimlerinden bazıları şunlardır:

1 — Uyandırılmak istenilen bir Mevlevînin yastığına elle hafifçe vurulur ve yine hafif bir sesle: **«Agâh ol erenler!.»** denilir. Âgâh olmak kendine gelmek, uyanmak, bir şey anlamak, Hakka ermek mânalarında da kullanılırdı.

2 — İki Mevlevî karşılaşıncasağ elle diğerinin sağ elini tutup eğilerek birbirlerinin ellerini öperlerdi. Buna **(görüşmek)** denilirdi. Mevlevîler yalnız elbiselerini ve sikkelerini giyecekleri zaman değil, yatağa girecekleri zaman yorganı, su ve kahve içerken de bardak ve fincanı da öptükten sonra kullanırlardı.

3 — İki Mevlevî birbiriyle buluştukları zaman şu şekilde **niyaz** ederlerdi: Şahadet parmakları biraz mail olarak evvelâ dudağa götürülüp öpülür, sonra da kalbe doğru çekilir. Bu hareket aradaki sözlerin fâşedilmeyeceğine, kalbde taşınacağına dair bir senboldü. Mukabele esnasındaki niyaz duruşunu âyin bahsinde izah edeceğim.

4 — Mevlevîler arasında 18 adedi mukaddesti ve buna **(Nezri Mevlânâ)** derlerdi.

5 — Mevlevîlere ait mezarlığa susanlar mânasına **(Hâmûşân)** veya **(Hâmûşhâne)** denirdi.

6 — Mevlevîler yeni tarikate girenlere **(nev-niyaz)**, aralarında kendilerine **(ihvân)**, başkalarına **(avam)** derlerdi.

7 — Mevlevî hiçbir şeye kem nazarla bakınamağa ve her şeyi hoş görmeğe mecburdu. Buna temiz bakış mânadına **(safâ nazar)** denilirdi. Şeyhin müridine bakışı, müridin başkalarını görüşü hep **safâ nazar** «Kötülükle bakma, hoş gör!» mânasına kullanılırdı.

8 — Gelene «Hoş geldin!» demeğe **(aşk vermek)** denilirdi. Buna muhatap olan da **(aşk almış)** olurdu.

9 — Aşka ve cezbeye ait bir hali görülen dervişe şeyh veya dedeler: **«Allah derdini arttırsın!»** diye dua ederlerdi. Dert burada şevk ve ihlâs, zevk ve aşk mânasına gelirdi. Fazla cezbe haline gelmiş bir dervişe de: **«Kanını içine akıt!»** denirdi ki «coşkunluk gösterme» mânasına gelirdi.

10 — Usulsüz, yolsuz bir şey tashih edilmek istenirse: **«Gönül kalsın, yol kalmasın»** denilirdi. Bu da gücenmek o kadar mühim değil, esas Mevlevîlik yolu bozulmasın» demekti.

11 — Çile çeken dedeler arasında bile **«Mevlevînin çilesi bitmez»** sözü daima tekrarlanır, bununla Mevlevînin her türlü cefalara, elemlere katlanması, iradesinin kuvvetli olması icabettiği anlatılırdı.

Bu gibi sırf Mevlevîlere mahsus, Mevlevîlerin hayat ve terbiyeleriyle sıkı sıkıya alâkalı tâbirler olduğu gibi diğer tarikat müntesipleri arasında da kullanılan bazı ıstılahlar da vardı. Meselâ bektaşilerde de olduğu gibi: **«Aşk-u niyaz etmek»** bir Mevlevîye selâm göndermek demekti. Işık yerine **(çerağ)**,

ışık söndürmek yerine **(dinlendirmek)**, şeyh ve dedeler **(erenler)** demek, ikram edilen bir şeyi istemeyip reddetmek için: **«ganîsiyim»** demek, ölmek yerine **«göçmek, sırrolmak, sırlanmak, yürümek»** kelimelerini kullanmak, kalben dua etmek mânasına **«gönül etmek»**, yok yerine **«hakda», «hak vere»** demek, sen veya siz yerine **«nazarım»**, ateş veya ışık mânasına **«uyandırmak, uyarmak»**, uykuda yerine **«vahdette»** demek gibi tâbirler Mevlevîlerde olduğu kadar diğer tarikat mensupları, bilhassa bektaşilerde de kullanılan tâbirlerdi.

Mevlevîlerin çoğu Farsî öğrenir ve bilirlerdi. Mesnevî'yi anlamak için bu lisan lâzımdı. Fakat bunnu dışında bir Mevlevî ekseriyetle Türk şiir ve edebiyat dilini de çok iyi bilir, bu şiire ve bu zarif dile has incelikleri çok iyi kullanır, âdeta bir şiir okur gibi konuşurdu.

Mevlevî'nin kıyafeti gibi dili de zarif ve temizdi.

f) BAZI MEVLEVÎ ÂDETLERİ

Âyin ve simâ' bahislerine girmeden evvel Mevlevîlerde câri olan bazı âdet ve erkândan bahsedeceğim.

Mevlevîlerde (mukabele) denilen âyinin dışında bazı vesilelerle toplantılar yapılırdı ki bunlar kaideleşmiş ananeler hükmündeydi. Keza Mevlevîlerin kendilerine has disiplinleri ve bunlara verilen cezaları da vardı.

1 — Hususî toplantılar :

Dergâhlarda, asıl çile çekmiş dervişlerin iştirak ettikleri ve muhiblerin giremedikleri bir toplantıları vardı ki bu toplantı **(Meydân-ı şerif)** denilen dergâhın hususî bir kısmında olurdu.

Matbah'a yakın olan ve ekseriyetle mustatil büyük bir odadan ibaret olan bu yerde dedelere, tarikate ait bütün umûr ve husus görüşüldüğü gibi disiplin cezaları da burada verilirdi. Meydân-ı şerifte yapılan bu toplantılar muhakkak ki Mevlevîlerce pek ehemmiyetli addedilirlerdi ve buraya ekseriya sabah namazını müteakip girilirdi.

Girenler kıdem sırasihle yer alır ve girdikten sonra da **Mevlevî selâmiyle** selâm verirlerdi. Bu selâm şöyle olurdu:

Sağ el sol omuza, sol el de sağ omuza konur. Mütevazi bir jestle rükû edilirken sağ ayağın baş parmağı ile de sol ayağın üstüne basılır ve buna **(ayak mührelemek)** denilirdi.

Meydân-ı şerife en evvel giren disiplin âmiri olan Aşçıbaşı olurdu. İşte tam bu zaman orada hazır bulunanların hepsi aynı şekilde eğilerek bu selâmı verirler, Aşçıbaşı postuna oturunca da yine hepsi de onunla beraber kapanıp yeri öperlerdi. Bundan sonra dışarı meydancısı olan dede, bir tepsi içinde birer lokmalık ekmekler getirir. Aşçıbaşıdan başlamak üzere önce sağdakilere, sonra soldakilere sunardı. Herkes bu lokmalar-

dan bir tane alır ve istemeyenler de varsa almazdı. **(Çörek)** denilen bu lokmaların arkasından da kahve dağıtılırdı.

Kahveler içilip fincanlar toplandıktan sonra sükût içinde bir zaman geçirilirdi ki bu **(Murakâbe)** idi. Derviş bu anda gönlünü mâsivâdan temizlemeye çalışır, kendi âlemine, daha doğrusu istiğrak âlemine dalardı. Bunun da âdâbı vardı. Gözler yumulur ve eller, parmaklar biraz açık olmak şartiyle dizlerin üstüne konurdu. Bir müddet sonra Aşçıbaşı Eûzü besmele çekerek Kur'an-ı Kerîm'den Nasr sûresini (K. 110) okur ve «Fâtiha» der ve şu **(gülbank)** ı okurdu:

«Vakt-i şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler def'ola, kulûb-i âşık-n güşad ola. Demler, safalar ziyade ola, dem-i Hazreti Mevlânâ sırr- Şems-i Tebrizî, Kerem-i İmam-ı Ali, hû diyelim, hû!.»

Gülbankın sonundaki **(hû)** ya herkes iştirak eder ve yine herkes yeri öpüp Aşçıbaşı ile beraber ayağa kalkardı. Kapıdan çıkarken de kapıya arkasını dönüp yine ayak mührelemek suretiyle geri geri çıkılır, arkasını dönüp gidilmezdi.

Bu meclislerde mürâkabe ile beraber evvelce söylediğim gibi sohbetler olur ve icabettiği takdirde disiplin meseleleri de görüşülür, cezalar verilir, yine burada dedelerin höcreye çıkma kararları gibi kararlar da verilidi.

2 — Ayn-ül Cem' :

Bunu (Âyîn-i Cem) yani Cem'e mahsus âyin şeklinde anlamamalıdır. Her varlığı mutlak varlıtın tecellisi gibi görmekten ibaret olan bir tasavvuf ıstılahıdır. Ben bu terim üzerinde duracak değilim; ancak bu isim verilen toplantıları anlatacağım.

Bu da ekseriya Meydân-ı şerifte ve gündüz değil, geceleri yapılırdı. Bir de buraya yalnız dedeler değil, muhibler de gelebilirlerdi. **Ayn-ül Cem'**i dedeler veya muhiblerden birisi tertib eder, şeyh kabul ettiği takdirde hazırlık başlardı. Hazırlığı meydancı da yapabilirdi. Yatsı namazından sonra bu odaya, tam kapının karşısına şeyhin kırmızı postu konur, buradan kapıya doğru da sırasiyle diğer postlar dizilirdi. Yine kapıya doğru iki sıra dokuzardan onsekiz şamdan konurdu. Meydancı, dedenin

yatsı namazından sonra: **«Ayn-i Cem'e salâ !»** diye yüksek sesle yaptığı dâveti duyan dâvetliler bu yanan mumlar arasındaki postlarına geçip otururlar, tabiî bütün dedeler ve muhibler kapıda niyaz ettikten, yani anlattığım şekilde selâm verdikten sonra girerler, yine en sonunda şeyh de baş keserek dahil olur. Şeyhle beraber diğer cânlar da tekrar baş keserlerdi. Şeyh ağır adımlarla postuna geçip yüzünü cânlara çevirip otururken cânlar da beraber otururlar, şeyhle beraber yere kapanıp öperlerdi. Bundan sonra kahveler içilir, bir köşede oturan neyzenlerden biri neyle taksim yapar, sonra istenilen bir âyin diğer neyzenlerin refakatinde okunmaya başlar, mumların arasındaki meydanda semâ'a kalkarlardı. Fakat bu semâ'da kollar nadiren açılırdı. Ekseriyetle kollar göğüs üzerinde çaprazlama konulmuş vaziyette semâ' edilirdi. Âyinin terennümü bitince bir aşr-i şerif, yani Kur'an-ı Kerîmden b'r parça okunurdu. Bundan sonra da şeyh tarafından Ayn-i Cem' gülbankı çekilirdi. Bu gülbank da şöyle idi:

«İnâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, mübarek vakitler hayrola, hayırlar fethola, şerler def'ola, sahib-i cemiyetin muradı hâsıl ola, bilcümle sahib-i hayratın ervahı şâd ola, bu bitti, yenisi gele, demler, safalar müzdâd ola. Dem-i Şems-i Tebrizî, Kerem-i İmam-ı Ali, hû diyelim, hû!..»

Sondaki **«hû»** yine hep beraber söylenerek hep beraber yere kapanılır ve öpülürdü.

Bu gülbankdan sonra hemen **sumatlar** yani sofralar kurulur ve resmiyet kalkmış olduğu halde yer sofralarının başlarında herkes istediği gibi oturur, mevsimine göre kuru ve yaş yemişler çıkarılırdı. Mevlevî dergâhlarına hiçbir şekilde içki veya benzeri giremezdi. Konya'da dergâhta bulunmuş olan, sonra da bize hizmet eden (merhum) AYENDE isminde bir kadından duyduğuma göre bilhassa bu gece toplantıları için yapılan hususî bir bademsübyesinin emsali hiçbir yerde yapılamazmış. Bundan başka tarçın veya diğer meyva şerbetleri ikram olunur ve sabaha kadar cân sohbetleri edilir, sabah ezanı okununca şeyh ayağa kalkıp: «fâtiha!» der, sonra semâ'haneye geçilip sabah namazı kılınır ve en sonra da herkes dağılıp yer-

lerine çekilirdi.

Bu toplantı ya birisinin muradı için veya birinin ölümünden sonra yapılan Mevlevîce zarif bir toplantı idi ve Mevlânâ'nın hayatında sık sık görülen gecelere benzerdi.

3 — Sofra âdabı :

Mevlevîlerde lokma denilen yemeğin menüsünden bahsetmiştim. Bunun tek yemek esasına istinad ettiğini ve hemen etli veya etsiz bir pilâvdan ibaret olduğunu, yalnız mevsimine göre bir de hoşaf veya kavun gibi yemişler verildiğini biliyorduk. Mevlevîler sofraya da **sumat** derlerdi. Aşçı dedenin en büyük zabit olduğunu göz önünde bulunduracak olursak tarikatte yemeğin de ne kadar büyük bir rolü olduğu anlaşılır. Yemeğin gerek pişirilmesinde, gerek yenmesinde ayrı ve hususî an'aneler cereyan ederdi.

İkinci zabit olan Kazancı dede kapağını açınca diğer dedeler kazanı veya tencereyi indirirler ve o da gülbankı okurdu:

«Tabhı şirin ola, Hak kerametin vere, dem-i Hazreti Mevlânâ, sırr-ı âteşbâz-ı velî, hû diyelim hû!» Yine bu son **«hû!»** hep beraber söylenir.

Yemek zamanında matbahta kurulan alaturka yer sofrasının etrafına postlar dizildiği gibi yine sofranın etrafına çepçevre bir havlu yayılırdı. Kaşıkların sapı kenarda ve sağ tarafta ters çevrilmiş olarak dururdu. Herkesin önünde birer tutam da tuz bulunurdu. Yemek vakti: **«Hu! somâta salâ!»** diye ilân edilir. Hücrelerden çıkan dedeler yine baş keserek matbaha girip sofralardaki yerlerine otururlardı. Yemeğe ekmek tuzla başlanırdı. Su istenildiği zaman elinde desti ve bardakla niyaz vaziyetinde bekleyen canın yüzüne bakılırdı. Derhal bardağa su koyduktan sonra öpüp sunan canın elinden yine öpülerek bardak alınır ve içilirdi. Birisi su içerken diğerleri sofradan elini çekip onu beklerlerdi. Bardak tekrar öpülüp sâkiye verilir. Bu şekilde öpmelere de **görüşmek** denilirdi. Şeyh veya Aşçı dededen biri su içtiği zaman: **«aşk olsun»** denilir; o da niyaz eder, tekrar yemeğe devam edilirdi. **Dürretül-Aziziye** kitabında

yemek âdabı olarak herkesin önünden yemesi, başkasını iğrendirecek harekette bulunmaması gibi umumî muaşeret kaidesine ait hükümlerden bahsedildiği gibi su içilirken başını sofradan çevirip gizlice içildiği kaydedilmektedir. Bir de suyu verenin bu zahmetine mukabil o suyu isteyen kimse kendi kaşığı ile sâki dedeye bir kaşık pilâv verdiğini VAHYÎ EFENDİ yazıyorsa da ben bunu te'yideden bir şey duymadım.

Yemeğin sonunda Şeyh, Aşçı dede veya orada bulunan en büyük âmir olan Mevlânâ'nın bir gazelindeki şu beyti okur:

«Mâ sûfiyân-ı râhîm, ma tablahar-ı şâhîm
Pâyendedâr yârab in kâserâ vü hanrâ» (1).

Ve gülbank çekilirdi:

Elhamdülillâh, eşşükri lillâh, Hak berekâtın vire, erenlerin hân-ı keremleri, nân ü nimetleri müzdâd, sâhibülhayrât-ı güzeştenin ervâh-ı şerifeleri şâd ü handân, bâkîleri selâmette ola. Demler, safalar ziyade ola. Dem-i Hazreti Mevlânâ, sırr-ı Âteşbâz-ı Veli, kerem-i İmam-ı Ali hû diyelim hû!»

4 — Disiplin cezaları :

Burada yine dede olanların geçirdikleri ve muhakkak surette riayete mecbur oldukları âdet ve an'aneler bahsine dönüyorum. Çile çıkarmaya başlamadan evvel bililtizam gösterilen ağır muamelelere tahammül ederek çile çıkarmakta ısrar edenler olursa bunlara da yine keyfî değil, fakat yine kendilerini tecribe sadedinde, akl-ı selimle telif edilemiyecek emirler verilebilirdi. Meselâ surların dışındaki Yenikapı mevlevîhanesinde bulunan dedelerden birisi bir nev-niyazı Beşiktaş'ta bulunan bir tütüncüye yollayıp bir paket tütün aldırtabilirdi. Böyle bir emir karşısında mübtedi yorgun bile olsa yağmur çamur demeyip oraya gidip emri icra edecekti. Disiplin hiçbir şekilde bozulamazdı. Mübtedi yahut nev-niyaz mutlak bir itaat göstermeye mecburdu. Ancak bu emirler insafsız görünseler bile kat'iyen ahlâksızca olamazlardı. Esasen mübtedinin de gayet

(1) Biz bu yolda yürüyen süfileriz; biz padişahın yani Allahın sofrasında yemek yiyoruz. Yârab! bu kâseyi ve sofrayı daim et!

afif ve perhizkâr olması ilk aranacak şartlardandı. Mevlevîliğin şeref ve haysiyetine uymayacak işlere girişemez, katiyen sarhoş olamaz, zina edemez, dilenemez ve bir de kendinden kıdemli olanlara itaatsizlikte bulunamazdı. Bu hareket de disiplin cezasını icabettirirdi. Cezalar hiçbir müsamaha gösterilmeden derhal tatbik ettirilirdi.

Suçlulara **(küstah)** denilirdi. Henüz dede olmayan mübtedi yani **(matbah canı)** nın âmiri **Kazancı dede,** diğer dedelerinki ise **Aşçı dede** olduğundan bu iki sınıflardan birisine mensup olan küstah, mensup olduğu zabitlerden biri tarafından cezaya çarptırılırdı. Kazancı dede tarafından tatbik edilen cezalarda bir müddet ayakta tutmak, muayyen bir zaman için riyazet vermek, hattâ birkaç gün bir köşeye hapsetmek gibi şeyler vardı. Bu gibi cezalarla halini tashih etmiyenler olursa semahanede, türbe önünde **(peymançe)** ye durdurulup dövülürdü. Peymançe, yahut daha doğrusu **(pâymâcan)** evvelce tarif ettiğim şekilde ayak mühreleyip eller omuzlarda çapraz niyaz vaziyetinde durmak demekti. Matbahta duran ve adına **(çelik)** denilen hemen hemen bir metre boyundaki değnekle küstahın arkasına hafif darbelerle dokuz veya on sekiz darbe vurulurdu. Bunda bilhassa dövülenin canını acıtmamaya çalışılırdı. Çünkü asıl gaye dövmek değil, ikazdı. Daha şiddetli ceza olarak sikkesinin ve hırkasının on sekiz gün müddetle alınması suretiyle bir ceza verilir. Dede bu vaziyette ancak arakiyesiyle kalırdı.

Bundan daha büyük disiplin cezası **(yolsuz etmek)** yahut **(yolsuz edilmek)** ti. Hepsinden enteresan olan ceza usulü de bu idi. Yolsuzluk eden **(küstah)** ın evvelce hırkası alınır. Bu derviş (Meydân-ı şerif) den çıkarken usulca hırkası arkasına konur ve pabuçları da uç tarafları kapıya doğru olmak üzere çevrilirdi. Hiçbir söz söylenmezdi. Dervişin de itiraz etmeden çıkması lâzımdı. Bu vaziyette bir dervişe **(seyyah verilmiş)** olurdu. Artık o dergâhta durmaz, kendisine yakın ve uzak yerlerdeki Mevlevî müeseselerinden birinin adı verilirdi. Küstahın oraya kadar gidip tevbe etmesi ve cezanın hükmünü yerine getirmesi lâzımdı. Bilâhare tekrar eski yerine dönebilirdi.

En büyük cezaya gelince bu da **(ser-pa etmek)** ti. Yani baş-

aşağı etmek, başı ayak yapmak demek, açıkçası lâyık olmadığı bu müesseseden kovmak demekti. Bu cezaya çarptırılan derviş Meydan-ı şerifte otuurrken Kazancı dede birden hışımla gelir ve dedenin sikkesini başından hızla çekip alır, yerine daha eskiden bir keçe külâh, daha sonra bir fes giydirilir, yahut da büsbütün başını açık bırakarak giderdi. Artık bu muameleye maruz kalan bir dedenin de büsbütün çıkıp gidecek kadar bir iz'ana sahip olması lâzımdı. Buna **(keçeküläh etmek)** de denirdi. Vukuat derhal Konyaya, Çelebilik makamına yazılırdı. Çelebilik makamı bazan küstahı affedebilir ve dedeliğini de iade ederek sikkesini yeniden tekbirleyebilirdi. Fakat bunda yine muhakkak Şeyhin muvafakati şarttı.

İşte sanat, şiir ve fikir dünyamızda asırlarca büyük bir rol oynamış olan Mevlevîlerin kendilerine has terbiyeleri, âdet ve an'aneleri, çileleri, giyinişleri, söz ve sohbetlerinde dikkat etmeleri icabeden bazı mühim hususiyetleri, hattâ kendi aralarındaki disiplinlerindeki şiddetle beraber zarif anlayışları hep bu basitlik içinde bile şiir ve ruh dolu bir âlemde geçer, başka hiçbir içtimaî sınıfta görülmiyen incelikler onlarda görülürdü.

g) MEVLÂNÂ'DA SEMA'

Şiir ve musiki kadar Mevlânâ'nın meclûbu olduğu **Sema'ı**, şiirlerinde güzelliklerinden bahsettiği, musikinin konuştuğu yerde onu da beraber bulduğu bu sihirli hareketi bu garib formülün ifade ettiği mânayı benim yaşımda olanlar veya daha yukarıdakiler bilirler. 1955 Türk Ocağı tarafından İstanbul Sergi Sarayında tertibedilen Mevlânâ gününde veya yine o tarihte Konyadaki ihtifali görenler hakikî Mevlevî âyinini ve sema'ı da görmüşlerdir. Şarkla, daha doğrusu bizim eski dünyamızla karşılaşan Avrupalılar mukabelelerini gördükleri Mevlânâ mensuplarına **(derviches tourneurs)** (dönen dervişler) adını vermişlerdi. Çünkü Bektaşilerle Melâmiler sohbete, diğer tarikatler de zikre ilk plânda yer verdikleri halde Mevlevîlerin karakteristiği sima' veya sema'dı. Bu tarikatte sema'ın nasıl yapıldığını, âyin esnasındaki hareketlerin ifade ettiği senbolik mânâları aşağıda anlatacağım. Burada bahsimin mevzuu olan sema' Mevlânâ'ya ve onun yaşadığı zamana aittir.

Aslı Arapça, **Sima'**, şeklinde yazılıp çok eskiden beri ve bilhassa Mevlevîler arasında, **sema'** olarak telâffuz edilen bu kelimeyi Ahteri lûgati «dönmek ve işitmek ve çalgı ile cemiyet etmek ve ırlamak» diye anlatıyor. **Sem'** = işitmek kökünden olduğu anlaşılıyor. Suriyedeki ilk sufîler arasında görülen bu hareketin daima bu kelime ile ifade edildiğine bakılırsa bazılarının iddia ettikleri gibi bir âdet olduğunu zannetmek çok uzak bir ihtimaldir. Esasen bu iddiayı öne süren F. N. UZLUK (1) la R. A. SEVENGİL'in söyledikleri gibi **Samah** kelimesi bugün Şamani olarak tanınmakta olan hiçbir kabîlenin lûgat kitabında mevcut değildir. Her yerde olduğu gibi Türkmenler ara-

(1) Bak: Vatan'ın memleket ilâvelerinden (Konya) ya ait sayısı.

sında da çalgı ile yapılan danslara **zamah** demelerinin Konyada halk ağzında sema'a **samah** denmesi ile bir alâkası olabilir. Ancak bu alâka ve münasebeti muhakkak Şamanilik devrine götürmeye de hacet yoktur. Şamanilikte buna benziyen bir hareket de mevcut değildir. Şaman denilen rahip cinlerin, daha doğrusu ecdat ruhlarının alâkasını çekmek için büyük bir tefe vurduğu darbeler ve üstündeki hareketlerine göre çalınan çıngırak sesleriyle ağır ağır dönme hareketlerinde bulunur ki bu hareket sema'daki gibi sol ayak mihveri üzerinde yapılmaz. Etrafına seğirtme tarzında, daha geniş bir hareket halindedir. Esasen bu şekilde dinî vecidler yalnız Şamanlara mahsus da değildir. Birçok Afrika ve Okyanusya kabileleri arasında büyücüler tarafından buna benziyen ve ekseriya isterik veya saralı bir bayılma ile biten hareketlere sık sık rast gelinmektedir. Halbuki bir **extase mystique** ile yapılan sema' böyle sar'a ve baygınlıklarla sona ermediği gibi refakatindeki musikinin ritmine göre son derecede ölçülü ve muntazam cereyan eder.

Sema'ın menşeini katiyetle tesbit etmek mümkün olmamakla beraber Orta Asyadaki mutasavvıflar arasında da Suriyedekiler gibi yapılmış olduğunu biliyoruz. Türkmenlerle bazı Alevî köylüleri arasında kadın ve erkeklerin iştirakiyle yapıldığı söylenen **zaman**'a gelince, bunun ne şekilde icra edildiğini görmek imkânını bulamadığım gibi müsbet bir kayda da tesadüf edemedim. Bu iddia SEVENGİL'indir; fakat pekâlâ hakikatte de mevcut olabilir. O halde yarı mistik bir mânası olan bu dansların bir zamanlar Konyada ve hattâ Anadolunun daha birçok şehirlerinde meşhur olan sema'ın taklidedilmesinden geldiğini düşünmek daha ziyade akla mülâyim gelir sanırım.

Bazı hadîs kitaplarında Peygamberimizin bu şekildeki musiki ile karışık raksları yalnız müsamaha ile değil tahsinle karşıladığına dair rivayetler görülmektedir. Esasen hicret sırasında Medine kadın ve çocuklarının deflerin refakatinde söyledikleri sevinç şarkılarını geniş bir tebessümle karşılayan Peygamberin **Ashab-el-Suffa'**nın sema'larını da hoş göreceği pek tabiî idi. Bununla beraber bu hadîslerin kuvvetli hadîslerden olmadığı da kayda şayandır. Çünkü sema' Ehlisünnet ulemasının birçoğu ta-

rafından da haram sayılmıştı. Mutasavvıflara karşı muarız bulunan ulemanın onların bir nevi ibadet mânâsı vermek istedikleri sema'a bu şekilde hücum edecekleri tabiî idi.

Mevlânâ'nın doğuşundan on altı sene evvel (1191) Halep'te şehidedilen **İşrâkîlerin** şeyhi ŞİHÂBUDDİN SÜHREVERDİ-İ MAKTUL da cesaretle sema'ın bir ibadet olduğunu ilân edebilmişti. Mevlânâ'nın oğlu SULTAN VELED'in anlattığına göre de sema'ı Mevlânâ'ya ilk öğreten Kain validesi büyük KERRÂ HATUNdu. Bu tarihte Mevlânâ babasiyle beraber Larendede idi ve üz on sekiz **yaşında ve evli bulunuyordu.** Her halde babasından aldığı ilmî terbiyenin sıkılığı bunu devam ettirememiş olacak ki 15 sene sonra Konya'da ŞEMS'le karşılaşıncaya kadar sema' ettiğine dair bir kayda tesadüf edemiyoruz. Bence Mevlânâ'nın sema'ı bugünkü Mevlevîlerin sema' şekline benziyordu. Çünkü ŞEMS ona **çarh atmayı** öğretmişti. **Çarh atmak** demek sol bacağın baş parmağının mihveri üzerinde sağ ayağı kaldırarak tam 140 derecelik bir dönüş yapmaktadır ki Mevlevîler **bu şekilde** sema' etmektedirler.

Acaba LÂLÂ ŞEREFÜDDİN SEMERKANDÎ gibi bir âlimin karısı nasıl bir gaye ile ve hangi sebeplerle damadına bu sema'ı öğretmek istemişti? Görülüyor ki sema' basit bir eğlenceden, bir oyundan ibaret değildi. Belki aslı Semerkandli olan âlim de bunu tecviz ediyordu ve o devirde Suriyede olduğu kadar Türkistan'da, İran'da ve Anadolu'da yayılmıştı. Bununla beraber mahdut kimseler tarafından yapılıyordu. Çünkü büyük KERRÂ HATUN'un da, Şems'in de öğretikleri hususî usuller vardı. Çok kuvvetli bir ihtimal dahilindedir ki o devirde elli seneden beri sema'ın yayılmış olması SÜHREVERDÎ'nin kat'î hamlesinden sonra olmuş olsun. Yine muhakkak olan bir keyfiyet varsa o da bu devirde Yunan ve İran tesirinin islâmiyete tamamiyle işlemiş olması ve ulemada eski şiddetin bulunmayışıdır. Yalnız biraz evvel işaret ettiğim gibi tekrar söylemek isterim ki bu ne estetik bir gaye ile yapılan alelâde bir oyun, ne de tamamiyle dinî bir mahiyet alabilmiş olan ciddî bir hareketti. Burada tasavvufî, ince bir zevkin hâkim olduğu muhakkaktı. İlk hamlede ŞİHÂBUDDİN SÜHREVERDÎ ile intişar et-

miş, fakat Mevlânâ ile de revac ve kemalini bulmuştu. Tasavvufu senbol haline sokup şiir motifleri ile işleyen devrin şairleriyle beraber musikiye ve sema'a da tasavvuf neşvesi verebilmek kabil olabiliyordu. O zaman Mevlânâ'da olduğu gibi bunların üçünün de birleştiği görülüyordu. 33 yaşında sema'ı tekrar öğrenen Mevlânâ çoktan derslerini ihmal etmeye başlamış, gerek Şems'in Konyada fasılalarla kalışından, gerek kat'î sûretde kayboluşundan sonra ney ve rübab gibi sazlar çaldırarak sema'a kalkmaktan ve bu sırada da meşhur şiirlerini inşad etmekten zevk alıyordu.

ŞEMS'in Mevlânâ'yı sema'a teşvik ettiği sırada söylediği sözler dikkate şayandı (1). ŞEMS:

— Sema' ediniz. Sema'ın halka haram olması nefis hevâsiyle meşgul olmalarındandır. Onlar sema' ettikleri zaman kendilerinde o iğrenç hal ziyadeleşir. Hak ve hakikatten gafil olarak hareket ettikleri için sema' kendilerine haram olur. Halbuki Hakkı isteyen ve ona âşık olanlar sema' ettikleri zaman aşkları ve mânevî halleri çoğalır, demişti.

Sema'da büyük zevkler bulan Mevlânâ:

«Sema. ârâm-ı cân-ı âşıkaanest
Kesî dâned ki ûra cân-ı cânest»

«Sema' âşıkların ruhlarının dinlendiği yerdir. Onu ancak canının içinde başka bir canı olan kimse bilir» demekte gecikmemişti. Başka bir yerde de: «Öyle ise sema' âşıkların gıdasıdır, çünkü onda sevgili ile birleşmenin hayali vardır» diyordu. Fakat bu musiki ile yapılan sema'ı Konya halkı, bilhassa halkın başında bulunan uleması önceleri hiç de hoş karşılamamışlardı. Bunu menfur bir bid'at halinde gördükleri gibi kendini ilme ve medresesinde öğrettiği derslere vermiş olan Mevlânâ'yı böyle şeylere alıştıran ŞEMS'den de nefret ediyorlardı. Başta Konyalı ŞEYH SADRÜDDİN, SİRACÜDDİN ERMEVİ ve daha birçokları olmak üzere Mevlânâ'ya şiddetle hücum ediyorlardı. ŞEYH SADREDDİN gibi tasavvufla meşgul olmuş kimseler bile sema'ı kabul etmekle beraber bunun rebab seslerine uyularak yapıl-

(1) Sipehsâlâr t. s. 90

masına itiraz ediyordu. Fakat bu itirazlar çok uzun sürmedi. Mevlânâ'nın büyük şahsiyeti ve harikulâde vecdi karşısında eridi. Mu'terizlerinin çoğu onunla dost, bende, mürid oldular. Onun sema'larını hürmetle, zevkle seyrediyorlar, hükûmetin yüksek şahsiyetleri ve kibar hanımları Mevlânâ'yı davet fırsatını bulabilmek için hususî sema' âlemleri tertibediyorlardı. Mevlânâ ekseriya şiirlerini bu âlemlerde sema' ederken söylüyor ve etrafındakiler kaydediyorlardı. Bu sırada kibar hanımları mücevherlerini onun ayakları altına atarlar, fakat yine de Mevlânâ'ya eşi olmayan mânevi mücevherlerinden ayıramazlardı.

Bir gün MU'İNÜDDİN PERVÂNE, TAC - VEZİR'in oğlunu kadı yapmak istediği zaman bunu üç şartla kabul edeceği cevabını vermişti. Bu şartları rüşveti kaldırmak, muhzırları lâğvetmek ve rebabı menetmekten ibaretti. MU'İNEDDİN Mevlânâ'nın sevdiği rebabı menedemiyeceğini söyliyerek reddetmişti. Bunu duyan Mevlânâ ise:

— Ne mutlu o rebaba ki onu kadılığın ağır yükünden ve hak altında kalmaktan kurtardı (1) diye lâtife etmişti. Mevlânâ'nın rebabı sevmesine itiraz eden birisine verdiği cevap da enteresandı. Bu zat, Mevlânâ'nın «rebabdan cennet kapısının sözünü duyuyoruz» mısraına itiraz etmiş ve Mevlânâ da: «Evet, biz rebabdan cennet kapısının açılış sesini duyarız, o da kapanmasının sesini duyuyor da ondan» demişti (2).

Mevlânâ'nın ŞEMS'den sonra büyük dostu olan SELÂHÜDDİN ZERKÛB'un vefatında da cenazesi Mevlânâ'yı sevenler tarafından önünde sema' edilerek ve neyler çalınarak kaldırılınca hâlâ itiraz edenler için yeni bir dedikodu mevzuu da çıkmış oldu. Mevlânâ yine aldırmadı ve:

— Evet, Müslüman cenazelerinin önünde hafızlar okur; fakat onlar hem Müslüman, hem âşık oldukları için önlerinde Sema' edilerek teşyi edilir, diye cevap vermişti (3).

Mevlânâ başka bir gün de aynı şekilde, sokağın ortasında: «Dilkû! dilkû!» diye tilki derisi satan bir köylüyü görünce de

(1) Eflâki, s. 104 a.
(2) Eflâki 107 a).
(3) Eflâki. s. 3

heyecana kapılarak: «dilkû? (gönül nerede?) Âşıkta gönül ne gezer? Altın nerede, hani altın?» sözleriyle başlıyan başka bir gazelini okumuş ve sema' etmişti.

Mevlânâ'nın vefatiyle sema'ı da Mevlevîlikte güzel bir hâtıra olarak kaldı. Onun namına Mevlevi tarikatini kuran oğlu SULTAN VELED, **(mukabele)** denilen âyinlerde sema'ı ihya etti. Sema' hareketlerindeki senbolik mânâlar izah olundu. Sema' hanelerde çiçekler gibi açılan Mevleviler pirlerinin vecidlerini, ilâhî heyecanlarını tanzir ederken seyredenleri de bu vecid ve heyecandan nasibedar etmeye devam ettiler. Ben İstanbul'a gelen büyük Hind dansörü RAM ĞOPAL'in danslarını gördüğüm zaman hissettiğim bedii heyecandan göz yaşlarımı tutamamıştım. Türk Ocağının Mevlânâ'nın hâtırasını ihya ettiği günde de bunun daha fazlasını hissettim. Yanımda tanıştığım İsveç sefiri M. TOERSTON da vakur sükûtu içinde ağlıyordu.

h) MEVLEVİLERDE MUKABELE GÜNLERİ VE SEMA'

Mevlevîlerin âyini Bektaşi ve Nakşiyenin kolu olan Halidî tarikatlerinde olduğu gibi gizli olmayıp (1) diğer tarikatlerde olduğu gibi açık yapılırdı. Bu âyinlerde bilhassa sema' esas olduğu için de gerek yerli halkın, gerek ecnebilerin dikkatini çeker ve muhtelif sâiklerle âyinlerde Mevlevî olmayanlar da seyirci olarak bulunurlardı. Bunun için âyin yapılan dergâhlarda bu seyirciler için hususî yerler ayrılmıştı.

Ancak **âyin** kelimesi, Mevlevîlerce âyinde okunan parçaların topluluğuna delâlet eden bir kelime olup ekseriya bu parçaların makamlariyle, meselâ (Segâh âyin-i şerifi), (Saba buselik âyin-i şerifi) gibi kullanılır, asıl yapılan âyine ise Mevlevîler **(mukabele-i şerif)** derlerdi.

Mevlevî âyinleri dergâhlardaki hususî sema'hanelerde yapıldığı için evvelâ buranın tarifi icabetmektedir. Büyüklerine **(âsitâne)**, küçüklerine **(zâviye)** denilen Mevlevi dergâhlarında asıl dedelerin oturmalarına mahsus hücreler, Mevlevîlikte mühim bir rolü olan **(matbah)** ve teferruatiyle beraber bir de muhakkak **sema'hane**de bulunurdu. İstanbul'da dördü âsitane, biri de zâviye olan dergâhlar da böyle idi. Geniş bir bahçe içinde,

---

(1) Kuru sofuluğa çok yakın olan ve kendilerine Nakşî dedikleri halde aslında **Nakşiyenin Halidî** kolu olup bundan takriben bir asır evvel Kürdistanda zuhur eden (MEVLÂNA HALİD) in kurduğu bu tarikat bilhassa İstanbul'da çok yayılmıştı. Bu tarikatin şeyhleri ekseriya müridlerine bir gecede yedi bin kere muayyen bir duayı tekrar etmek ve zikir esnasında **(concentration d'idée)** için ölüm halleri, teneşir, kabir ve sair sıkıntılı şeyleri düşündürmeyi âdet ettiklerinden bu tarikat mensupları sinirli bir zühd içinde kalır ve ifrata varırlardı. Bektaşiler ise tefritte idiler. Onun için her iki tarikat de kendilerinden olmıyandan çekinirlerdi.

bir kısmı **(hâmûşân)** = (susanlar), yani Mevlevilere mahsus mezarlık bulunan bu dergâhlardaki sema'hane ortasında dairevî veya altı köşeli kısa bir parmaklıkla sema' eden dervişlerle ayrılmış dairevî bir yeri bulunan geniş bir salondu. Bu ortadaki dairevî yerin zemini küçük, aralıksız ve çivisiz cilâlı tahtalarla döşenmiş bulunurdu. Buranın içte ve etraftaki dar bir kısmı hasır veya halı ile örtülü idi. Sema'hanenin parmaklık dışında kalan kısmı sema' etmiyen muhiblerle diğer seyircilere mahsustu. Ekseriya gelen ecnebiler ve hıristiyanlar teamül olarak ayrı bir yerde ve hürmeten ayakta durup âyini seyrederlerdi.

Sema'hanenin kapısı kıbleye karşı olup bu kapının karşısında mihrapta Şeyhin makamı olan koyu kırmızı bir post dururdu. Yine dairenin dış tarafında kıbleye karşı bir mihrap da vardı. Sema'hanenin hemen yanında Şeyhin Mesnevi okuyup şerhetmesine mahsus alçakça bir kürsü ile sema'hanenin kapısına yakın bir yerde merdivenle çıkılan ve camilerdeki müezzin mahfeli gibi olan (âyin-i şerif) okunmasına ve çalınmasına mahsus bir yeri vardı ki, buraya da Mevleviler **(Mutrib)** derlerdi.

Kabataslak anlatılan sema'hanede âyinin nasıl bir sıra takibettiğini söylemeden evvel bunların ne zamanlar yapıldığına işaret edeceğim. Taşra Mevlevihanelerinde ekseriyetle Cuma namazını müteakip yapılan **mukabele** = âyin İstanbulda mevlevihanelere göre değişik günlerde icra edilirdi. Meselâ Kulekapısında, yani Galata Mevlevîhanesinde böyle olduğu halde Cumartesi Üsküdar, Pazar Kasımpaşa, Pazartesi Yenikapı, Çarşamba Beşiktaştaki Bahariye dergâhlarında yapılırdı. Kulekapısında tekrar Salı ve Yenikapıda Perşembe günleri de mukabele yapıldığı olurdu. Ancak hangisinde olursa olsun mukabele zamanı öğleden sonra idi.

Gündüz mukabelelerinden başka bir de (İhya geceleri) denilen kandil ve bayram geceleri de hususî mukabeleler olur ve bu geceler Mesnevî dinlemek, Kur'ân okumak, sema' etmekle ihya edildiği için bu adla anılırdı.

İstanbul dergâhlarında haftanın her gününde mukabele ve sema' yapılmasının sebeplerini izah eden bir lejand vardır ki, ihtimal doğrudur. Büyük Mevlevî şair ŞEYH GALİB'in dizleri-

ile başını koyup zevkle şiirlerini dinliyecek kadar dostu olan SULTAN SELİM III tabiîdir ki, Mevlânâ'nın ve Mevlevîliğin de muhiblerindendi. Ancak aklına geldikçe Mevlevî dergâhlarına gitmekle kalmayıp burada sema' ve mukabelenin de icrasını istiyordu. Allah aşkiyle ve içten gelen zevk ve cezbenin sevkiyle yapılacak olan sema'ın padişah iradesiyle yapılmasını dedelerin hoş görmiyecekleri de muhakkaktı. O zaman mevcut olan beş dergâhta muayyen günlere taksim edildikten sonra bunların en kalabalığı olan Kulekapı ve Yenikapı mevlevihanelerine de geri kalan iki gün de zammedilerek yedi güne çıkarılan mukabele günleri mevcut şeyhlerin karar altına almaları Konya Çelebiliğinin de bunu tasdik etmesiyle hazırlanan liste padişaha sunularak o zamandan itibaren bu an'anenin devam ettiği mevleviler arasında rivayet edilmektedir. Ancak buna dair bir kayıt da mevcut değildir. Çünkü sema' ve mukabele çok eskiden zamanla mukayyet olmıyarak, şeyhle müridler ve muhibler arasında sohbetten zevk ve şevk hâsıl olduğu anda toplanılıp yapılan bir şeydi. Mevlânâ'nın ve ilk Mevlevîlerin hayatını tetkik ettiğimiz zaman bunu anlıyoruz.

Mukabele günlerinin teessüsünden sonra muhiblerin ve halkın da âyin zamanına muttali olmaları ile bu müddet zarfında dergâhlara olan tehacümün artmasına sâik olmuştu. O gün mukabeleden evvel muhibler mensup oldukları dedelerinin hücrelerine gider ve görüşürler, sonra da içlerinde sema' çıkarmış olanlar sema'a iştirak eder, âyin okurlar ve neyzenler mutribe çıkar, diğerleri de huşû içinde Mesnevî dinler ve kalben iştirak ettikleri âyini sema' dairesinin dışında seyrederlerdi. O gün diğer zamanlar sükûn içinde olan dergâhta misafirler için hazırlıklar yapılır ve büyük hareketler görülürdü.

Mevleviliğin dışarıda ve serbest mensupları olan muhiblerden bir kaçının birden dergâhta hücresi olan bir dedesi bulunur ve ekseriya mukabele günlerinde, bu dedelerin ziyaretine gidilmek icabederdi. O gün sema'a girecekler de eğer kisveleriyle gelmemişlerse dedelerinin yanında soyunur ve tennûrelerini giyerlerdi. Fakat dedelerde (görüşme) nin de Mevlevilerce hususî bir mânası, âdet ve erkânı vardı.

Dergâhta dedelerin hücreleri bir koridor üstünde bulunur, kapı ve pencereleri bir koridora açılırdı. Penceredeki perde açıksa girilir, aksi takdirde (sır) halinde olan dede rahatsız edilmezdi. Girmek isteyen kimse kapıyı hafifçe aralayarak, fakat içeriye bakmadan:

— Destur! der,

Eğer içeriden:

— Hûû! cevabı gelirse girerdi.

Şayet pabuçlarını dışarıda çıkarmamışsa çıkarır ve burunları içeriye doğru gelmek üzere pabuçluğa bırakırdı. Buna dikkat etmek Mevlevî terbiyesine ait hususiyetlerdendi. Esasen kapıyı da **(sırlar),** yalnıt örterdi. (Kapıyı kapamak) tâbirini kullanmak da bu terbiyeye uygun bir tâbir değildi. İçeriye girdikten sonra da niyaz edilirdi. **Niyaz** vaziyeti iki eli çaprast göğüse, omuz başlarının altına koyup rükûa yakın vaziyette başı eğmek ve bu sırada da **(ayak mührelemek),** yani sağ ayağın başparmağı üzerine koymaktan ibaretti. Orada dedeye ve varsa diğerlerine de umumî şekilde Mevlevî niyaziyle selâm verildikten sonra yine Mevlevî tâbiriyle **(görüşülür)** dü, ki bu da mukabil olarak birbirlerinin sağ ellerini öpmek demekti. Bundan sonra oturulur, hücre sahibi olan dede:

— Aşkolsun! der,

Buna karşı da kısa bir:

— Eyvallah! ile mukabele edilirdi.

Artık zaman ve zemine göre şiir, Mesnevî, tasavvuf, san'at, musiki bahisleri, geçmiş Mevlevî büyüklerinin menkıbeleri, zarif nüktelerle hakikî hayat sohbetleri başlar ve bu sohbetler mukabele zamanı gelinceye kadar devam ederdi. Söyliyenin sözü kesilmemeye dikkat edilir, konuşurken el, kol sallanmaz, ağır, hafif ve nükteli konuşmak beğenilirdi. Mevlâna'ya da böyle tatlı sohbetler sırasında vecd hâsıl olup sema' ettiği için mevleviler arasında sema'dan evvel sohbet edilmesi esastı. Mevzular herkesin anladığı, alâkadar olduğu ve sevdiği bahisler arasından seçildiği, daima Mevlevilerin meşgul oldukları şiir, fikir ve san'at hususlarına dair olduğu için söyleyenlerin de, dinleyenlerin de bundan zevk alacakları şüphesizdi. Konuşu-

lurken kendini övmek, sözü inhisar altına alıp başkalarını söyletmemek en büyük ayıplardandı. Mahviyet ve tevazu ile beraber vekar ve zerafet bu sohbetlerde en çok dikkat edilecek şeylerdendi.

Hücre sahibi olan dede misafirlerine oturduğu yerde, yanında bulunan mangalda kahve pişirir, hücre refiki de bunları misafirlere ikram ederdi.

Yine mukabeleye başlamadan evvel meydancı dede tarafından o gün sema'a çıkacak canların adedi tesbit edilir, ezan vakti olunca meydancı dede şeyhin huzuruna çıkıp:

— Bugün tennûre adedi (sema' edecekler) şu kadar,

diye haber verince, Şeyh efendi bunu kâfi görürse:

— Tennûreye salâ!.

söziyle izin verirdi. Burada ekseriya mevlevî nezri olan 18 adedi tercih edilir, bunun yarısı olan 9 adedi ile de iktifa etmek mümkin olur, asgarî olarak da 7 kişi de kabul edilir, fakat bundan daha azı ile mukabele icrası mümkün olamazdı.

Şeyhten sema'a izin alan meydancı dede, Şeyhin kırmızı postunu sağ omuzuna atıp, hücrelerin hepsinden duyulacak bir yerde, koridor veya meydanda heceleri uzatarak:

— Vakt-i salââ yââ hûûû!

der, yahut yalnız **(hûû... salâ!»** veya (abdeste tennûreye salâ!) cümlelerinden birini söyler. Bunun üzerine dervişler, daha doğrusu sema' edecek olan muhibler tennûrelerini ve kısa bir mintana benziyen deste-güllerini giyer, elîfî nemedlerini kuşanır, çoraplarını çıkarır ve abdestler alınır, sonra resim-hırkalar omuzlara atılır. Yine meydancı dedenin:

— Buyurun yââ hûû:...

nidasiyle ağır adımlarla sema'haneye gidilirdi.

Buraya girişlerde yaş sırası gözetilmez, ancak herkes yaş veya kıdemine göre kendisine ayrılan yeri bilir ve oraya geçip otururdu.

Sema'haneye girerken de kıbleye karşı yine niyaz sema'ı vermek âdetti. Fakat tam ortada, Şeyhin makamiyle kapı arasındaki mevhum **(istivâ)** hattı ortasında durmak edebe mugayir olduğu için giren can biraz sağa veya sola çekilip niyaz vaziye-

ti alır, girerken de kapının tam ortasından geçmezdi. Duracağı yere gelince yine baş kesip ayağını mühreler ve dururdu. Tabiî en kıdemli yer Şeyh postunun en yakınında olan yerdi. En son sema' çıkaranlar kapıya en yakın yerlerde dururlardı. Sema' edenler ya muhibler, yahut dede namzedi olup sema' çıkarmış olan matbah canları arasından seçilirdi. Canlar sema' edilen yerin iç kenarındaki hasırlı veya kilimli yerde makamına geçip bekler, en sonra da Şeyh içeri girerdi. Şeyh kapıdan aynı şekilde niyaz ederek girer, bu sırada diğer dervişler de onunla beraber, halka halinde niyaz ederlerdi. Şeyhin yanında duran sema'zen başı hırkasının kollarını giymiş olduğu halde diğerlerinin hırkaları omuzlarında durur ve kolları yanlarda aşağı sarkardı.

Şeyh doğru postuna gidip namaza durur, bu sırada herkes de hırkasının kollarını giyip sema'hanenin ilerisine yürür, saflar teşkil edilip namaz kılınır. Farzı, dedelerden birisi mihraba geçerek kıldırır, imamlık vazifesini hiçbir zaman Şeyh görmez, ancak namaz bitip dualar okunduktan sonra şeyhin mukabeleyi idare vazifesi de başlamış olurdu. Mevlânâ hayatında hiçbir zaman imamet edip namaz kıldırmadığı için onun mümessili olan şeyhler de bundan çekinirdi. Esasen dergâhlarda bu iş için tavzif edilmiş olan bir kimse daima mevcuttu. Şeyh namazdan ve duadan sonra ağır bir sesle:

— Fa'lem ennehû!

der, canlar da hep birden üç kere:

— Lâ ilâhe illâllah!..

(kelime-i tevhid) ini tekrarlıyarak zikrederlerdi.

Üçüncüsü biter bitmez sema'zen başı veya mutriblerden birisi:

— Ve hâtemünnebiyyîne Muhammed-ür-Resûl-ullahi hakkan ve sıdkan ve sellim ve bârik alâ nûr-ı cemî'ul enbiyâ-i velmürselîn vel-hamd-ü lillâhi rabb-il âlemin!. der. Şeyh de ilk heceyi çekerek **«fâtiha»** dedikten sonra secdeye kapanıp yeri öper. Bu sırada dervişler de aynı şekilde secde edip önlerindeki yerleri öperler.

Artık âyin, yahut mukabele başlıyacaktır. Fakat daha evvel Şeyh Mesnevî okuyacaksa sema' edilecek dairenin parmaklığı yanındaki kürsüye çıkarak burada Mesnevinin hikâyesini okuyup şerheder. Bu muhakkak mukabele başlamadan evvel olur. Çünkü yukarıda da söylediğim gibi vecd hâsıl olması için sohbet şarttır. Sohbet tasavvufî zevki verecek olan sözlerdir ki, bir mevlevî için en güzel ve en muvafık sohbet tabiî Mesneviden alınacak ilhamla olur.

Artık bundan sonra Şeyhin postuna oturup buna mahsus duayı okumasiyle de devr-i Veledî ve sonra sema' usulü dairesinde yapılacaktır.

Şüphesiz bu âyinin bir maksat ve mânası da vardır. Hattâ simâ' sırasında yapılan hareketlerin bile Mevlevîlerce tasavvufî bir remzi mevcuttur (1).

Sipehsalar'a göre, simâ' sırasında sıçramanın ulvî âleme iştiyak ve itisâle, ayak vurmanın Haktan başka mevhum varlıkları ayak altına almaya, kol açmanın mânevî vuslat ve zevke, nefsîle mücadelede galebesine işarat edildiği görülür.

Mukabelenin sırasından bahsederken bunların delâlet ettiği senbolleri de birer birer zikredeceğim. Nitekim **Risale-i İşâret-ul Ma'nevîye fîâyîn-ul Mevlevîye** adiyle Matba'a-i Âmire'de 12818 de basılmış yirmi sahifelik küçük bir risalede de bu mukabelenin senbolleri zikredildiği gibi Roma sefaret imamı merhum HAŞİM EFENDİ'nin bu hususta Roma'da neşrettiği Fransızca küçük bir risalede de hemen aynı tafsilât görülmektedir. Ayrıca Üsküdar Mevlevî Şeyhi AHMET REMZİ DEDE EFENDİ'den de şifahen duyduğum bu senbolleri aynen nakle-

(1) A. B. Gölpınarlı (Mevlevîlik) adında yazdığı eserde bu tevillerin «tamamiyle mistik ve şüphesiz başından sonuna kadar zoraki ve uydurma şeyler olduğunu» yazıyor. Bir tarikat âyininin mistik tevilden başka ne ile tevil edilebileceğini anlıyamıyorum. Esasen bu kitap bazı vesikaları câmi olması, hattâ oldukça mühim bir çalışma mahsulü bulunmasına rağmen sırf Mevlevîliği tezyif maksadiyle yazılmış olduğunu maalesef göstermektedir. Bu eserde Mevlevîliğin tahkir ve tezyif edilmediği bir tek sahifenin bulunmadığını teessürle görmekteyim. Gençliğini bu ocaktan feyz alarak geçirdiğini, kitabına bir de Mevlevî kıyafetiyle çıkarttığı kendi resmiyle isbat eden muharrir için bu hal beni acımaya sevkediyor.

deceğim.

Yalnız şurası unutulmamalıdır ki, simâ' Mevlânâ tarafından kimseye meşkedilmediği gibi zamanında bu şekilde mukabeleler de tertip edilmiş değildi. Mukabele ise ancak 1460 da Çelebilik makamında irtihal eden merhum PÎR ÂDİL ÇELEBİ tarafından son ve kat'î şekli bulmuştu. Bununla beraber Mevlevî âyininde Mevlânâ'nın ruhu ve havası tam mânasiyle sezilmektedir.

Mukabele sırasında şeyhin post duasından sonra Mutribden birisi kalkıp Na'ati okur. Bu Naat büyük Türk bestekârı MUSTAFA ITRÎ'nin rast makamında bestelediği meşhur ve ölmez eseridir. **(Yâ Hazreti Mevlânâ Hak Dost)** diye başlar. Ondan sonra sözler Hazreti Mevlânâ'nındır:

Yü Resûl-Allah Habîb-iî Hâlik-i yektâ tuî

Ve nihayet **Yâ Tabîb-el-Kulûb, Yâ Veliy-Allah Allah Dost !** son eklemelerle biter.

Naat bitince yine Mutribden Başneyzen Şah veya Mansur akordundaki neyile bir taksim yapar ve hangi makamda bestelenmiş olan âyin çalınacaksa bu makama geçer. Naat, yaratılmış olanların en mükemmeli olan Peygamberin evsafından ibarettir. Orada murakabe vaziyetinde oturan dervişler, makamlarına çekilmiş olan cânlardır. Nâyin taksimi İsrafil sûrunu temsil etmektedir. Naati ve nay taksimini bu vaziyette dinlerler. Taksimin sonuna doğru hafifleyen ney sesine başka bir ney, yahut başka neyler dem tutarlar. Dervişler birden şiddetle ellerini zemine vurup ayağa kalkarlar. Bu hareket de sûr'u duyan cânların kıyamet gününde dirilmelerini temsil etmektedir.

Bu sırada âyinin peşrevine geçilmiştir. Bu peşrevler de her âyine göre bestelenmiş olan muayyen bazı peşrevlerdir (1)

---

(1) Bu peşrevleri gerek RAUF YEKTA BEY'den, gerek Neyzen EMİN EFENDİ'nin Hamparsum şekilli nota mecmualarından istinsah etmiştim. İstanbul Konservatuarı da âyinlerle beraber mühim bir kısmını neşretmişti; fakat neşredilmemiş olanlar da vardır. Yalnız istidrâd kabilinden şunu söyleyeyim ki halk arasında **(Mevlevihane peşrevi)** denilen Sâbâ makamındaki mâhud nesnenin Mevle-

Yine sırf Mevlevîlere has bir âlet olan Kudüm'ün tuttuğu usûlle bütün neyler bir arada üflenilerek çalınır.

Peşrevle beraber **Devr-i Veledi** de başlamış demektir. Şeyh önde, sıra halinde bütün dervişler arkasında peşreve göre ayak uydurarak, içlerinden sessiz **(İsm-i Celâl)** i çekerek yavaş yavaş yürümeğe başlarlar. Şeyhin kırmızı postunun önüne gelen cân arkasını simâhaneye dönmemek, post'a ve istiva hattına basmamaya dikkat ederek karşı tarafa geçerek geri döner. Onun arkasından gelen postun öbür tarafında durur. Birbirlerinin gözlerine (kaş arasına) bakarlar. Diğeri de yine öbür tarafa geçince arkadakine bakacak, bu suretle nazardan nazara sırrı geçirmiş olacaktır. Bu sır Peygamberin bildiği sırdır; hilkatin sırrıdır.

Şeyhin makamı **(Makam-ı Muhammedî)** dir; şefaat ancak o makamdan zuhur eder. Şeyh o makamın mümessilidir. Onun nazarı yine dönüp dolaşıp kendisine gelir. Cânların bu suretle dolaşmaları da yine kıyamet gününde şefaat isteyerek dolaşmolarını temsil etmektedir. Sûru temsil eden ney ruhlara «Kalkınız!» emrini verdikten sonra ölüm uykusundan uyanan cânlar bir müddet yardım isteyerek dolaşacaklardır. Aynı zamanda mahşerde kafile halinde dolaşacak cânları da temsil etmektedirler. Hayran ve sergerdan dönüp dolaşırken istediği yardımı ve şefaati ancak o makamda bulacaklardır. Bu sırada tarikatin feyzinin resmî kisvesi olan **resim-hırka** veya **feraceler** üstlerinden önleri büyük bir huzura çıkarmış gibi kavuşturulmuştur. Bütün mukadderatları kafilenin başı ve o makamın mümessili olan şeyhtedir. Bu şekilde göz göze gelmeğe **niyazlaşma** denilir. En arkada kalan **nev-niyâz** da şeyhle niyazlaşmış olur. Bir kere de yine istiva hattı üzerinde simâhanenin kapısına gelince aynı şekilde niyaz selâmı verilir. Herkes kendi yerine gelinceye kadar üç kere devr edilmiş olur.

---

vîlikle, âyinlerle zerre kadar alâkası yoktur. Bu parça zaten peşrev değildir. Henüz yarım asır evveline kadar Kâğıthane'de çingenelerin göbek attıkları bir oyun havasıdır. Hangi cahil budalanın bunu (Mevlevîhane peşrevi) diye ancak sokak çalgıcıları arasında yaydığını öğrenemedim. Tabiî hakikî Mevlevî musikisine âşina olanlar bu hale gülerler.

Devr-i Veledi'nin sonlarına doğru peşrev durur. Şeyh postuna gelinceye kadar neyle kısa bir taksim yapılır. Üçüncü devirde en nihayete kalan cân şeyhin postunun karşısına geçer ve şeyhini beklemeden baş kesip yürür, postun karşısına geçer. Çünkü son dönüşte şeyh de postuna geçecektir.

Şeyh makamına geçince o da simâhaneye doğru baş keser. Cânlar da hep beraber oldukları yerden başlarını eğerler (1).

Bu şekilde **Devr-i Veledî** de artık bitmiş, selâmlara geçilmeğe hazırlanılmış demektir. Birinci selâm Melekût âlemindeki enfüsî devri temsil etmektedir (2).

Simâ', mevhum varlıkları öğütecek bir değirmen gibidir. Simâ' eden bu mevhum varlığı yok edecektir. Ney ve kudüm sesinden bizzat Hakkın sesini duyacaktır.

Mutrıbde âyin okunmaya ve çalınmaya başladığı zaman sema'zenbaşının haricindeki bütün cânlar hırkalarını çıkarıp sağ ellerinin parmaklariyle oldukları yere bırakırlar. Bu hareket beşerî sıfatlardan sıyrılmak ve behîmiyetten kurtulmak demektir. Diğer bir mânası da sırların, artık aşikâr olması demektir. Arasâtda bütün sırlarımız, bütün ayıplarımız aşikâr olacaktır. Bu meydanda ancak **(kalb-i selim)** den başka hiçbir şeyin faydası olamaz.

Sema'zenbaşı üstünde hırkasiyle şeyhin önünde yürüyüp baş keser; elini öper. Şeyhe de eğilerek onun sikkesini öper. Cânlar, sağ elleri üstüne gelmek üzere ellrini çaprast olarak omuzlarını tutmak surtiyle göğüslerine koymuş beklemektedirler. Şeyhle sema'zenbaşı birbirlerine niyaz selâmını verirken onlar da eğilerek niyaz ederler. Sema'zenbaşı bu niyazdan sonra şeyhin karşısında, biraz sağında durur. Sema'zenler de birer birer yürüyüp aynı tarzda şeyhin karşısında niyaz selâmiyle eğilir ve hırkasının kollarından birazı çıkmış olan elini öperler.

(1) Bu baş kesme hareketini de A. B. Gölpınarlı kitabında Mevlevîler birbirlerine secde edecekleri yerde ulemay-ı rüsümdan korktukları için bu şekliyle iktifa ettiklerini ve ancak bu kadarını yapabildiklerini iddia etmektedir. Her vesile ile bu neviden mütalâalar yürütmekte, akıl ve hayâle gelmeyecek, Mvlvîlik ruhuna muhalif fikirler isnadetmektedir.

(2) SAKİB DEDE. İşâret-ül Beşâre.

Şeyh de eğilerek niyaz ederek cânın sikkesini öper, bu suretle simâ'a izin verilmiş olur. İyi simâ' edenler ortaya geçerler. Sema'zenbaşı ayağını sağa doğru çekerse bu ortaya dâvet demektir. Öne doğru atarsa yana geçmesi lâzımdır.

Simâ'a giren cân köğsünde çaprast duran kollarını hafifçe aşağıdan sıyırarak yanlara açar. Sağ avuç havaya doğru açılmış, solu yere bakar vaziyettedir. Sağ elinin açık oluşunu **feyzi akdesi** aldığına, solunun yere müteveccih oluşu verdiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda Hakkın rahmetine el açmaya ve başkasından meyus olmaya delâlet eder (1)

Bir de şu vaziyet tersine bir **(lâm elif)** e benzer ki bu Kelime-i Şahadetin **(İâ)** sını temsil etmektedir. Yani mevhum varlıklardan tecerrüdü gösterir (2). A. BAKÎ'nin iddia ettiği gibi Zülfikâr kılıcıyla ve burada Alevî bir tefsir yolu aramakla simâ'ın hiçbir alâkası olamaz. Buradaki senboller Şiî ve Alevî değil, tamamiyle tasavvufîdir. Yine bu zatın iddia ettiği gibi hurufîlikle de hiçbir alâkası yoktur (3).

«Simâ'ın bir mânası da Cenabı Hakka tevekkül ve onun Resûl-ü Keriminden istisfa'dır. Buna binaen simâ' esnasında **mâsivâyı** tamamen unutarak lâhutî âlemin cezbesine garkolmak şarttır (4).

Simâ' edenin başı hafifçe sağ tarafa iğilir ve yüzü sola çevrilir. Gözleri geçirdiği vecd ve hâletin tesiriyle süzülür. Yüzüne âdeta gülümseyen bir hal gelir, artık onun (benzinde güller açar», çünkü «içindeki nigâr başka bir nigârdır», o cân artık başka bir âlemden «çağırıldığını duyar», «yalnız kendisinin uçtuğunu değil, yıldızları ve güneşleriyle göklerin uçtuklarını görür (5).

---

(1) «Sağ elini afv ve rahmet-i ilâhîye açub ve sol elin gayriden meyus olduğuna işaret iderek mütehayyir ve sergerdan aşk-i İlâhî ile sema' iderler. **Feyzulla** Efendi. **İşâret-ul-Ma'neviye** S. 14.

(2) **«Temmûrelerde suter-i lâda iyandır»** ESRAR DEDE.

(3) Bu kabil tasavvufî remizlere MUHYİDDİN ARABÎ de ehemmiyet verirdi; fakat herhalde hurufîlik bu demek değildi. Mugalâtaya ve daima kötü ve düşürücü ihtimal ve sebepler aramaya lüzum yoktur zannederim.

(4) ZİYA ŞAKİR. Hazreti Mevlânâ. S. 289.

(5) Benim **Semâ'ı-Mevlânâ** adlı şiirime bakınız.

Simâ' eden sol ayağının baş parmağının mihveri etrafında sağ ayağiyle tam yüzseksen derecede bir çarh atarken geniş tennûrelerin etekleri de o zaman hakikaten çiçekler gibi açılır. Sma'zen dönerken içinden daida **lâfza-iCelâl'**i tekrarlar.

Son sema'zen de simâ'a girdikten sonra şeyh postundan biraz geri çekilerek baş keser, ayakta durur. Sema'zenbaşı da şeyhine doğru baş eğip dönen cânların etrafında dolaşır. Vazifesi yürümeyen olursa ayağını hafifçe yere vurarak ikaz edip yürütmektir. Aynı zamanda açılan tennûrelerin de birbirine çarpmaması lâzımdır. Sema'zenbaşı bunlara dikkat eder; her hususta sima'ın intizamını temin eder. Cânlar simâ ede ede semahanenin etrafında da devredeceklerdir.

Mutribde çalınan âyinin ikinci selâmı bitip de terennüme geçilince cânlar düşmemek için iki üç kişilik gruplar halinde birbirlerine dayanırlar. Yine ellerini çaprast olarak göğüslerine koyup niyaz vaziyeti alırlar. Buna **selâm** başı denilir. Esasen âyinler de dört selâm üzerine bestelenmiştir. İkinci ve dördüncü selâmların besteleri aynıdır ve üçüncü selâmın ritmleri süratlidir. Simâ' eden cân simâ'ını bitirirken eğer postun önünden yani **istivâ** hattından geçecekse orada **direk tutar,** yani sol ayağının mihveri üzerinde bir kere dönüp süratle öbür tarafa geçer.

İkinci selâmın başında yine şeyhle beraber herkes baş keser. Şeyh postun önünde eğilerek niyaz ederken yine herkes de aynı şekilde niyaz ederler. Ve yine birincide olduğu şekilde yalnız şeyhin elini öpmeden tekrar simâ'a açılırlar. Üçüncü ve dördüncü selâmlar da aynı şekilde icra edilir. Bu selâmların da ayrıca tasavvufî ve remzî mânaları vardır. Nitekim ikincisi ceberût âlemindeki **ruhî** devirdir. Üçüncüsü lâhut âlemindeki **sırrî** devirdir. Dördüncüsünün ise bu âlemde benzeri yoktur (1).

Aynı zamanda selâmların dört oluşu Efendimizin mahşer gününde âsi ve günahkâr kullarının affı için dört kere niyaz etmesine de işaret etmektedir. Dördüncü selâmda ise bir beşaret haberi de mündemiçtir. Çünkü dördüncüsünde Cenabı Hak

(1) SAKİB DEDE. İşâret-ül Beşâre.

afv ve mağfireti müjdeleyecektir.

Dördüncü selâmda şeyh bütün cânlar simâ'a girdikten sonra postundan ileri yürüyüp bir kere daha niyaz ettikten sonra kendisi de simâ'a girer. Ancak şeyh simâ' ederken kollarını açmaz ve bu esnada da hırkasının açılmaması için sol eliyle sağ eteğini tutar. Sağ eliyle de hırkasının sağ yakasını tutmaktadır.

Bestelenen âyinde dördüncü selâm da bitince son peşrev ve son terennüm çalınır. Bundan sonra tek bir ney taksim ederken sonuna doğru diğer neyler de ona dem tutmaya başlarlar. Âyindeki sözler bitmiş ve sesler azalmış, yalnız neyin sesi ve sema'zenlerin tennûre ve ayak hışırtıları kalmıştır. Ancak bu selâmda simâ' edenler yürümez. Oldukları yerde dönerler.

Neylerin dem tuttuğunu duyan şeyh postuna doğru yürür. Simâ'dan çıkıp otururken yeri öper. Mutribden euzü besmele ile **aşri şerif** başlar. Kur'an-ı Kerîm'i duyan sema'zenler de ellerini yine göğüslerine çaprast koyup niyaz vaziyeti alırlar. Simâ'ı bırakıp yerlerine otururken hırkalarını da omuzlarına alırlar. Bu hırkalara bürünüp yine mukabele başlarken olduğu gibi murakabe vaziyetinde huşû ile okunmakta olan Allahın kelâmını dinlerler. Tilâvet edilen Kur'an gür bir sesle okunur ve hafızların ağzından başka türlü okunur ve ekseriya **(Veter - el melâiketi khâffîne min havl-il'arş)** âyetile başlar, **(Elhamdülillâh-ir Rabb-il âlemin)** hitabiyle biter.

Şimdi Cenabı Hakkın **(Edûnî, estecîbe leküm)** = «Benden isteyiniz ki istediğinizi vereyim» sözüne karşı dua etme zamanı gelmiştir.

Şeyh: «Fatiha» der. Şeyhle beraber herkes ayağa kalkar. Konya'da **Tarikatçi Dede,** sair yerlerde **Sema'zenbaşı** veya en büyük zâbit olan aşçıbaşı hırkasının kollarını giyip ileri geçer. Şeyhe doğru dönüp ellerini açarak şu duayı gür bir sesle okur:

Bârekallah ve berekât-i kelâm-ullâh-râ, safârâ, vefârâ, vecd-ü hâlât-ı merdân-ı Khudârâ, Evvel azamet-i buzurg-i Khudâ ve risâlât-i rûh-i Pâk-i Hazret-i Muhammed Mustafâra, ve çâr-yar-i güzîn-i Hazret-i Habîbullâhrâ ve Hazret-i İmam

Hasan-i Alî ve Hazret-i İmâm Hüseyn-i Velî ve şühedây-i deşt-i Kerbelarâ. Ve evliyâ-y-i âgâh ve'ârifân-ı billâh alelhusus Hazret-i Sultan-i'ulemâ ve Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî, Kutb-ül' âşıkîn ve gavs-ül vâsılîn Hazret-i Hüdavendigârra ve Hazret-i Şeyh Şemsüddîn-i Tebrîzî ve Çelebi Hüsamüddin ve Şeyh Salâh-üddin Zerkûb-i Konevî ve Şeyh Kerîmüddîn, Sultân ibn-i Sultan Hazret-i Sultan Veled Efendi ve Vâlide Sultanrâ. Ve Hazret-i Ulu Ârif Efendi ve Âbid Efendi ve Vâcid Efendi ra...

Buradan sonra geçmiş bütün çelebilerin ismi okunur.

Ve sair Çelebiyân-i Hulefâ ve meşâyih-i fukarây-i mâzîra ve mezîd-i hayat-ı hulefâ ve meşâyîh-i fukâra-yı bâkîrâ. Ve alelhusus pîşevây-ı erbâb-ı tarikat selâmet-i Hazret-i Çelebî Efendîrâ, ve devâm-i'ömr-i devlet-i Pâdişâh-i dîn-i İslâm (1) ve selâmet-i Vezîri-a'zam ve Şeyhül-islâm Efendîrâ. Ve selâmet-i vüzery-i'izâm ve ulemây-i kiram ve meşâyih-i zevil-ihtirmâmrâ ve mansur u muzaffer şuden-i asâkîr-i dîn-i İslâm ve makhur u münhezim şuden-i a'dâ-yı dîn-i duzeh-encâm-ra ve selâmet-i huccâc-ı Beytullâh-ra...

Bundan sonra tekkenin bânisi ile o zamana kadar gelip geçen şeyhlerin adları okunur. Duanın sonu şöyle biter:

(Ve safây-i vakt-i dervîşân, hâzıran, gâibân, dûstan, muhibbân ez şark-i'âlem tâbe-garb-i âlem ervâh-i güzeştegân-ı kâffe-i ehl-i îmânrâ ve rizâ-yı Khudârâ Fatihat-ul Kitâb berhânîm azîzân.

Fatiha okunduktan sonra duacı dede :

Azamet-i Khudâra Tekbîr: Allah-u Ekber, Allah-u Ekber, Lâ-ilâhe illâllah vallah-u Ekber. Lllah-u Ekber ve Lillâh-il hamd. Esselât-u vesselâm-u'aleyke yâ Resûlallah, Esselât-u vesselâm-u'aleyke yâ Resûlallah, Esselât-u vesselâm-u'aleyke yâ Habiîballah, Esselât-u vesselâm-u'aleyke yâ nûr-i'Arşıllâh... Ya Seyyid-el Evvelîn vel-akhirîn ve şefi'al muznibîn ve selâm-ün'alel mürselîn velhamüdüillâhir-rabb-il'âlem'n. Elfâtiha (1).

(1) 1923 te ilân edilen Cumhuriyetten sonra 1926 da tarikat ve tekkelerin ilgasına kadar geçen zaman icinde yapılan âyinlerde

Tekrar fatiha okunur. Bundan sonra da şeyh kalın, gür bir sesle son gülbank-i çeker:

Ervâh-i Tayyibeleri şâd-ü handân, ve berekât-i rûhaniyyeleri ihsân oluna (1). Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, Hû diyelim, der. Şeyhle beraber bütün cânlar baş keserek yüksek sesle ve nefesleri bitinceye kadar **(Hûû»...)** derler.

Şeyh posttan kalkarak kapıya doğru yürür. Tam ortaya gelince durup baş keserek **«Esselâm-ü'aleyküm»** der. Şeyhle beraber herkes baş keser. Aşçıbaşı veya sema'zenbaşı **(selâm)** kelimesinin lâ'sını uzatarak **Ve'aleyküm üsselâm ve rahmet-ullah ve berekâtuhû** diye selâmı alır. Şeyh kapıya yakın bir kere daha selâm verir. Bu sefer selâmı Mutrıbden birisi aynı tarzda alır. Simâ'hane kapısına gelince dönüp içeriye doğru baş keser. Bütün cânlar da şeyhle beraber niyaz ederler. Şeyh çıktıktan sonra cânlar da birer birer yürüyüp kapıdan geriye dönerek baş kesip çıkarlar.

(1) **Evrâd-ı Mevlânâ** S. 34 - 36.

Cumhuriyetin bekası için dua edilmiştir. A. BAKÎ Bey burada da Mevlevîliği tezyife bir vesile bulmuş oluyor: «Padişaha, vezire, şehzadelere, şeyhüslilâma, tek sözle iktidara teveccüh gösteren post duasiyle duacı dedenin gülbank şeklinde okuduğu dua, söylemeğe hacet yoktur ki Mevlevîliğin aslî görünüşüyle zorakî görünüşünü toplu bir halde sunmaktadır.» diyor. Mevlevîlik S. 387. Bence bu siyasî jurnalcılığa hiç hacet yoktu. Çünkü memleketteki bütün Müslüman, Hıristiyan veya Musevî mâbedlerinde zamanın, yani o devirdeki insanların başında bulunan meşru' hükûmete dua edilegelmiştir

i) MEVLEVÎLİĞİN KURULUŞUNA KISA BİR BAKIŞ.

Mevlânâ, yalnız zamanında sevilmemiş, bıraktığı mühim eserler elden ele, dilden dile nakledildikçe onu seven ve hayran olanlar bu mihver etrafında toplanmak ihtiyacını duymuşlar, onun hazzettiği şeyleri ihya etmişler, yalnız Mesnevî'sini ve Dîvân'ını okumakla kalmayarak bilhassa pek sevdiği musikiyi, simâ'ı ve sohbetlerinin havasını da yaşatmaktan zevk duymuşlardı. İsteyenlere Mesnevî bir ders halinde okutuluyor ve şerh ediliyor, Mevlânâ'nın anlatmak istediği gavâmız izah ediliyordu. Tabiîdir ki bunu ona en yakın, fikirlerini en iyi anlamış olanların yapmaları lâzımdı. Son zamanlarda Mevlânâ'yı en iyi anlamış olan, onu temsil edebilecek olan iki mühim zat vardı ki bunlardan birisi Mesnevî'yi kaydeden ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN, dnğeri de oğlu SUltan Veled'di.

Mevlânâ kendi zamanında şeyhlik iddiasında bulunmadığı gibi bir tarikat de kurmuş değildi. Hattâ namaz kılınırken imamet bile etmekten çekinmişti. Bununla beraber o kadar büyük bir tasavvufî tesir icra etmişti ki o zevki bir kere tatmış olanlar da artık onun mânevî sultasından bir an ayrılamaz olmuşlardı. Şu halde hayranlarının yine Mevlânâ'yı en iyi anlamış olan bu kimselerin etrafında toplanacakları muhakkaktı.

ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN bir gün kendisine «Mevlânâ'yı filân zat çok iyi anlatıyor» dedikleri zaman: «Mevlânâ bir ayna gibidir; onda herkes kendisini görür» demişti; fakat bu aynayı tutan birisine de ihtiyaç vardı. SULTAN VELED, ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN'e karşı çok hürmetkârdı. Babasının irade ve arzularını çok iyi bilen, onlardan hiç ayrılmayan hakikî bir oğuldur. **İbtidânâme'**sinde de yazdığı gibi Çelebiye yalvararak Mevlânâ muhiblerinin başında bir mümessil olarak bulunmaya ikna edebilmiş, kendisi de babasından sonra ona tâbi olmuştu. Bu e-

sere göre Mevlânâ'nın vefatından hemen kırk gün sonra Çelebi bu vazifeyi kabul etmişti. İlk iş olarak Mevlânâ'ya bir türbe yapıldı. Tabiî bu türbe ile beraber vakıflar yapılmış, bir imam, müezzinler, bundan sonra da Mesnevî okutanlarla musikide üstad olan kimseleri burada toplamıştı. Türbenin üstünde de yazıldığı gibi:

Kâ'bet-ül uşşak bâşed in makam
Her iki Nakıs âmed inca şud temam

«Bu makam âşıkların Kâbesidir. Buraya eksik gelen tamam olur» diye düşünülmüştü. ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN, Mevlânâ'ya bütün ruhuyla bağlanmış bir kimse idi. Gelen hediyeleri Mevlânâ'nın refikası KERRA HATUN'la kızı MELİKE HATUN'a ve oğlu SULTAN VELED'e gönderirdi. Türbenin vakıflariyle geçinen bir zümre de mevcuttu. Çelebi afif olduğu kadar kuvvetli iradesi olan gayet zâbit bir insandı. SULTAN VELED onun bu halini bildiği gibi babasına olan bağlılığının ve babasının da ona karşı olan itimad ve mahabbetinin derecesini de biliyordu. Bir gün ziyaretine gittiği Çelebi, bağından bahsederken o bunları tamamiyle mecazî bir tefsire tâbi tutarak dinlediğini ve zevklendiğini, Mesnevî'den «Âşık, aşk diyarında ne söylerse ağzından yine aşk kokusu duyulur» mealinde bir beyti hatırladığını söyleyen SULTAN VELED'in ona ne nazarla baktığı pek iyi anlaşılmaktadır. Çelebi H. 663 yılının şabanın 12 sinde (25.10.1284) te Mevlânâ'nın vefatından 10 yıl sonra vefat etmiştir. Mezarı Mevlânâ'nın ön tarafındadır.

ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN Mevlânâ'nın mümessili olmuş, fakat onun namına bir tarikat ihdas etmiş değildi. Babasının ve sadık müridi Çelebinin yapmadığını o yapmış ve Mevlânâ'nın kuvvetli şahsiyeti etrafında onun yolunu ve erkânını devam ettiren Mevlevîlik yolunu o açmıştı. SULTAN VELED'den sonra bu mümessillik babadan oğula intikal etmek suretiyle **Çelebilik** tesis edilmiş; bu makam, artık nerede olursa olsun bir tarikat halini almış olan Mevlânâ dostlarının toplandıkları dergâhların da nâzımı ve mercii hükmüne girmişti.

SULTAN VELED'den sonra Mevlânâ'nın postunu işgal e-

den ve onun soyundan gelmiş olan zata **Çelebi** deniliyordu. Konya'da oturan Çelebi, nerede Mevlânâ adına açılmış bir dergâh varsa onun şeyhini tâyin ve inha eder, icabederse azlederek bir başkasını gönderebilirdi. Keza suçlu olan ve kendisine **(seyyah verilmiş)** olan dedeler de bu şeyhler tarafından icabında Konya'ya Huzura gönderilirdi. Fakat Konya'daki Mevlânâ'nı makamı böyle cezaların çekildiği bir yer değil, bilâkis âşıkların toplandığı, sevgi ve şevk ile taşan gönüllerin uçtukları, koştukları bir yerdi. Mevlevîliğin cezası bile zarifti. Bu meşakkat perdesinin arkasında bile yine iştiyaklarla dolu bir zevk âleminin müjdesi vardı. Bir Mevlânâ dostu için en büyük zevk, onun muhiti içinde bulunmaktan daha başka ne olabilirdi?

Şu halde evvelâ bu makamın, yani Konya'da Mevelânâ'nın medfûn bulunduğu **Kubbe-i Hadrâ**'nın etrafında, onun yolunu devam ettiren Çelebilerine silsile halinde bir tarihleri olması icabeder ki bu tarih de az çok tesbit edilmiştir.

Mevlevî vesikalarına dair en eski iki kaynak **Eflâkî** ile **Sipehsalar** tezkireleridir. ULU ÂRİF ÇELEBİ'nin müridi olan EFLÂKÎ'ninki en eskisidir (1). Eflâkî'nin bitirdiği yerden itibaren de SAKİB DEDE'nin **Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîye** adlı eseri başlar.

Mevlevîliğin mükemmel tarihini yazmak için Mevlevîlik hakkında geniş bir bibyografi çalışmasına, bir çok kenarda kalmış eserleri tedkik ve hayatda olan Mevlevîlerden istifade edilerek bu malûmatı genişletmeğe ihtiyaç vardır. Böyle bir çalışma hiç şüphe yok ki kültürümüz bakımından da büyük ve mühim bir mesai olacaktır. ESRAR DEDE'nin Mevlevî şairlerine dair yazdığı tezkiresi köşede kalmış ve ancak ALİ ENVER adında bir zat bu tezkireden aldığı pek muhtasar bir kitabı, **Sema'hane-i Edebî**'yi neşredebilmiştir. Yenikapı Mevlevîhanesine

(1) Bu cümle şu şekilde de okunabilir:
İnâyet-i Yezdân, himmet-i merdân fermâ hâzır nâzır bâbâ.

(1) Bu eser dostum TAHSİN YAZICI Beyin vâkıfane himmetiyle gayet itinalı bir surette tercüme edilerek iki cilt halinde Maarif Neşriyatı arasında geçen sene basılmıştır. Bu eser bilhassa CLEMENT HUART'un Fransızca tercümesindeki yanlışları da düzeltmiştir.

dair mühim bir tarih yazan İHTİFALCİ ZİYA Beyin matbu eserinden başka meselâ Üsküdar Mevlevîhanesi hakkında bu dergâhın son şeyhi AHMET REMZİ Dede Efendinin en yazısıiyle yazdığı kitap ne olmuştur? Merhumun vefatından sonra bunun hangi ellere geçtiğini bilemiyoruz. Bu ender ve kıymetli eserler hiç değilse toplanıp emin yerlere nakledilmelidir.

Bu hususdaki temennimin tahakkukunu bu işle meşgul olabilecek makamdan veya şahıslardan beklerken bu küçük kitabımda ancak Mevlevîlik tarihinin geçirdiği mühim ve bâriz tarafları belirteceğim:

Mevlevîliğin kurucusu sayılan SULTAN VELED, Lârende'de H. 623 24 Rebiülevvel'de (24.4.1226) dünyaya gelmişti. Babasının postuna oturduğu zaman 40 yaşında idi.

Daha çok ufak yaşta iken babasının koynunda yatan bu oğlunu Mevlânâ hepsinden fazla sevdiği gibi o da babasına düşkündü. Onun çok kuvvetli tesirini tamamiyle hazmedebilmiş, Mevlânâ'yı çok iyi anlamıştı. Zaten Şems hâdisesindeki hareketlerinden de bunu isbat etmiş bulunuyordu.

Mevlânâ sevgisi hemen bütün Anadolu'ya yayılmıştı. Sultan Veled bir çok yerlerden gelen halifeleri babası namına irşada memur ediyordu. **İbtidânâme** adiyle yazdığı manzum eseri Mevlânâ'ya ve zamanına ait vak'aları en hakikî bir şekilde aksettirmiş olması itibariyle **Menakib-ul ârifin** ile Sipehsalar'a da kaynak vazifesi görmüştü. Bu suretle Mevlevîliğe ait ilk tezkireyi yazmış bulunuyordu.

SULTAN VELED (10 Receb 712 - 11.11.1312) de kırk altı senelik bir irşad hayatından sonra 86 yaşında vefat etti. Bu kırk altı sene içinde Mevlevîliği tam mânasiyle bir tarikat haline getirmiş bulunuyordu. Türbede babasının sağ tarafında medfûndur.

Kuyumcu Şeyh SALÂHADDİN ZERKUB'un kızı FÂTIMA HATUN'u alarak ondan iki kızı ile halefi olan oğlu ULU ÂRİF Çelebi doğmuştu. Kendisinin vefatında yerini bu zat almıştır.

FATMA HATUN'un vefatından sonra aldığı NUSRET adındaki bir hanımdan da ŞEMSÜDDİN ÂBİD ve daha sonra evlendiği SÜNBÜLE HATUN'dan da SALÂHÜDDİN ZÂHİD ve

HÜSAMÜDDİN VACİD adında iki oğlu daha olmuştu. SELÂHÜDDİN ZÂHİD Çelebi genç yaşında vefat ettiği için üç kardeş sıra ile önce ULU ÂRİF Çelebi, sonra EMİR ÂBİD ve HÜSAMÜDDİN VACİD Çelebiler sıra ile Mevlevîlik makamını işgal etmişlerdi.

ULU ARİF Çelebi babasının yerine geçtikten sonra Konya'da oturmakla iktifa etmemiş, Anadolu'ya, Irak'a, hattâ Tebriz'e kadar bütün ömrünü seyahatlerle geçirmiş, böylece Mevlevîliğin de daha süratle yayılmasına hizmet etmişti. Sadık müridi olan meşhur tezkirenin sahibi EFLÂKÎ de bu seyahatler sırasında ondan ayrılmamıştı. Daha babasının hayatında bu gezintilerden hoşlanan ULU ARİF Çelebinin Sivas'a gittiği sıradaki bir menkibesi dikkate şayandır. Yine EFLÂKİ'nin kaleminden öğrendiğimiz bu hâdise şöyle olmuştu: Yolun bir tarafına oturmuş, yanında bir yığın yemişlerin kimini yiyen, kimini karşısında oturan hayranlarına atan üstü başı pis, saçları yağlı ve kirli, saçma sapan sözler söyleyen bir deliyi tokatlayarak: «Haydi buradan dükkânını topla bakalım!» diye koğmuştu. Delilere meczub deyip onlardan keramet uman halkta bu hareket büyükçe bir reaksiyon uyandırmış, güçlükle teskin edilebilmişti. ULU ARİF Çelebi de babasından ve dedesinden daha başka, biraz atakça bir karakteri olduğu seziliyor. Herhalde babasının başladığı işi daha sağlam bir yolda yürütmek için bu karakterde bir evlâdın ona halef olması pek isabetli olmuştu. Babası ve dedesi gibi şair olan ve pek güzel rübaileri bulunan ULU ÂRİF Çelebi onların tevazularına, temizliğine, hassaslığına ve zekâsına vâris olmakla beraber budalalığın, pisliğin, mantıksızlığın karşısında isyan ediyor ve otoritesini göstermekten geri kalmıyordu.

İşte Mevlevîliğin kuruluşunu pek mükemmel anlatan Eflâkî'nin tetkikinden bu neticeye varabiliyoruz. Yukarıda da söylediğim gibi Mevlevîliğin tarihiyle uğraşıp bir takım complixe'lerin tesirinde olmadan garazsız ilmî bir eser vücuda getirmek büsbütün ayrı ve çok çalışmalara ihtiyaç gösteren muazzam bir iştir.

Mevlevîlikteki musiki hakkında az çok tetkikler yapılmış.

Merhum SA'DÜDDİN NÜZHET'in dinî musiki tarihi ve Konservatuarda neşredilen âyinlerin fasiküllerinde ve muhtelif mecmualarda yazılmış makalelerde bu husus az çok işlenilmiş sayılabilir. Ancak Mevlevîliğin diğer güzel sanatlarda, hassaten kuyumculukta, hattatlık, ressamlık vesairedeki tarihi hiç tetkik edilmemiş bâkir bir mevzudur.

Hülâsa edilmek lâzım gelirse Mevlevîliği Mevlânâ ilham etmiş, ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN ihyâ etmiş, SULTAN VELED kurmuş,ULU ÂRİF ÇELEBİ de te'kid etmiştir.

★

Aşk ve izzet âleminin sultanı Mevlânâ'nın yetişemediğim Huzuruna iştiyaklarımla, 683 üncü (Şeb-iarus) vesilesiyle bu küçük eserimi sunarken onun ulu kapısının eşiğine yüzümü gözümü sürerek kusurlarımı bağışlamasını niyaz ederim.

A. H.

BİBLİYOGRAFYA

Menâkibül-Ârifîn tercemesi, yazma. SEYYİD NASIR ABDÜLBAKİ [Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi. Ö. 1813] İst. Süleymaniye Kütüphanesi: Nâfiz Paşa kitapları, No. 1126.

Menâkibül-Ârifîn tercemesi, yazma. Akşehirli KEMAL AHMED DEDE [1617]. Süleymaniye Hâlet Ef. No. 2.

Menâkibül-Ârifîn ve Merâtib-ül Kâşifîn. Yazma. Mütercimi meçhul. [Türkiyat Mec. VII - VIII. Yıl. 1942. s. 28]

Arifîlerin menkibeleri. İki c. TAHSİN YAZICI. Ank. 1935. Millî Eğitim Basımevi. Şark - İslâm klâsikleri: 26, II. 1954.

Les Saints des Derviches Tourneurs. CL. HUART. II. Vol. Paris. 1918. Ernest Leroux.

Muhtasar Menâkib-i Hazret-i Mevlânâ. VELED ÇELEBİ. Muharririn yazısile [Kütüphanemde]

Risâle-i Sipehsâlar tercemesi. (Menâkib-i Hazreti Mevlânâ Celâleddin Rûmî). AHMET AVNİ KONUK [1938]. İst. 1331.

Risâle-i Sipehsâlar tercemesi. MİDHAT BAHÂRİ HÜSSÂMÎ. İst. Selânik matbaası, 1331.

Risâle-i Sipehsâlar. Tahran. 1325. Said Nefisi Neşriyatı.

Sevâkib-el Menâkib. DERVİŞ SENÂÎ HALİL [1543]. Yazma. Halet Ef. Mülhak No. 50.

Terceme-i Sevâkıb. Yazma. DERVİŞ MAHMUD MESNEVÎHAN. İsı. Üniv. Kit. Türkçe. No. 2621.

Sevâkib-el Menâkib. Yazma. Ayasofya. No. 2053. Mecmua.

Mevlânâ. MUZAFFER ESEN. İst. 1943.

Mevlânâ Celâleddin Rumî. OSMAN BEHÇET. İst. 1336. Evkaf Matb.

Terceme-i risalet-i işaretet-ul Ma'neviye fî âyîn-i Dusturul Mevleviye. FEYZULLAH EF. İst. 1281. Matbaai Âmire.

Eddürret-ül Azîzîye fil havaid-ül kaviyye. MÜSTAFA VAHYÎ. İst. 1281. Matbaai Âmire.

Hazret-i Mevlânâ. ZİYA ŞÂKİR. İst. 1943. Ahmed Said Matbaası.

Nefehüt-ül-Üns. tercemesi. LÂMİÎ ÇELEBİ. İst. 1289.

Une Enquête aux Pays du Levant. MAURİCE BASRES. II. Vol. Paris. 1924.

Celâleddin Rûmî. İslâm Ansiklopedisi. C. III.

Djelal-al-Dîn Rumî - The Mathnavî. R. A. NİCOLSON. London. 1929-1937.

Mevlânâda Türkçe kelimeler ve Türkçe şiirler. M. ŞEREFEDDİN. İst. 1934. Remzi Kitaphanesi.

Mevlânâ Celâleddin Rumî'de Türkçe beyit ve ibareler. MECDUD

MANSUROĞLU. Ankara, 1954. Türk Tarih Kurumu. Ayrı basım
Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif. ABİDİN PAŞA. İst. 1325. V C.
Divân-ı Sultan Veled. Ankara, 1941. Uzluk Basımevi.
Mevlânânın Mektupları. İst. 1937. Sebat Basımevi.
Mevlânânın Yedi Öğüdü. İst. 1937. Bozkurt M.
Divân-ı Türki-i Sultan Veled. Camii: VELED ÇELEBİ. İst. 1341. Matbaai Âmire.
Ulu Arif Çelebinin Rubaileri. İst. 1944. Kutulmuş.
Mevlânâ. Konya Halkevi Kültür Dergisi Özel Sayısı. Konya, 1943.
Mevlânânın Ressamları. ŞAHABEDDİN UZLUK. İst. 1942.
Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîlik. ŞAHABETTİN UZLUK. İstanbul, 1957. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Maarif. SULTAN VELED. (terc.: MELİHA TARİKÂHYA). Ankara, 1949. Millî Eğitim Başımevi.
Tarihî Simalardan: Mevlevî. MUHİTTİN CELÂL DURU. İst. 1952. Kader Basımevi.
Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti. A. H. Ç. İst. 1939. Kanaat Kitabevi.
Mevlânânın Rubâileri. A. H. Ç. İst. 1939. Kanaat Kitabevi.
Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik. ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI. İst. 1953. İnkılâp Kitabevi.
Sefine-i Nefîse-i Mevleviye. SAKİB MUSTAFA DEDE. [1735]. Mısır, 1283 H. Matbaai Vehebiyye.
Tezkire-i Şuarâ-yi Mevleviyye. Yazma. ESRAR MUHAMMED DEDE [1797]. Üsküdar Selimağa K.
Sema' Hane-i Edeb. ALİ ENVER. İst. 1309. Âlem Matbaası.
Şerh-i Hakâik-i Ezkâr-i Mevlânâ. ŞEREFZÂDE SEYYİD MUHAMMED FÂZIL PAŞA [1882]. İst. 1310.
Yenikapı Mevlevîhânesi. MEHMED ZİYA [1927]. İst. 1329.
Hadikat-ül Cevâmi. Yazma. HAFIZ HÜSEYİN AYVANSARÂYÎ. İst. Ün. T. Y. 8868. Matbu Nüshası da vardır.
İstanbulda Mevlevî Tekkeleri. NURİ EBUSSÜUDOĞLU.
Hadikatul-Evliyâdan Silsile-i Meşayih-i Mevleviye. HOCAZADE AHMED HİLMİ. İst. 1318. Şirketi Mürettibiye.
Mevlânâ. SAADEDDDİN NÜZHET. İst. 1932. Kanaat Kitabevi.
Mevlânâ, Hayatı, Sanatı, Eserleri. ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI. İst. 1954. Varlık.
Mevlânâ Celâleddin. Hayatı, Felsefesi, Eserleri. ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI. İİst. 1951. İnkılâp.
Mevlânâ Celâleddini Rûmî. ALİ NİHAD TARLAN. İst. 1954. Varoğlu Yayınevi.
Mevlânâ. İSMAİL HABİB SEVÜK. İst. 1955. Hisar Kütüphanesi.
Fîh-i Mâfîh. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ. (terc.: Meliha Tarikâhya). İst. 1954. Maarif Basımevi.
Mesnevî Şerhi. RUSÛHEDDİN İSMAİL ANKARAVÎ. İst. 1289. Matbaa-i Âmire.
Risâle der Tahkik-i Ahvâl u Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddin Muhammed Meşhur Be-Mevlevî. BEDİ' UZ-ZAMAN FURUZAN FÂR. Tahran, 1315.

İslâm Düşüncesi. HİLMİ ZİYA ÜLKEN. İst. 1946.
Journal Asiatique. C. XIX. Avril - Juin, 1922.
Mesnevî. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ. Bombay, 1315.
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. FUAD KÖPRÜLÜ. İstanbul, 1919.
Le Visage de l'Islam RIVOIR. Paris 1954.
Mevlana Djelaleddin Roumi. BARON CARA DE VAUX. Encyclopédie de l'Islame. P. 1033 - 1034.
Selected Poems from the Divân-i Schams-i Tabriz. NICHOLSON. London 1921.
Mesnawi-i ma'nawî, Whinfield, 1887..
Mesnevî oder Doppelverse der Scheïch Mevlânâ Dschelal-ed-Din Rûmî. G. ROSEN. Leipzig 1849.
The Methnevî Book II. E. H. WILSON. London 1901.
La Ville des derviches tourneurs. Cl. HUART Paris 1924.
Mir'at-ı Mesnevi. Hayderâbad 1933.
Le Dogme et la loi de l'Islam. GOLDZİHER Paris 1920.
Sefinet-uş suara. FEHİM EF. İst. 1259. Tab'hane-i Âmire.

ENDEKS

ABDÜLKADİR GEYLANÎ 19.80
ABDULLAH (Sarı - Efendi) 66
ABDULLAH CEVDET 6
ABİDİN PAŞA 66
abrizcilik 151
AHİ AHMED ŞAH 33
AHİ ÇOBAN 33
AHİ KAYSER 33
AHMED (Peygamberimiz) 108
AHMED AVNİ KONUK 66.
AHMED HATÎBÎ (M. nın büyük babası) 12
AHMED REMZİ Dede Efendi (Şeyh —) 53, 150, 161, 187, 198.
ALÂÜDDİN ÇELEBİ (Mevlânâ'nın oğlu. Muhammed —) 29 - 31, 45.
ALÂÜDDİN HURREMŞAH 14, 15
ALÂÜDDİN KEYKUBAD 20
ALÂÜDDİN III 33
ALÂÜDDİN PAŞA 148
ALİ (Hz —) 85 126, 127
ALİ ENVER 158
ansâr 126
arakiye 162
ARAZ (Nezihe —) 6
ÂRİF (Ulu — Çelebi) 198 — 200
ashab 126
ashab. elsuffa 176
asitane 170
aşcı dede 150, 151, 152, 171
aşk almak 166
aşkname 67
aşk-u niyaz etmek 166
ATTAR [Bk: Feridüddin —]
ayak muhrelemek 168, 184,
AYENDE 170
ayn-ül cem' 169
AYN-UL DEVLE RÛMÎ 46
AZRÂİL 111

BAHAÜDDİN VELED (M. Babası) 17, 18, 20, 50, 155
BAHAÜDDİN VELED [Bk: Sultan Veled]
BARRES (Maurice —) 14, 23, 55
Bektaşilik 148, 175
berk-i sebz 153
BUDDAHA 21
bulaşıkcılık 151
BURHAN-ÜDDİN MUHAKKİK (— Termizi 21

CALİNUS 103
CÂMÎ (Molla Abdürrahman —) 55, 77 105.
CARRA DE VAUX (Baron —) 56, 62
CEBRAİL, CİBRİL 36, 106, 127
CELÂLÜDDİN HÜSEYN HATÎBÎ 15
CELÂLÜDDİN MANGUBERTÎ 16
CENGİZ 11
CEMALÜDDİN ISFAHANÎ 60
CÜNEYD BAGDADÎ 75
Cüneydî külah 162

çamaşırcılık 151
çark atmak 53, 177
ÇELEBİ HÜSAMÜDDİN [Bk : Husamüddin]
çörek 169

DANTE 54
DENISSON ROSS 56, 74
destar 162
destegül 158, 163
devr-i Veledî 158. 189. 198
direk tutmak 192.
disiplin cezaları 172
Divân-ı Kebîr 60 — 62
dışarı kandilciliği 151
dışarı meydancılığı 151

EBU ALİ SİNA (İbn-i Sînâ) 42
EBÛBEKR (Hz. —) 11, 12, 108, 126
EBÛCEHİL 108
EBULGAZÎ BAHADUR HAN 11
EBULVEFA 36
EFLÂKÎ 198 199
EFLÂTÛN 24, 41, 103
EKMELÜDDİN (Mevlâna —) 40, 43, 155
ELYESA' 24
EMİN EFENDİ (Neyzen —) 105, 158, 188
EMİN HÂKÎ (Şair —) 149
EMİR ÂBİD ÇELEBİ 199
EMİR ÂLİM ÇELEBİ 36, 45
EMİR MUİNÜDDİN PERVÂNE [Bk: Muinüddin]
ENVERİ 54, 60
ERCÜMEND EKREM TALU 61
esrârnâme 18, 53, 83.
ESRAR DEDE 191, 198
etba' 126.
EŞ'İYÂ 85.
EVHADÜDDİN KIRMÂNÎ 19, 25
fahir 161

FAHRÜDDİN RÂZI 16, 17, 18
FÂR (Bedi'uz-zemân Furuzân —) 6, 60
FÂTIMA HATUN [Sultan Veled'in zevcesi] 199
FEDÂYÎ 18
ferece 164, 189
FERİD KAM 23
FERİDUN NAFİZ UZLUK (Dr. Prof. —) 41, 45, 63, 65, 175.
FERİDÜDDİN ATTAR (— Nişüburî) 18, 18, 50, 53, 58, 59, 83.
FERRUH (İsmail — Efendi) 102
feyz-i akdes 53, 191
fih-i mâfih 66
FİRDEVSİ 54

GÂLİB DEDE 7, 63, 182
GALİEN 103
GAZÂLÎ 47
GAZANFERÎ (talib Mevlânâ —) 40, 155
GEVHER HÂTUN 19
GİBB 64
GOETHE 25
GOLDZİHER 89 121
GÖLPINARLI (Abdülbaki —) 6, 149, 187, 190, 191, 195.
GÖMAÇ HÂTUN 38
gönül etmek 167
görüşmek 165
gülşen-i râz 49

HÂFIZ 54, 59
hakda 167
HAKÎM SENÂÎ [Bk: Senâî]
HÂLİD (Mevlânâ —) 181
Halidîler 181
halife dede 151
HALİL DİKMEN 105
HALLÂC MANSÛR 49
HAMÂMÎZÂDE İSMAİL DEDE 153
HAMMÂD SIDDÎKÎ [ceddi] 12
hamûşân, hâmûshâne 166, 182.
HARRY (Miriam —) 6

HASAN (Hz. —) 126
HASAN BASRÎ 127
HASAN SABBAH 24
HATİBOĞULLARI 14, 15
HİLMİ ZİYA ÜLKEN (Prof. —) 6, 52
hizmet tennûresi 163
HUART (Clément —) 45, 55, 64, 105, 198.
HULÛSÎ KARADENİZ 129
HÜSÂMÜDDİN (Çelebi) 36 37, 40, 41, 62, 63, 151, 196, 197, 200
HÜSÂMÜDDİN VÂCİD ÇELEBİ 199
HÜSAMNÂME 63
HÜSEYİN (Hz. —) 126.

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL Bey 7
İBRAHİM HALİL (Hz. —) 79, 120, 121
İBRÂHİM B. EDHEM 121
İçeri meydancılığı 151
İHTİFALCİ ZİYA BEY 198
İhvan 166
ilâhînâme 18 8
İLYÂS 24
İSÂ 79, 80, 85, 139
İSMAİL RESUHÎ ANKARAVÎ 66
İsmetîve 26
İSRÂFÎL 117
istiva hattı 185, 192
işrâkiye 177
İTRÎ (Mustafa —) 188
IZBUDAK [Bk: Veled Çelebi]
İZZÜDDİN KEYKÂVÛS (Sultan —) 33

KÂDÎ VAHŞ 16
kafesî destar 163
kalensuve 161
KAM [Bk: Ferid —]
KÂTİB ÇELEBİ 62
keçe külâh etmek 174
kazancılık 151
Kazancı dede 173
KEGL (Alexandre —) 62
KEMALÜDDİN İBN'ADÎM 21
KERRA (KİRA) HATUN (M. nın ikinci zevcesi) 26, 45, 196.
KERRA HÂTUN (Büyük —, Sultan Veled'in kain validesi) 177
KEYHUSREV 88
Khâbnâme 67
khırka-i kâmil 67
KÎMYÂ HÂTUN 29
kîrie, kiria 45
KÖPRÜLÜ FUAD Bey 6, 56
Kubbe-i Hadre 197
KUDRETULLAH EFENDİ 161
KUTBÜDDİN HÂREZMŞAH 16
küstah 173

LÂLÂ, ŞERAFÜDDİN SEMERKANDÎ (M. kaim pederi) 19, 21, 45, 177
lokma 152
LOKMAN 85

Maarif-ül avârıf 53
MAHMUD ŞEBÜSTERÎ 47, 49
Makam-ı Muhammedî 189
MANSUR (Hallac —) 80
Mantık-üt-Tayr 83
MASSİGNON (Louis —) 49, 75

matbah 151, 181 (— canı) 173
Mecâlis-i Seb'a 12,66,129
MECNUN 94
Mektubat 67
MELEKDAD-I TEBRÎZÎ 24
MELİKE HÂTUN [M. nın kızı] 45, 196
MELİKE-İ CİHAN EMETULLAH, 12
merci-ül-bahreyn 26
MERYEM 80
MESÎH 110
mesnevî 62 — 66
meydân-ı Şerif 168
MİKİEwitz 25
MİRİAM HARRY 55
MUALLİM NÂCÎ 38
MUAVİYE 127
MUHACİRİN 126
MUHAMMED (Hz. —) 85. 132, 133, 137.
MUHAMMED B' HACI TURHÂNÎ 67
MUHAMMED HÂREZMŞAH 17. 18.
muhib 150 156
MUHYİDDİN ARABÎ 19, 47, 50, 191.
MUİNÜDDİN PERVANE (emir —) 33, 42, 67, 179.
MUSA 85, 131
Mutrib 182
MUZAFFER ESEN 64
MÜCİRÜDDİN B. TEMÎN 59
MÜLLER 54
MÜMİNE HATUN [annesi] 14.20
MÜTENEBBÎ 27, 59
mürâkabe 169

NAHÎFÎ (Süleyman —) 102
NAKŞÎYE 181
nazarım 167
NECMÜDDİN KÜBRÂ 19, 51
nemed 160
NESİB DEDE 63
nev-niyâz 153. 158
nezr-i Mevlâna 16
NICHOLSON 18, 69
niyâz 153, 166, 184
NİZÂMÎ 54
NİZÂMÜDDİN 138
NUH 79. 85
NUSRET HÂTUN [Sultan Veled'in zevcesi] 199

ORHAN BEY 148
ORHAN SALÂHADDİN BEY 8
OSMAN (Hz. —) 126
OSMAN DEDE (Kutbünnay 73)
oxymel 110
ÖMER (Hz. —) 115 117, 118, 119, 126
ÖMER İBN FÂRİD 49

Pâyımâçan (Peymançe) 173
pazarcılık 151
PERVANE (Emir — Bk: Muinuddin)
PİR ADİL ÇELEBİ 188
Pirinçciler Hanı 26
PORTEN (Von —) 65
PYTHAGORAS 89

RAM GOPAL 180
RAUF YEKTA Bey 53, 99, 105, 158, 188
resim hırka 156, 164, 189
REŞİD KABÂYÎ 33
RİTTER 64
RİVOİR 55
ROSEN 64
ROSS [Bk. Denisson —]
ruhî devir 192
RÜKNÜDDİN (Belh emiri 14)
RUKNÜDDİN 33, 388
RÜSTEM 125

SADİ 54, 58, 59
SADRÜDDİN ÇELEBİ I. 162
SADRÜDDİN KONEVÎ 38, 40, 42, 47 51, 176.
SA'DÜDDİN HAMEVÎ 19
SA'DÜDDİN NÜZHET 200
SAİNT JEAN DE LA GROIX 55
SALÂHÜDDİN ZAHİD 194
SALÂHÜDDİN FERİDUN ZERKÛB KANEVÎ 27, 34, 36, 61, 179, 199
saykal-i ervâh 63
SCHAKESPEARE 54
SCHELLEY 108
SCHİLLER 25
SCHİMMEL (A. M. —) 6, 7
SEMA' 175 — 200
sema' 175 — 200
SENÂÎ 50, 59, 104
ser tarik 151
serpâ etmek 173

SEVENGİL (Refik Ahmed —) 175, 176.
seyyah verilmek 173
sikkesi tekbirlenmek 153
SİRÂCÜDDİN (Kâdî —) 40, 43
SİRÂCÜDDİN ERMEVÎ 176
SOKRAT 24
somat 171
somatcılık 151
SULTAN AHMED III, 162
SULTAN REŞAD 157
SULTAN SELİM III 157
Sultan-ül-ulema. 14, 17 20 [Bk: Bahaüddin Veled] (Mevlâna'nın babası).
SULTAN VELED 14, 15, 17, 28, 30, 35, 36, 40, 43, 45, 65, 147, 155, 177, 180 196, 197, 198, 199
SÜHREVERDÎ (Bk: Şihabüddin)
SÜLEYMAN (Hz. —) 130

şebkülah 162
şeb-i'arûs 43
ŞEBUSTERÎ (Mahmûd —) 47, 49
şecerei Mevlânâ 12
şekerâvîz destar 162
Şekerrîzan hanı 25
ŞEMS-İ TEBRÎZÎ 23 — 31, 57, 61
ŞEMS-İ TABESÎ 60
ŞEMSÜDDİN (Melîk —) 58
şerbetcilik 151
ŞEREFÜDDİN SEMERKANDÎ (Bk: Lâlâ
ŞEREFÜDDİN YALTKAYA 142
ŞİHABÜDDİN SÛHREVERDÎ 19, 53, 177
ŞÛCÂÜDDİN (Şeyh —) 143 [Bk: Şems]

TÂC MELEK HÂTUN 20
TÂC-VEZİR 179
TÂHİR MEVLEVÎ 66
tuhmiscilik 151
TARIKAYA (Meliha Ülker) 67
TAWİANSKİ 25
tennûre 158, 163
THİBAUD (Père —) 101
tîg - bend 163
tıraşname 67
TOERSTON 8. 180

ULU ÂRİF ÇELEBİ [Bk: Arif)]
ULUNAY (Refi' Gevad —) 6
US (Hakkı Tarık —) 7
UZLUK (Feridun Nafiz) 6, 12
ÜLKEN (Hilmi Ziya —) 6, 52
VAHYÎ EF. (Mustafa —) 150, 152
vefâî külah 161
Veled [Bk: Sultan eVled]
VELED ÇELEBİ 12, 16, 23, 45, 65

WALLENBURG (Jacque de —)
WHINHIELD 64. 121
WILSON 64
yatakcılık 151
YAZICI (Tahsin —) 198
YAHYA Hz. 85
YAKUB Hz. — 79
yolsuz edilmek 173
YUNUS 85
YUSUF 49, 82, 85.
YÜCEL (Hasan Alî —) 6, 7, 142, 143
zâaviye 181

FİHRİST

MEVLÂNÂ'NIN HAYATI

Ön söz, ... 5

a) **Mevlânâ'nın milliyeti ve soyu** 11
b) **Mevlânâ'nın babası ve çocukluğu** 15
c) **Konya'da Şemse tesadüfüne kadar geçen hayatı** 21
d) **Mevlânâ ve Şems** 23
e) **Mevlânâ'nın muhiti ve dostları** 32
f) **Mevlânâ'nın son günleri ve ölümü** 40
g) **Mevlânâ'nın zevceleri, çocukları ve portresi** 45

MEVLÂNÂ'NIN ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

a) **Mevlânâ'nın tasavvufî şahsiyeti** 47
b) **Mevlânâ'nın edebî şahsiyeti** 54
c) **Mevlânâ'nın eserleri** 60

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDEN PARÇALAR

a) Gazellerinden 71
b) Rubâîlerden 93
c) Mesnevîden 100
d) Mecâlis-i seb'adan 7 nci meclis 126
e) Mevlânâ'nın bir mektubu 138
f) Mevlânâ'nın Türkçe şiirleri 140

MEVLEVÎLİK

a) **Türk kültür ve san'atinde Mevlivîliğin yeri** 147

b) **Çile** 150

c) **Mevlevîlikteki iki zümre** 155

d) **Mevlevî kisvesi** 160

e) **Mevlevîlere mahsus bazı ıstılâhlar** 165

f) **Bazı mevlevî âdetleri** 168

1 — Hususî toplantılar 168

2 — Aynu-ül Cem' 164

3 — Sofra Adabı 171

4 — Disiplin cezası 172

g) **Mevlânâ'da sema' (sima')** 175

h) Mevlevîlerde mukabele günleri ve sema' 181

i) Mevlevîliğin kuruluşuna kısa bir bakış 196

BİBLİYOĞRAFYA 202

UMUMÎ SATIŞ VE TEVZİ YERİ
TURGUT ATASOY
Ankara Cad. 48 - İstanbul

MEHMET ORHAN
Hernevi Kitap Alım ve Satım Evi
İshak Paşa Cami önü No, 7
İNEGÖL

FİATI : 5 LİRA

MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK